PALLADII
RVTILII TAVRI AEMILIANI
DE
RE RVSTICA
LIBRI XIV.

231

PALLADII
RVTIL. TAVRI AEMILIANI
DE
RE RVSTICA

CVRANTE

JO. MATTHIA GESNERO

MANNHEMII,
Cura & Sumptibus Societatis literatae
MDCCLXXXI.

PALLADII RVT. TAVRI AEMIL.
VIRI ILLVSTRIS,
DE

RE RVSTICA

LIBER PRIMVS

Titvlvs I.

De praeceptis rei ruſticae.

Pars eſt prima prudentiae, ipſam, cui praecepturus ſis, aeſtimare perſonam. Neque enim formator agricolae debet artibus & eloquentia rhetores aemulari, quod a pleriſque factum eſt: qui dum diſerte loquuntur ruſticis, aſſecuti ſunt, ut eorum doctrina nec a diſertiſſimis poſſit intelligi. Sed nos recidamus praefationis moram, ne, quos reprehendimus, imitemur. Dicendum autem nobis eſt (ſi divina faverint) de omni agricultura, & paſcuis, & aedificiis ruſticis, ſecundum fabricandi magiſtros, & aquae inventionibus, & omni genere eorum, quae vel facere vel nutrire oportet agricolam ratione voluptatis & fructus, ſuis tamen temporibus per univerſa diſtinctis. Sane in primis hoc ſervare conſtitui, ut eo menſe, quo ponenda

PALLADII RVT. TAVRI AEMIL.
VIRI ILLVSTRIS,
DE
RE RVSTICA
LIBER PRIMVS

Titvlvs I.
De praeceptis rei ruſticae.

Pars eſt prima prudentiae, ipſam, cui praecepturus ſis, aeſtimare perſonam. Neque enim formator agricolae debet artibus & eloquentia rhetores aemulari, quod a plerisque factum eſt: qui dum diſerte loquuntur ruſticis, aſſecuti ſunt, ut eorum doctrina nec a diſertiſſimis poſſit intelligi. Sed nos recidamus praefationis moram, ne, quos reprehendimus, imitemur. Dicendum autem nobis eſt (ſi divina faverint) de omni agricultura, & paſcuis, & aedificiis ruſticis, ſecundum fabricandi magiſtros, & aquae inventionibus, & omni genere eorum, quae vel facere vel nutrire oportet agricolam ratione voluptatis & fructus, ſuis tamen temporibus per univerſa diſtinctis. Sane in primis hoc

ſunt ſingula, cum ſua omni exequar diſciplina.

De quatuor rebus, quibus agricultura conſiſtit.

TIT. II. Primo igitur eligendi & bene colendi agri ratio, quatuor rebus conſtat, aëre, aqua, terra, induſtria. Ex his tria naturalia; unum facultatis & voluntatis. Naturae eſt, quod in primis ſpectare oportet, ut eis locis, quae colere deſtinabis, aër ſit ſalutaris & clemens, aqua ſalubris & facilis, vel ibi naſcens, vel adducta, vel imbre collecta: terra vero foecunda & ſitu commoda.

De aëris probatione.

TIT. III. Aëris igitur ſalubritatem declarant, loca ab infimis vallibus libera, & nebularum noctibus abſoluta, & habitatorum conſiderata corpuſcula, ſi eis color ſanus, capitis firma ſinceritas, inoffenſum lumen oculorum, purus auditus, [& ſi] fauces commeatum liquidae vocis exercent. Hoc genere benignitas aëris approbatur. His autem contraria noxium caeli illius ſpiritum confitentur.

De aqua probanda.

TIT. IV. Aquae vero ſalubritas ſic agnoſcitur. Primum ne a lacunis, aut a palude ducatur: ne de metallis originem ſumat;

ſed ſit perſpicui coloris, neque ullo aut ſapore aut odore vitietur, nullus illi limus inſidat, frigus tepore ſuo mulceat, aeſtatis incendia frigore moderetur. Sed quia ſolet his omnibus ad ſpeciem cuſtoditis occultiorem noxam tectior ſervare natura, ipſam quoque ex incolarum ſalubritate noſcamus. Si fauces bibentium purae ſunt, ſi ſalvo capite, in pulmonibus ac thorace aut nulla eſt aut rara cauſatio. Nam plerumque has noxas corporis ad inferiorem partem, quae ſupra ſunt corrupta, demittunt; [ut vitiato capite ad pulmones vel ſtomachum morbi cauſa decurrat] tunc culpandus aër potius invenitur. Deinde ſi venter, aut viſcera, vel latera, vel renes nullo dolore aut inflatione vexantur; ſi vitia nulla veſicae ſunt. Haec, atque his ſimilia ſi apud incolas pro majori parte conſtare videris, nec de aëre aliquid, nec de fontibus ſuſpiceris.

De qualitate terrarum.

TIT. V. In terris vero quaerenda foecunditas: ne alba & nuda ſit gleba, ne macer ſabulo ſine admiſtione terreni, ne creta ſola, ne arenae ſquallentes, ne jejuna glarea, ne auroſi pulveris lapidoſa macies, ne ſalſa vel amara, ne uliginoſa terra, ne tofus arenoſus

atque jejunus, ne vallis nimis opaca & ſolida: ſed gleba putris & fere nigra, & ad tegendam ſe graminis ſui crate ſufficiens; aut miſti coloris, quae etſi rara ſit, tamen pinguis ſoli adjunctione glutinetur. Quae protulerit, nec ſcabra ſint, nec retorrida, nec ſucci naturalis egentia. Ferat, quod frumentis dandis utile ſignum eſt, ebulum, juncum, calamum, gramen, trifolium non macrum, rubos pingues, pruna ſilveſtria. Color tamen non magnopere quaerendus eſt, ſed pinguedo atque dulcedo. Pinguem ſic agnoſcis: glebam parvulam dulci aqua cum ſpargis & ſubigis, ſi glutinoſa eſt & adhaeret, conſtat illi ineſſe pinguedinem. Item ſcrobe effoſſa & repleta, ſi ſuperaverit terra, pinguis eſt: ſi defuerit, exilis: ſi convenerit aequata, mediocris. Dulcedo autem cognoſcitur, ſi ex ea parte agri, quae magis diſplicet, glebam fictili vaſe dulci aqua madefactam judicio ſaporis explores. Vineis quoque utilem per haec ſigna cognoſces: ſi coloris & corporis rari aliquatenus, atque reſoluti eſt; ſi virgulta, quae protulit, levia, nitida, procera, foecunda ſunt, ut piros ſilveſtres, prunos, rubos, caeteraque hujuſmodi, neque intorta, neque ſterilia, neque macra exilitate

languentia. Situs vero terrarum neque planus, ut ſtagnet; neque praeruptus, ut defluat; neque obrutus, ut in imum dejecta valle ſubſidat; neque arduus, ut tempeſtates immodice ſentiat & calores: ſed ex his omnibus utilis ſemper eſt aequata mediocritas, & vel campus apertior, & humorem pluvium clivo fallente ſubducens; vel collis molliter per latera inclinata deductus; vel vallis cum quadam moderatione, & aëris laxitate ſubmiſſa; vel mons alterius culminis defenſus objectu, & a moleſtioribus ventis aliquo liber auxilio, vel ſublimis, aſper, ſed nemoroſus & herbidus. Sed cum ſint genera terrarum plurima, ut pinguis aut macra, ſpiſſa vel rara, ſicca vel humida, & ex his pleraque vitioſa, tamen propter ſeminum differentiam ſaepe neceſſaria maxime, ſicut ſupra dixi, eligendus eſt pinguis ac reſolutus ager, qui minimum laborem poſcit, & fructum maximum reddit. Secundi meriti eſt ſpiſſus, qui labore quidem maximo, tamen ad vota reſpondet. Illud vero deterrimum genus eſt, quod erit ſiccum ſimul & ſpiſſum, & macrum vel frigidum: qui ager peſtiferi more fugiendus eſt.

De induſtria, & neceſſariis ad rura ſententiis.

Tit. VI. Sed ubi haec, quae naturalia ſunt, neque humana ope curari poſſunt, diligentius aeſtimaveris, exſequi te convenit partem, quae reſtat induſtriae: cujus haec erit cura vel maxima, ut has, quas ſubjeci, ex omni opere ruſtico in primis debeas tenere ſententias. PRAESENTIA domini provectus eſt agri. Color terrae non magnopere deſideretur, quia bonitatis incertus eſt auctor. Genera omnium ſurculorum vel frugum praeclara, ſed terris tuis experta, committe. In novo enim genere ſeminum, ante experimentum, non eſt ſpes tota ponenda. Locis humidis ſemina citius quam ſiccis degenerant: quare ſubinde ſuccurrat electio. Ferrarii, lignarii, doliorum, cuparumque factores neceſſario habendi ſunt, ne a labore ſolenni ruſticos cauſa deſiderandae urbis avertat. Locis frigidis a Meridie vineta ponantur; calidis, a Septentrione; temperatis, ab Oriente, vel, ſi neceſſe ſit, Occidente. Operarum ratio unum modum tenere non poteſt in tanta diverſitate terrarum: & ideo ſoli & provinciae conſuetudo facile oſtendet, qui numerus unamquamque rem faciat, ſive in ſurculis, ſive in omni genere ſatorum. Quae

florent, conſtat non eſſe tangenda. Bene eligi ferenda non poſſunt, niſi hoc officium prius eligens aſſumat. In rebus agreſtibus maxime officia juvenum congruunt, imperia ſeniorum. In vitibus putandis tria conſideranda ſunt, fructuum ſpes, ſucceſſura materies, locus, qui ſervet ac revocet. Vitem ſi maturius putes, plura ſarmenta: ſi ſerius, fructus plurimos conſequeris. De locis deterrimis ſicut arbores, ita vites convenit ad meliora transferre. Poſt bonam vindemiam ſtrictius, poſt exiguam latius puta. In omni opere inſerendi, putandi ac recidendi, duris & acutis utere ferramentis. In vite vel arbore, quae facienda ſunt, perage ante apertionem floris & gemmae. In vineis aratro praetermiſſa foſſor emendet. Locis calidis, ſiccis, apricis, pampinandum non eſt, cum magis vitis optet operiri. Et ubi vineas Vulturnus exurit, aut flatus aliquis regioni inimicus, vitem tegamus ſtraminibus vel aliunde quaeſitis. Ramus laetus, viridis & ſterilis in media olea abſcindendus eſt, velut totius arboris inimicus. Sterilitas & peſtilentia aequo modo fugiendae ſunt. In paſtinato ſolo inter novellas vites omnino nihil eſt conferendum. Graeci jubent, exceptis cauli-

De induſtria, & neceſſariis ad rura ſententiis.

TIT. VI. Sed ubi haec, quae naturalia ſunt, neque humana ope curari poſſunt, diligentius aeſtimaveris, exſequi te convenit partem, quae reſtat induſtriae: cujus haec erit cura vel maxima, ut has, quas ſubjeci, ex omni opere ruſtico in primis debeas tenere ſententias. PRAESENTIA domini provectus eſt agri. Color terrae non magnopere deſideretur, quia bonitatis incertus eſt auctor. Genera omnium ſurculorum vel frugum praeclara, ſed terris tuis experta, committe. In novo enim genere ſeminum, ante experimentum, non eſt ſpes tota ponenda. Locis humidis ſemina citius quam ſiccis degenerant: quare ſubinde ſuccurrat electio. Ferrarii, lignarii, doliorum, cuparumque factores neceſſario habendi ſunt, ne a labore ſolenni ruſticos cauſa deſiderandae urbis avertat. Locis frigidis a Meridie vineta ponantur; calidis, a Septentrione; temperatis, ab Oriente, vel, ſi neceſſe ſit, Occidente. Operarum ratio unum modum tenere non poteſt in tanta diverſitate terrarum: & ideo ſoli & provinciae conſuetudo facile oſtendet, qui numerus unamquamque rem faciat, ſive in ſurculis, ſive in omni genere ſatorum. Quae

florent, conſtat non eſſe tangenda. Bene eligi ferenda non poſſunt, niſi hoc officium prius eligens aſſumat. In rebus agreſtibus maxime officia juvenum congruunt, imperia ſeniorum. In vitibus putandis tria conſideranda ſunt, fructuum ſpes, ſucceſſura materies, locus, qui ſervet ac revocet. Vitem ſi maturius putes, plura ſarmenta: ſi ſerius, fructus plurimos conſequeris. De locis deterrimis ſicut arbores, ita vites convenit ad meliora transferre. Poſt bonam vindemiam ſtrictius, poſt exiguam latius puta. In omni opere inferendi, putandi ac recidendi, duris & acutis utere ferramentis. In vite vel arbore, quae facienda ſunt, perage ante apertionem floris & gemmae. In vineis aratro praetermiſſa foſſor emendet. Locis calidis, ſiccis, apricis, pampinandum non eſt, cum magis vitis optet operiri. Et ubi vineas Vulturnus exurit, aut flatus aliquis regioni inimicus, vitem tegamus ſtraminibus vel aliunde quaeſitis. Ramus laetus, viridis & ſterilis in media olea abſcindendus eſt, velut totius arboris inimicus. Sterilitas & peſtilentia aequo modo fugiendae ſunt. In paſtinato ſolo inter novellas vites omnino nihil eſt conferendum. Graeci jubent, exceptis cauli-

bus, tertio anno, quae libebit, injungere. Omnia legumina Graecis auctoribus ſeri jubentur in ſicca terra: faba tantummodo in humida debet ſpargi. Domino vel colono confinia poſſidenti, qui fundum vel agrum ſuum locat, damnis ſuis ac litibus ſtudet. In agro periclitantur interiora, niſi colantur extrema. Omne triticum in ſolo uliginoſo poſt tertiam ſationem in genus ſiliginis commutatur. Tria mala aeque nocent, ſterilitas, morbus, vicinus. Qui terram ſterilem vineis occupat, & laboribus ſuis & ſumtibus eſt inimicus. Campi largius vinum, colles nobilius ferunt. Aquilo vites ſibi objectas foecundat, Auſter nobilitat. Ita in arbitrio noſtro eſt, utrum plus habeamus, an melius. NECESSITAS feriis caret. Quamvis temperatis agris ferendum ſit, tamen ſi ſiccitas longa eſt, ſemina occata tutius in agris, quam in horreis ſervabuntur. Viae malitia aeque & voluptati & utilitati adverſa eſt. Qui agrum colit, gravem tributis creditorem patitur, cui ſine ſpe abſolutionis aſtrictus eſt. Qui arando crudum ſolum inter ſulcos relinquit, ſuis fructibus derogat, terrae ubertatem infamat. FOECVNDIOR eſt culta exiguitas, quam magnitudo neglecta. Nigras

vites omnino repudies, niſi in provinciis, & ejus generis, quo acinaticium fieri conſuevit. Longius adminiculum vitis incrementa producit. Teneram & viridem vitem ferri acie ne recidas. Omnis inciſura ſarmenti avertatur a gemma, ne eam ſtilla, quae fluere conſuevit, extinguat. Pro macie vel ſoliditate vitium nutrienda ſarmenta putator injungat. Terra profunda (quod Graeci aſſerunt) oleae grandes arbores efficit, fructus minores, & aquatos ac feros, magiſque amurcae proximos. Aër oleas tepidus juvat, & ventis mediocribus ſine vi & horrore perflabilis. Vitis, quae ad jugum colitur, per aetates ad hoc perducenda eſt, ut locis moleſtioribus quatuor pedibus a terra, placidioribus vero ſeptem ſummitas ejus inſurgat. Hortus, qui caelo clementi ſubjacet, & fontano humore percurritur, prope eſt, ut liber ſit, & nullam ferendi diſciplinam requirat. Subligatio acerbis uvis facienda eſt, quando excutiendi aut rumpendi acini nulla formido eſt. Ligatura in vitibus locum debet mutare, ne unum ſemper aſſiduitas conterat vinculorum. Foſſorem ſi apertus vitis oculus viderit, caecabitur ſpes magna vindemiae: & ideo, dum eſt clauſus, fodietur. Terrae altitudinem cum foecundi-

tate, ſi ad frumenta, duobus pedibus explora: quatuor vero, ſi ad arbuſta vel vites. Vitis novella, ut facile incrementum dilecta conſequitur; ita interitum celerem, ſi negligatur, incurrit. Modum tene aeſtimatis facultatibus tuis in aſſumtione culturae, ne ſuperatis viribus, excedente menſura, turpiter deſeras, quod arroganter aſſumis. Semina pluſquam annicula eſſe non debent, ne vetuſtate corrupta non prodeant. Frumentum collis quidem grano robuſtius, ſed menſurae minus refundet. Omnia, quae feruntur, creſcente luna, & diebus tepidis ſunt ferenda. Nam tepor evocat, frigus includit. Si tibi ager eſt ſilvis inutilibus tectus, ita eum divide, ut loca pinguia puras reddas novales, loca ſterilia ſilvis tecta eſſe patiaris, quia illa naturali ubertate reſpondent, haec beneficio laetantur incendii. Sed ſic urenda diſtingues, ut ad incenſum agrum poſt quinquennium revertaris: ita efficies, ut aequaliter vel ſterilis gleba cum foecunda contendat. Graeci jubent olivam, cum plantatur & legitur, a mundis pueris atque virginibus operandum: credo recordati arbori huic eſſe praeſulem Caſtitatem. Nomina frumentorum ſuperfluum eſt praecipere, quae aut loco ſubinde,

aut aetate mutantur. Hoc ſatis eſt, ut eligamus praecipua in ea regione, quam colimus, vel exploremus advecta. Lupinus & vicia pabularis, ſi virides ſuccidantur, & ſtatim ſupra ſectas eorum radices aretur, ſtercoris ſimilitudine agros foecundant: quae ſi exaruerint ante quam proſcindas, in his terrae ſuccus aufertur. Ager aquoſus plus ſtercoris quaerit; ſiccus, minus. Calidis, maritimis, ſiccis, apricis, campeſtribus locis omne opus vinearum maturius inchoetur; frigidis, mediterraneis humidis, opacis, montanis locis tardius: quod non ſolum de menſibus aut diebus dixerim, ſed [etiam de] horis operandi. Omne opus ruſticum, cum fieri praecipitur, neque cito eſt, ſi ante quindecim dies; neque tarde, ſi poſt quindecim fiat. Frumenta omnia maxime laetantur patenti campo & ſoluto, & ad ſolem reclivi. Spiſſa & cretoſa & humida terra bene far & triticum nutrit. Ordeum agro ſoluto delectatur, & ſicco: nam ſi in lutoſo ſpargatur, moritur. Trimeſtris ſatio locis frigidis [&] nivoſis convenit, ubi qualitas aeſtatis humecta eſt, caeteris raro reſpondet eventu. Semen trimeſtre locis tepidis melius reſpondebit, ſi feratur autumno: ſi neceſſitas coget in ſalſa terra

aliquid operari, extremo autumno plantanda eſt vel conſerenda, ut malitia ejus hibernis imbribus eluatur. Aliquid etiam terrae dulcis, vel arenae fluvialis ſubjiciendum eſt, ſi illi virgulta committimus. Seminarium mediocri terra inſtituere debemus, ut ad meliorem, quae ſata fuerint, transferantur. Lapides, qui ſuperſunt, hieme rigent, aeſtate fervefcunt: idcirco ſatis arbuſtis & vitibus nocent. Terra, quae circa arbores movetur, ita eſt vicibus permutanda, ut ei, quae in ſummo fuerat, ima ſuccedat. In laetandis arboribus crates faciemus, terram prius trunco admoventes, & mox laetamen; ut ſic opus natura beneficii alternante cumuletur. Agri praeſulem non ex dilectis, [&] tenere [educatis] ſervuli, ponas; quia fiducia praeteriti amoris impunitatem culpae praeſentis expectat.

De agri electione vel ſitu.

Tit. VII. In eligendo agro vel emendo, conſiderare debebis; ne bonum naturalis foecunditatis colentium depravaverit inertia, & in degeneres ſurculos uber ſoli feracis expenderit: quod quamvis emendari poſſit inſitione meliorum, tamen harum rerum ſine culpa melior uſus eſt, quam cum ſpe corrigendi ſerus eventus. In ſeminibus ergo frumentorum praeſens emendatio poterit eſſe. In vineis maxime conſiderandum atque vitandum eſt, quod plerique fecerunt ſtudendo famae tantum, & latitudini paſtinorum, ſemina vitium ſtatuentes, vel ſterilia, vel ſaporis indigni: quod grandi tibi labore conſtabit, ut corrigas, ſi agrum compares vitiis talibus occupatum. Poſitio ipſius agri, qui eligendus eſt, ea ſit. In frigidis provinciis orienti aut meridiano lateri ager eſſe debet oppoſitus, ne alicujus magni montis objectu, his duabus partibus excluſis, algore rigeſcat; aut per partem Septentrionis remoto, aut per Occidentis in veſperam ſole dilato. In calidis vero provinciis pars potius Septentrionis optanda eſt, quae & utilitati & voluptati, & ſaluti aequa bonitate reſpondeat. Si vicinus eſt fluvius, ubi ſtatuimus fabricae ſedem parare, ejus debemus explorare naturam, qui plerumque quod exhalat, inimicum eſt, a quo (ſi talis ſit) conveniet refugere conditorem. Palus tamen omni modo vitanda eſt, praecipue quae ab Auſtro eſt vel Occidente, & ſiccari conſuevit aeſtate propter peſtilentiam, vel animalia inimica, quae generat.

De aedificio.

Tit. VIII. Aedificium pro agri merito, & pro fortuna domini oportet inſtitui: quod plerumque immodice ſumtum, difficilius eſt ſuſtinere quam condere. Ita igitur aeſtimanda eſt ejus magnitudo, ut ſi aliquis caſus incurrerit, ex agro, in quo eſt, unius anni, aut [ut] multum, biennii penſione reparetur. Ipſius autem praetorii ſitus ſit loco aliquatenus erectiore & ſicciore quam caetera, [&] propter injuriam fundamentorum, & ut laeto fruatur aſpectu. Fundamenta autem hoc modo ponenda ſunt, ut latiora ſint ex utraque parte ſemipedis ſpatio, quam parietis [inſuper ſtruendi] corpus increſcet. Si lapis vel tofus occurrat, facilis cauſa eſt collocandi, in quo ſculpi tantum fundamenti forma debebit, unius pedis altitudine vel duorum. [Et] ſi ſolida vel conſtricta invenietur argilla, quinta vel ſexta pars altitudinis ejus, quae ſupra terram futura eſt, fundamentis deputetur. Quod ſi terra laxior fuerit, modo majoris altitudinis obruantur, donec munda ſine ruderum ſuſpicione occurrat argilla; quae ſi omnino deſit, quartam merſiſſe ſufficiet. Studendum praeterea, ut hortis & pomariis cingi poſſit, aut pratis. Sed

totus fabricae tractus unius lateris longitudine, in quo frons erit, meridianam partem reſpiciat, in primo angulo excipiens ortum ſolis hiberni, & paululum ab occidente avertatur hiemali. Ita proveniet, ut per hiemem ſole illuſtretur, & calores ejus aeſtate non ſentiat.

De hibernis & aeſtivis manſionibus, & pavimentis.

Tit. IX. Forma tamen eſſe debet ejuſmodi, ut ad habitationem breviter collectas & aeſtati & hiemi praebeat manſiones. Quae hiemi parantur ita ſint conſtitutae, ut poſſit eas hiberni ſolis totus propemodum curſus hilarare. In his pavimenta opportuna eſſe debebunt. Primum in fabricis planis earum obſervandum eſt, ut aequalis & ſolida contignatio fiat, ne gradus ambulantium tremorem fabricae titubantis excutiat. Deinde ut axes quernae cum aeſculeis non miſceantur. Nam quercus humore concepto, cum coeperit ſiccari, torquebitur, & rimas in pavimento faciet: aeſculus autem ſine vitio durat. Sed ſi quercu ſuppetente aeſculus deſit, ſubtiliter quercus ſecetur, & tranſverſus atque directus duplex ponatur ordo tabularum, clavis frequentibus fixus. De cerro, aut fago,

aut farno diutiſſime tabulata durabunt, ſi ſtratis ſuper paleis vel filice humor calcis nuſquam ad tabulati corpus accedat. Tunc ſuperſtatuminabis rudus, id eſt, ſaxa contuſa duabus partibus & una calcis temperante conſtitues. Hoc cum ad ſex digitorum craſſitudinem feceris, & regula exploraveris aequale, ſi loca hiemalia ſunt, tale pavimentum debebis imponere, in quo vel nudis pedibus ſtantes miniſtri hieme non rigeſcant. Inducto itaque rudere vel teſtaceo pavimento, congeſtos & calcatos ſpiſſe carbones cum ſabulone & favilla & calce permiſcebis, & hujus impenſae craſſitudinem ſex unciis jubebis imponi: quod exaequatum nigra pavimenta formabit, & ſi qua fundentur ex poculis, velociter rapta deſuget. Sed ſi aeſtivae manſiones ſunt, Orientem ſolſtitialem & partem Septentrionis aſpiciant, & vel teſtaceum (ſicut ſupra diximus) accipiant pavimentum, vel marmora, vel teſſeras, aut ſcutulas, quibus aequale reddatur angulis lateribuſque conjunctis. Si haec deerunt, ſupra marmor tuſum cernatur, aut arena cum calce inducta levigetur.

De calce & arena.

Tit. X. Praeterea ſcire eſt neceſſarium

conſtruenti, quae calcis & arenae natura ſit utilis. Arenae ergo foſſiciae genera ſunt tria, nigra, cana, rufa: omnium praecipue rufa melior: meriti ſequentis eſt cana: tertium locum nigra poſſidet. Ex iis, quae compreſſa manu edit ſtridores, erit utilis fabricanti. Item ſi panno vel linteo candidae veſtis inſperſa & excuſſa nihil maculae reliquerit aut ſordis, egregia eſt. Sed ſi foſſilis arena non fuerit, de fluminibus [aut] glarea, aut littore colligetur. Marina arena tardius ſiccatur, & ideo non continue, ſed intermiſſis temporibus conſtruenda eſt, ne opus onerata corrumpat: camerarum quoque tectoria ſalſo humore diſſolvit. Nam foſſiles arenae tementitiis parietibus & cameris celeri ſiccitate utiles ſunt, melioreſque, ſi ſtatim, cum effoſſae ſunt, calci miſceantur. Nam diutino ſole, aut pruina, aut imbre vaneſcunt. Fluviales tectoriis magis poterunt convenire. Sed ſi uti neceſſe ſit maris arena, erit commodum prius eam lacuna humoris dulcis immergi, ut vitium ſalis aquis ſuavibus elota deponat. Calcem quoque [ex] albo ſaxo duro, vel Tiburtino, aut columbino fluviali coquemus, aut rubro, aut ſpongia, aut marmore poſtremo, quae erit ex ſpiſſo & duro ſaxo,

ſtructuris convenit: ex fiſtuloſo vero aut molliori lapide tectoriis adhibetur utilius. In duabus arenae partibus calcis una miſcenda eſt. In fluviali vero arena ſi tertiam partem teſtae [cretae] addideris, operum ſoliditas mira praeſtabitur.

De latericiis parietibus.

Tit. XI. Quod ſi latericios parietes in praetorio facere volueris, illud ſervare debebis, ut perfectis parietibus, in ſummitate, quae trabibus ſubjacebit, ſtructura teſtacea cum coronis prominentibus fiat ſeſquipedali altitudine, ut ſi corruptae tegulae aut imbrices fuerint, parietem non poſſint [ſtillicidia] penetrare per pluviam. Deinde providendum eſt, ut ſiccis & aſperatis parietibus lateritiis inducatur tectorium, quod humidis ac levibus adhaerere non poterit; & ideo tertio eos prius debebis obducere, ut tectorium ſine corruptione ſuſcipiant.

De lumine & altitudine.

Tit. XII. In primis ſtudendum eſt in agreſti fabrica, ut multa luce clareſcat: deinde ut partes temporibus diviſas, ſicut ſupra dixi, congruis partibus offeramus, id eſt, aeſtivas ſeptentrioni, hibernas meridiano, vernas & autumnales orienti. Menſura vero

haec ſervanda eſt in tricliniis atque cubiculis, ut quanta latitudo & longitudo fuerit, in unum computetur, & ejus medietas in altitudinem conferatur.

De cameris & canniciis.

Tit. XIII. Cameras in agreſtibus aedificiis ex ea materia utilius erit formare, quae facile invenietur in villa. Itaque aut tabulis faciemus, aut cannis, hoc genere: aſſeres ligni Gallici vel cupreſſi directos & aequales conſtituemus in eo loco, ubi camera facienda eſt, ita ordinatos, ut inter ſe ſeſquipedalis menſura ſit vacua. Tunc eos catenis ligneis ex junipero, aut oliva, aut buxo, aut cupreſſo factis ad contignationem ſuſpendemus, & binas inter eos perticas dirigemus tomicibus alligatas. Poſtea paluſtrem cannam, vel hanc craſſiorem, quae in uſu eſt, contuſam, facta & ſtrictim juncta crate ſubnectemus, & per omne ſpatium cum ipſis aſſeribus & perticis alligabimus. Dehinc primo impenſa pumicea induemus, & truſſa aequabimus, ut inter ſe cannarum membra conſtringat. Poſt arena & calce coaequabimus. Tertio tuſi marmoris pulverem miſtum cum calce ducemus & poliemus ad ſummum nitorem.

De opere albario.

Tit. XIV. Opus quoque albarium ſaepe delectat, cui calcem debebimus adhibere, cum multo tempore fuerit macerata. Ergo ut utilem probes, aſcia calcem quaſi lignum dolabis. Si nuſquam acies ejus offenderit, & [ſi] quod aſciae adhaeret, fuerit molle atque viſcoſum, conſtat albariis operibus convenire.

De tectoriis.

Tit. XV. Parietum vero tectura ſic fiet fortis & nitida. Prima trullis frequentetur inductio. Cum ſiccari coeperit, iterum inducatur, ac tertio poſt haec tria coria ex marmoreo grano cooperiatur ad trullam. Quae inductio ante tam diu ſubigenda eſt, ut rutrum, quo calx ſubigitur, mundum levemus. Haec quoque marmoris grani inductio cum ſiccari incipiet, aliud corium ſubtilius oportet imponi: ſic & ſoliditatem cuſtodiet & nitorem.

De vitanda valle, quae propter aquas diligi ſolet.

Tit. XVI. Vitandum eſt autem, quod plerique fecerunt aquae cauſa, villas [in] infimis vallibus mergere, & paucorum dierum voluptatem praeferre habitatorum ſaluti: quod etiam magis metuemus, ſi provincia

quam colimus, de morbis aeſtate ſuſpecta eſt. Cui ſi fons deſit, aut puteus, ciſternas conſtruere conveniet, quibus omnium conduci poſſit aqua tectorum. Fiunt autem hoc modo.

De ciſternis & maltha frigidaria.

Tit. XVII. Signinis parietibus magnitudo ea, cui delectaris & ſufficis, conſtruatur longior magis, quam latior. Hujus ſolum alto rudere ſolidatum relicto fuſoriis loco teſtacei pavimenti ſuperfuſione levigetur. Hoc pavimentum omni cura terendum eſt ad nitores, & lardo pingui decocto aſſidue perfricandum. Quod ubi deducto humore ſiccatum eſt, ne rimis in aliqua parte findatur, etiam parietes ſimili corio velentur obducti, & ita poſt diuturnam & ſolidam ſiccitatem, aquae praebeatur hoſpitium. Anguillas ſane, piſceſque fluviales mitti in his, paſcique conveniet, ut horum natatu aqua ſtans agilitatem currentis imitetur. Sed ſi aliquando in quocunque loco pavimenti, vel parietis tectura ſuccumbat, hoc genus malthae adhibebimus, ut humor in exitum nitens poſſit includi. Rimas & lacunas ciſternarum, & piſcinas, vel puteos ſarciemus hoc genere, & ſi humor per ſaxa manabit. Picis liquidae,

quantum volueris, & tantundem ſumes unguinis, quod vocamus axungiam, vel ſevum. Tunc in olla utrumque miſcebis & coques donec ſpumet; deinde ab igne removebis. Cum fuerit eadem refrigerata permiſtio, calcem minutim ſuperadjicies, & ad unum corpus omnia miſta revocabis. Cumque velut ſtrigmentum feceris, inſeres locis corruptis ac manantibus, & preſſum ſumma denſitate calcabis. Salutare erit aquas illuc per tubos fictiles duci, & opertis immeare ciſternis. Nam caeleſtis aqua ad bibendum omnibus antefertur, ut & ſi fluens adhiberi poſſit, quae ſalubris non eſt, lavacris debeat & hortorum vacare culturae.

De cella vinaria.

Tit. XVIII. Cellam vinariam Septentrioni debemus habere oppoſitam frigidam, vel obſcurae proximam, longe a balneis, ſtabulis, furno, ſterquiliniis, ciſternis, aquis, & caeteris odoris horrendi: ita inſtructam neceſſariis, ut non vincatur a fructu: ſic autem diſpoſitam, ut baſilicae ipſius forma calcatorium loco habeat altiore conſtructum, ad quod inter duos lacus, qui ad excipienda vina hinc inde depreſſi ſint, gradibus tribus fere aut quatuor aſcendatur. Ex his lacubus canales ſtructi, vel tubi fictiles circa extremos parietes currant, & ſubjectis lateri ſuo doliis per vicinos meatus manantia vina defundant. Si copia major eſt, medium ſpatium cupis deputabitur, quas, ne ambulacra prohibeant, baſellis altioribus impoſitas, vel ſupra [obruta] dolia poſſumus collocare ſpatio inter ſe longiore diſtantes, ut (ſi res exigat) curantis tranſitus poſſit admitti. Quod ſi cupis locum ſuum deputabimus, is locus ad calcatorii ſimilitudinem podiis brevibus, & teſtaceo pavimento ſolidetur, ut etiam ſi ignorata ſe cupa diffuderit, lacu ſubdito excipiantur [non] peritura vina, quae fluxerint.

De horreo.

Tit. XIX. Sicut horreorum quamvis ipſam [Septentrionis] deſideret partem, & ſuperior, & longe ab omni humore & laetamine & ſtabulis ponendus eſt, frigidus, ventoſus & ſiccus: cui providendum ſtructurae diligentia, ne rimis poſſit abrumpi. Solum igitur omne bipedis ſternatur, vel minoribus laterculis, quos ſuffuſo teſtaceo pavimento debemus imprimere. Tunc diviſas cellas (ſi magnus ſperabitur ſeminum modus) grano cuique tribuemus. Et ſi terrae pauperies minora promittit, vel craticiis podiis erunt,

diſcernenda granaria, vel vimineis vaſculis reditus tenues colligemus. Sed factis granariis, amurca luto miſta parietes linuntur; cui aridi oleaſtri vel olivae folia pro paleis adjiciuntur: quo tectorio ſiccato, rurſus amurca reſpergitur: quae ubi ſiccata fuerit, frumenta condentur. Haec res gurgulionibus & caeteris noxiis animalibus inimica eſt. Aliqui coriandri folia frumentis miſcent ad ſervandum profutura. Nihil tamen diu cuſtodiendis frumentis commodius erit, quam ſi ex areis in alterum locum vicinum tranſfuſa refrigerentur aliquantis diebus, atque ita horreis inferantur. Negat Columella ventilanda eſſe frumenta, quia magis miſcentur animalia totis acervis. Quae ſi non moveantur, in ſummitate intra menſuram palmi ſubſiſtent, & hoc velut corrupto corio caetera illaeſa durabunt. Aſſerit idem, noxia animalia ultra praedictam menſuram non poſſe generari. Herba conyza ſicca (ut Graeci aſſerunt) ſubſtrata frumentis, addit aetati. Ab horreis tamen auſter eſſe debet averſus.

De olei factorio.

Tit. XX. Olearis cella meridianis ſit objecta partibus, & contra frigus munita, ut illi per ſpecularia debeat lumen admitti. Ita

& operas, quae hieme futurae ſunt, nullus algor impediet: & oleum cum premetur, adjutum teporibus, frigore non valebit aſtringi. Trapetis & rotulis & praelo nata eſt forma, quam conſuetudo dictavit. Receptacula olei ſemper munda ſint, ne novos ſapores infecta veteri rancore corrumpant. At ſi quis majori diligentiae ſtudet, ſubjectis hinc inde cuniculis pavimenta ſuſpendat, & ignem ſuggerat fornace ſuccenſa. Ita purus calor olei cellam ſine fumi nidore vaporabit, quo ſaepe infectum, colore corrumpitur & ſapore.

De ſtabulis equorum & boum.

Tit. XXI. Stabula equorum vel boum, meridianas quidem plagas reſpiciant, non tamen egeant Septentrionis luminibus, quae per hiemem clauſa nihil noceant, per aeſtatem patefacta refrigerent. Ipſa ſtabula propter ungulas animalium, ab omni humore ſuſpenſa ſint. Boves nitidiores fient, ſi focum proxime habeant, & [ignis] lumen intendant. Octo pedes ad ſpatium ſtandi ſingulis boum paribus abundant, & in porrectione xv. Plancae roboreae ſupponantur ſtationibus equorum [cum ſtramine] ut jacentibus molle ſit, ſtantibus durum.

De curte.

Tit. XXII. Cors ad meridiem pateat, & objecta ſit ſoli, quo facilius hieme aliquem teporem concipiat, propter ea, quae inſunt animalia, quibus etiam ad aeſtatis temperandum calorem porticus furcis, aſſeribus & fronde formari debent, quae vel ſcandulis, vel (ſi copia ſuppetit) tegulis, vel (ſi facilius & ſine impenſa placuerit) tegentur caricibus aut geniſtis.

De aviariis.

Tit. XXIII. Circa parietes cortis extremos aviaria facienda ſunt, quia ſtercus avium maxime neceſſarium eſt agriculturae, excepto anſerum laetamine, quod ſatis omnibus inimicum eſt. Sed habitacula caeterarum avium maxime neceſſaria ſunt.

De columbario.

Tit. XXIV. Columbarium vero poteſt accipere ſublimis una turricula in praetorio conſtituta, levigatis ac dealbatis parietibus, in quibus a quatuor partibus, ſicut mos eſt, feneſtellae breviſſimae fient, ut columbas ſolas ad introitum exitumque permittant. Nidi figurentur interius. A muſtellis tutae fient, ſi inter eas [frutex virgoſus ſine foliis aſper, vel] vetus ſpartea projiciatur, qua animalia

calceantur, ut eam ſecreto non videntibus aliis, unus attulerit, [non pereunt. Et neque locum deſerunt, ſi per omnes feneſtras aliquid de ſtrangulati hominis loro, aut vinculo, aut fune ſuſpendas.] Inducunt alias, ſi cumino paſcantur aſſidue, vel [ſetoſi] hirci alarum balſami liquore tangantur. Foetus frequentant, ſi ordeum torrefactum, vel fabam, vel herbum ſaepe conſumant. Triginta autem columbis volantibus diurni tres ſextarii tritici ſufficient, aut creturae, ita ut herbum foetus gratia menſibus praebeamus hibernis. Rutae ramulos pluribus locis oportet contra animalia inimica ſuſpendere.

De turturario.

Tit. XXV. Sed columbarii cellae duo ſubjecta cubicula fiant. unum breve, & prope obſcurum, quo turtures claudi poſſint. quos nutrire facillimum eſt. Nam nihil expetunt, niſi ut aeſtate, qua ſola maxime pingueſcunt, triticum vel milium mulſa maceratum ſemper accipiant. Semodius unus diurnus centum viginti turturibus ſufficit. Aqua ſane eis frequenter [mundior] debet offerri.

De turdis.

Tit. XXVI. Aliud vero cubiculum turdos nutriat. qui ſi alieno tempore ſaginen-

tur, & voluptatem cibi, & reditum maximum praeſtant; PARCITATI beneficium miniſtrante luxuria. Sit autem locus mundus & lucidus, & undique levigatus. Tranſverſae in hoc perticae figuntur, quibus poſſint poſt incluſum volatum ſedere. Rami etiam virides ſaepe mutentur. Caricae tunſae miſtis pollinibus largiſſime praebeantur. Myrti etiam, ſi facultas eſt, lentiſci, oleaſtri, ederae, arbuti ſemina interdum ad excludenda faſtidia, & maxime aqua munda, praebeatur. Claudantur illaeſi & recenter capti, miſtis aliquibus ante nutritis, quorum ſocietate ad capiendos cibos pavidam novae captivitatis moeſtitudinem conſolentur.

De gallinis.

TIT. XXVII. Gallinas educare nulla mulier neſcit, quae modo videatur induſtria. Hoc de his praecepiſſe ſufficiat, ut fimo, pulvere utantur, & cinere. Sint praecipue nigrae aut flavi coloris, [ſed] albae vitentur. Vinaceae cibo ſterileſcunt: ordeo ſemicocto & parere ſaepe coguntur, & reddunt ova majora, duobus cyathis ordei bene paſcitur una gallina, quae ſit vaga. Supponenda ſunt his ſemper ova numero impari, luna creſcente, a decima uſque in quintamdecimam. Pituita

tuita his naſci ſolet, quae alba pellicula linguam veſtit extremam. Haec leviter unguibus vellitur, & locus cinere tangitur, & allio trito plaga mundata conſpergitur. Item allii mica trita cum oleo faucibus inſeritur: ſtaphis agria etiam prodeſt, ſi cibis miſceatur aſſidue. Si amarum lupinum comedant, ſub oculis illis grana ipſa procedunt. quae niſi acu leviter apertis pelliculis auferantur, extinguunt. Oculos portulacae ſucco forinſecus, & mulieris lacte curemus, vel Ammoniaco ſale, cui mel & cyminum aequale miſcentur. Pediculos earum perimit ſtaphis agria, & torrefactum cyminum pari pondere, & pariter tunſa cum vino, & amari lupini aqua, ſi penetret ſecreta pennarum.

De pavonibus.

TIT. XXVIII. Pavones nutrire facillimum eſt, niſi fures aut animalia inimica formides; qui plerumque per agros vagantes ſponte ſe paſcunt, pulloſque educant, & altiſſimas veſpere arbores petunt. Una [vero] his cura debetur, ut incubantes per agrum foeminas, quae hoc paſſim faciunt, a vulpe cuſtodias. Ideo in inſulis brevibus meliori ſorte nutriuntur. Uni maſculo foeminae quinque ſufficiunt. Maſculi ova & pullos ſuos

perſequuntur velut alienigenas, priuſquam illis criſtarum naſcatur inſigne. Ab Idib. Februariis calere incipiunt. Faba leviter torrefacta in libidinem provocantur, ſi eis quinto quoque die tepida praebeatur. Sex cyathi uni ſufficiunt. Cupidinem coëundi maſculus confitetur, quoties circa ſe amictum caudae gemmantis incurvat, & ſingularum capita oculata pennarum locis ſuis exerit cum ſtridore procurrens. Si ova pavonum gallinis ſupponantur, excuſatae matres ab incubatione tribus vicibus per annum foetus edunt. Primus partus quinque ovorum; ſecundus quatuor; tertius trium vel duorum eſſe conſuevit. Sed electae (ſi hoc placuerit) nutrices gallinae ſint, quae a primo incremento lunae novem diebus habeant novem ova ſuppoſita, quinque pavonina, & caetera ſui generis. Decima die [ova] omnia gallinacea ſubtrahantur, & alia item gallinacea totidem recentia ſupponantur, quot ablata ſunt, ut trigeſima luna, hoc eſt, expletis triginta diebus, poſſint cum pavoninis ovis aperiri. *Ova autem pavonum, quae gallinae ſubjecta ſunt, ſaepe manu convertantur, quia hoc ipſa facere vix valebit. Unam partem ovi notabis, ut te ſubinde convertiſſe cognoſcas. Majores tamen gallinas

oportet eligere; nam minoribus pauciora ſuppones. Natos [autem pullos] ſi ad unam transferre a pluribus velis, dicit Columella, uni nutrici viginti quinque ſufficere. Mihi vero, ut bene educi poſſint, videntur quindecim ſatis eſſe. Primis diebus far ordei conſperſum vino pullis dabitur, vel undecunque cocta pulticula & refrigerata. Poſtea adjicietur porrum conciſum, vel caſeus recens, ſed expreſſus: nam ſerum pullis nocet. Locuſtae etiam pedibus ablatis praebentur. Ita paſcendi ſunt uſque ad ſextum menſem. Deinde ordeum poteris praebere ſolenniter. Trigeſimoquinto tamen die, poſtquam nati ſunt, etiam in agrum tuto ejici poſſunt comitante nutrice paſcendi, cujus ſingultu revocantur ad villam. Pituitas vero & cruditates iis remediis ſubmovebis, quibus gallina curatur. Maximum illis periculum eſt, cum incipit criſta produci: nam patiuntur languores infantum ſimilitudine, cum illis tumentes gingivas denticuli aperire nituntur.

De phaſianis.

Tit. XXIX. In phaſianis nutriendis hoc ſervandum eſt, ut novelli ad creandos foetus parentur, id eſt, qui anno ſuperiore ſunt editi: veteres enim foecundi eſſe non poſ-

ſunt. Ineunt foeminas menſe Mart. vel Aprili. Duabus unus maſculus ſufficit, quia caeteras aves ſalacitate non aequat. Semel in anno foetus creant. Viginti fere ovis pariendi ordo concluditur. Gallinae his melius incubabunt, ita ut quindecim phaſianina ova nutrix una cooperiat, & caetera ſui generis ſupponantur. In ſupponendo, de luna & diebus, quae ſunt in aliis dicta, ſerventur. Triceſimus dies maturos pullos in lumen emittet. Sed per quindecim dies diſcocto ac refrigerato leviter ordei farre paſcentur, cui vini imber aſpergitur. Poſt triticum fractum praebebis, & locuſtas, & ova formicae. Sane ab aquae prohibeantur acceſſu, ne eos pituita concludat. Quod ſi pituitam patientur phaſiani, allio cum pice liquida trito roſtra eorum debebis aſſiduus perfricare, vel vitium, ſicut gallinis fieri conſuevit, auferre. Saginandi haec ratio eſt, ut unius modii triticea farina in breviſſimas offulas redacta clauſo phaſiano per xxx dies *miniſtrata*, ſufficiat: vel, ſi ordeaceam farinam praebere volueris, unius & ſemiſſis modii farina per praedictos dies ſaginam replebit. Obſervandum ſane eſt, ut offulae ipſae oleo levigentur aſperſo, & ita inſerantur faucibus, ne ſub infima linguae

parte mergantur: quod ſi evenerit, ſtatim pereunt. Illud quoque magnopere curemus, ne praebeantur nova alimenta, niſi digeſtis aliis; quia eos facillime onus cibi haerentis extinguit.

De anſeribus.

Tit. XXX. Anſer ſane nec ſine herba, nec ſine aqua facile ſuſtinetur: locis conſitis inimicus eſt, quia ſata & morſu laedit & ſtercore: pullos praeſtat & plumas, quas & autumno vellamus & vere. Uni maſculo tres foeminae ſufficiant. Si deſit fluvius, lacuna formetur. Si herba non ſuppetit, trifolium, foenum Graecum, agreſtia intuba, lactuculas feremus alimento. Albi foecundiores ſunt; varii vel fuſci minus: quia de agreſti genere ad domeſticum tranſierunt. Incubant a Calendis Martii uſque ad aeſtivum ſolſtitium. Plus parient, ſi gallinis ova ſupponas. Extremum partum matribus jam vacaturis educare permittimus. Pariturae ad haram perducantur. Cum ſemel hoc feceris, conſuetudinem ſponte retinebunt. Gallinis, ſicut pavonina, etiam anſeris ova ſuppoñas. Sed anſerina ova ne noceantur, ſuppoſitis ſubjiciatur urtica. Parvi primis decem diebus intus paſcendi ſunt, poſtea ſereno eos poteri-

mus educere, ubi urtica non fuerit, cujus aculeos formidant. Quatuor menſium bene ſaginantur: nam melius in aetate tenera pinguefcunt. Polenta dabitur in die ter. Large vagandi licentia prohibetur. Loco obſcuro claudentur & calido: ſic majores etiam ſecundo menſe pingueſcunt. nam parvuli ſaepe die trigeſimo. Saginantur melius, ſi ad ſatietatem milium praebeamus infuſum. Inter anſerum cibaria legumen omne porrigi poteſt, excepto ervo. Cavendum eſt etiam, ne pulli eorum fetas glutiant. Graeci ſaginandis anſeribus polentae duas partes, & furfuris quatuor aqua calida temperant, & ingerunt pro appetentis voluntate ſumenda. tribus per diem vicibus potu adjuvant. media quoque nocte aquam miniſtrant. Peractis vero xxx diebus, ſi ut jecur his tenereſcat, optabis, tunſas caricas & aqua maceratas in offas volutabis exiguas, & per dies viginti continuos miniſtrabis anſeribus.

De piſcinis.

Tit. XXXI. His ordinatis, caetera exequenda ſunt. Nam piſcinae duae vel ſolo impreſſae, vel caeſo lapide circa villam eſſe debebunt; quas facile eſt, aut fonte aut imbre ſuppleri, ut una ex his uſui ſit pecoribus, vel avibus aquaticis: alia madefaciat virgas & coria & lupinos, & ſi qua ruſticitas conſuevit infundere.

De foenili, paleario & lignario.

Tit. XXXII. Foeni, palearum, ligni, cannarum repoſitiones nil refert, in qua parte [fiant,] dummodo ſiccae ſint atque perflabiles, & longe removeantur a villa, propter caſum ſurripientis incendii.

De ſterquilinio.

Tit. XXXIII. Stercorum congeſtio locum ſuum tenere debebit, qui abundet humore, & propter odoris horrenda a praetorii avertatur aſpectu. Humor abundans hoc praeſtabit ſtercori, ut ſi qua inſunt ſpinarum ſemina, putrefiant. Stercus aſinorum primum eſt, maxime hortis; dein ovillum & caprinum, & jumentorum; porcinum vero peſſimum: cineres optimi; ſed columbinum ſervidiſſimum, caeterarumque avium ſatis utile [eſt,] excepto paluſtrium. Stercus, quod anno requieverit, ſegetibus utile eſt, nec herbas creat: ſi vetuſtius ſit, minus proderit. Pratis vero recentia ſtercora proficient ad uber herbarum. Et maris purgamenta, ſi aquis dulcibus eluantur, miſta reliquis vicem ſtercoris exhibebunt, & limus, quem

ſcaturiens aqua vel fluvii incrementa reſpuerint.

De locis horti, & pomario, & ſepibus, & ſerendo.

Tit. XXXIV. Horti & pomaria domui proxima eſſe debebunt. Hortus ſit ſterquilinio maxime ſubjectus, cujus eum ſuccus ſponte foecundet. Ab area longe ſitus [ſit.] Nam pulverem palearum patitur inimicum. Felix poſitio eſt, cui leniter inclinata planicies curſus aquae fluentis per ſpatia diſcreta derivat. Si fons deſit, aut imprimendus eſt puteus: aut, ſi nequeas hoc, piſcina ſuperius conſtruenda [eſt,] ut illinc aquas pluvia conferente, hortus per aeſtivos rigetur ardores. Si hac omni facultate carueris, ſemper altius tribus vel quatuor pedibus ad paſtini ſimilitudinem fodies hortulum, qui ſic cultus negligat ſiccitates. Sed huic quamvis contra neceſſitatem miſta ſtercore quaelibet terra conveniat, tamen haec genera ſunt in electione vitanda, creta, quam argillam dicimus, atque rubrica. Illud quoque cuſtodies in hortis, quos humoris natura non adjuvat, ut dividas [per] partes, & hieme ad Meridiem, aeſtate ad Septentrionem ſpatia colenda convertas. [Debent etiam horti eſſe clauſi: ſed] munitionis multa ſunt genera. Alii luto inter formas clauſo, parietes figuratos ex lateribus imitantur. Quibus [copia] ſuppetit, macerias luto & lapide excitant. Plerique ſine luto congeſta in ordinem ſaxa componunt. Nonnulli foſſis ſpatia colenda praecingunt: quod vitandum eſt, quia horto ſubducit humores, niſi forte locus paluſtris colatur. Alii ſpinarum plantas & ſemina in munitione diſponunt. Sed melius erit rubi ſemina, & ſpinae, quae rubus caninus vocatur, matura colligere, & cum farina ervi ex aqua macerata miſcere. funes dehinc ſparteos veteres hoc genere miſtionis [ſic] inducere, ut intra funes ſemina recepta ſerventur uſque ad verni temporis initia. Tunc ubi ſepes futura eſt, duos ſulcos tribus a ſe pedibus ſeparatos, ſeſquipedis altitudine faciemus, & per utroſque funes cum ſeminibus obruemus levi terra. Ita trigeſima die procedunt ſentes, quos teneros adminiculis opus eſt adjuvare, quibus inter ſe ſentes per ſpatia vacua relicta jungentur. Partes ſane horti ſic dividendae ſunt, ut eae, in quibus autumno ſeminabitur, verno tempore paſtinentur: quas ſeminibus vere complebimus, autumni tempore debebimus effodere. Ita utraque paſtinatio decoquetur

beneficio algoris aut ſolis. Areae faciendae ſunt anguſtiores, & longae, id eſt, duodecim pedum longitudine & ſex latitudine, ut ſint propter ſpatia utrinque purganda diviſae. Margines vero earum locis humidis vel irriguis duobus pedibus erigantur, ſiccis uno extuliſſe ſufficiet. Inter areas (ſi humor conſuevit effluere) ſpatia altiora ipſis areis eſſe debebunt, ut facilius ingrediatur aream de ſuperiore parte humor admiſſus, & ubi ſitientem ſaturaverit, in alias poſſit excluſus averti. Serendi tempora licet per menſes certa ſignemus, tamen ſecundum loci & caeli naturam unuſquiſque cuſtodiat. Frigidis locis autumnalis ſatio celerior fiat, verna vero tardior: calidis autem regionibus & autumnalis ſerior fieri poteſt, & verna maturior. Quaecunque ſerenda ſunt, cum luna creſcit, ſeminentur: quae ſecanda ſunt vel legenda, cum minuitur.

Tit. XXXV. Contra nebulas & rubiginem. Paleas & purgamenta pluribus locis per hortum diſpoſita ſimul omnia, cum nebulas videris inſtare, combures. Contra grandinem multa dicuntur. Panno roſeo mola cooperitur. Item cruentae ſecures contra caelum minaciter levantur. Item omne horti

ſpatium alba vite praecingitur: vel noctua pennis patentibus extenſa ſuffigitur: vel ferramenta, quibus operandum eſt, ſepo unguntur urſino. Aliqui urſi adipem cum oleo tuſum reſervant, & falces hoc, cum putaturi ſunt, ungunt. Sed hoc in occulto debet eſſe remedium, ut nullus putator intelligat: cujus vis tanta eſſe perhibetur, ut neque gelu, neque nebula, neque aliquo animali poſſit noceri. Intereſt etiam, ut res profanata non valeat. — Contra culices & limaces, vel amurcam recentem, vel ex cameris fuliginem ſpargimus. — Contra formicas, ſi in horto habent foramen, cor noctuae admoveamus; ſi foris veniunt, omne horti ſpatium cinere, aut cretae candore ſignemus. — Contra erucas, ſemina, quae ſpargenda ſunt, ſempervivae ſucco madefiant, vel erucarum ſanguine. Cicer intra olera propter multa portenta ſerendum eſt. Aliqui cinerem de fico ſuper erucas ſpargunt. Item ſquillam vel in horto ſerunt, vel certe ſuſpendunt. Aliqui mulierem menſtruantem, nuſquam cinctam, ſolutis capillis, nudis pedibus, contra erucas & caetera hortum faciunt circumire. Aliqui fluviales cancros pluribus locis intra hortum clavis figunt. — Contra animalia, quae viti-

bus nocent, cantharides, quas in roſis invenire conſuevimus, oleo merſas reſolvi patieris in tabem: & cum putandae ſunt vites, hoc oleo falces [putatorias] perunges. — Extinguuntur cimices amurca & felle bubulo, lectis aut locis perunctis, vel foliis ederae tritis ex oleo, vel incenſis ſanguiſugis. — Ut olera animalia infeſta non generent, in corio teſtudinis omnia ſemina, quae ſparſurus es, ſicca: vel mentam locis pluribus, maxime inter caules, ſere: hoc praeſtare fertur ervum aliquàntulum ſatum, praecipue ubi radices & rapa naſcuntur. Vel acre acetum ſucco juſquiami miſtum, fertur olerum pulices necare, ſi ſpargas. — Campas fertur evincere, qui fuſticulos allii ſine capitibus per horti omne ſpatium comburens, nidorem locis pluribus excitarit. Si contra eaſdem vitibus voluerimus conſulere, allio trito falces putatoriae feruntur unguendae. Naſci quoque prohibentur, ſi circa arborum vel vitium crura bitumen & ſulfur incendas: vel ſi ablatas de horto vicino campas excoquas aqua, & per horti tui ſpatia univerſa diffundas. — Ne cantharides vitibus noceant, in cote, qua falces acuuntur, ipſae ſunt conterendae. — Democritus afferit, neque arboribus, neque ſatis

quibuslibet noceri poſſe a quibuſcunque beſtiis, ſi fluviales cancros plurimos vel marinos, quos Graeci παγούρους nominant, non minus quam decem fictili vaſculo in aqua miſſos tegas, & ſub dio ſtatuas, ut decem diebus ſole vaporentur. Poſtea quaecunque illaeſa volueris eſſe, [ea aqua] perfundas, & octonis diebus peractis hoc repetas, donec ſolide, quae optaveris, adoleſcant. — Formicas abiges, ſi origano & ſulfure tritis foramen aſperges. Hoc & apibus nocet. Item cochlearum vacuas teſtas ſi uſſeris, & eo cinere foramen inculces. — Culices galbano infuſo fugantur, aut ſulfure. — Pulices amurca per pavimentum frequenter aſperſa, vel cymino agreſti cum aqua trito, vel ſi cucumeris agreſtis ſemen aqua reſolutum ſaepe infundes, vel aquam lupinorum pſilotri auſteritatibus junctam. — Mures, ſi amurcam ſpiſſam patinae infuderis, & in domo nocte poſueris, adhaerebunt. Item necabuntur, ſi helleboro nigro caſeum, vel panem, vel adipes, vel polentam permiſceas & offeras. Et agreſtis cucumeris & colocynthidis ſuffuſio ſic nocebit. — Adverſus mures agreſtes Apuleius afferit, ſemina bubulo felle maceranda ante quam ſpargas. Nonnulli rhododaphnes

foliis aditus eorum claudunt, qui roſis his, dum in exitu nituntur, intereunt. — Talpas Graeci hoc genere perſequuntur: nucem perforari jubent, vel aliquod pomi genus ſoliditatis ejuſdem. ibi paleas & ceram cum ſulfure ſufficienter includi. tunc omnes parvulos aditus, & reliqua ſpiramenta talparum diligenter obſtrui, unum foramen, quod amplum ſit, reſervari, in cujus aditu nucem intus incenſam ſic poni, ut ab una parte flatus poſſit accipere, quos ab alia parte diffundat: ſic impletis fumo cuniculis talpas vel fugere protinus, vel necari. — Mures ruſticos, ſi querneo cinere aditus eorum ſatures, attactu frequenti ſcabies occupabit ac perimet. — Serpentes prope omni auſteritate fugantur, & nocentes ſpiritus innocentia fumi graveolentis exagitat. Uramus galbanum, vel cervi cornua, radices lilii, caprae ungulas. Hoc genere monſtra noxia prohibentur. — Opinio Graecorum eſt, ſi nubes locuſtarum repente ſurrexerint, latentibus intra tecta cunctis hominibus, eam poſſe tranſire: quod ſi inobſervantes homines ſub aëre deprehendant, nulli fructuum noceri, ſi continuo omnes ad tecta confugiant. Pelli etiam dicuntur amari lupini vel agreſtis cucumeris

aqua decocta, ſi muriae miſta fundatur. Exiſtimant aliqui locuſtas vel ſcorpios fugari poſſe, ſi aliqui ex eis urantur in medio. — Campas nonnulli ficulneo cinere perſequuntur. Si permanſerint, urina bubula & amurca aequaliter miſta conferveant, & ubi refrixerint, olera omnia hoc imbre conſperge. Πρασοκούριδας Graeci vocant animalia, quae ſolent hortis nocere. Ergo ventriculum vervecis ſtatim occiſi plenum ſordibus ſuis, ſpatio, quo abundant. leviter debebis operire. Poſt biduum reperies ibi animalia ipſa congeſta. Hoc cum bis vel tertio feceris, genus omne, quod nocebit, extingues. Grandini creditur obviare, ſi quis crocodili pellem vel hyaenae, vel marini vituli per ſpatia poſſeſſionis circumferat, & in villae aut cortis ſuſpendat ingreſſu, cum malum viderit imminere. Item ſi paluſtrem teſtudinem dextra manu ſupinam ferens vineas perambulet, & reverſus eodem modo ſic illam ponat in terra, & glebas dorſi ejus objiciat curvaturae, ne poſſit inverti, ſed ſupina permaneat. Hoc facto fertur ſpatium ſic defenſum nubes inimica tranſcurrere. — Nonnulli ubi inſtare malum viderint, oblato ſpeculo imaginem nubis accipiunt, & hoc remedio nubem (ſeu ut ſibi objecta diſpliceat,

ſeu tanquam geminata alteri cedat) avertunt. Item vituli marini pellis in medio vinearum loco uni ſuperjecta viticulae creditur contra imminens malum totius vineae membra veſtiſſe. Omnia ſemina horti vel agri feruntur ab omnibus malis ac monſtris tuta ſervari, ſi agreſtis cucumeris tritis radicibus ante macerentur. Item equae calvaria, ſed non virginis, intra hortum ponenda eſt, vel etiam aſinae. Creduntur enim ſua praeſentia foecundare, quae ſpectant.

De area.

Tit. XXXVI. Area longe a villa eſſe non debet, & propter exportandi facilitatem, & ut fraus minor timeatur, domini vel procuratoris vicinitate ſuſpecta. Sit autem vel ſtrata ſilice, vel ſaxo montis exciſa, vel ſub ipſo triturae tempore ungulis pecorum, & aquae admiſtione ſolidata, clauſa deinde & robuſtis munita cancellis propter armenta, quae, cum teritur, inducimus. Sit circa hanc locus alter planus & purus, in quem frumenta transfuſa refrigerentur, & horreis inferantur: quae res in eorum durabilitate proficiet. Fiat deinde [undecunque] proximum tectum, maxime in humidis regionibus: ſub quo propter imbres ſubitos frumenta (ſi neceſſitas coëge-

coëgerit) raptim vel munda vel ſemitrita ponantur. Sit autem [area] loco ſublimi & undecunque perflabili, longe tamen ab hortis, vineis atque pometis. Nam ſicut radicibus virgultorum proſunt laetamen & paleae, ita inſidentes frondibus [eas] perforant, atque arere compellunt.

De apium caſtris.

Tit. XXXVII. Apibus ſtationem non longe a domini aedibus in horti parte ſecreta & aprica, & a ventis remota, & calidiore locare debemus, quae in quadratam conſtituta menſuram fures & acceſſus hominum pecudumque ſubmoveat. Sit abundans floribus, quos in herbis vel in fruticibus, vel in arboribus procuret induſtria. Herbas nutriat, origanum, thymum, ſerpyllum, ſatureiam, meliſphyllum, violas agreſtes, aſphodilum, citraginem, amaracum, hyacinthum, qui iris vel gladiolus dicitur ſimilitudine foliorum, narciſſum, crocum, caeteraſque herbas ſuaviſſimi odoris & floris. In fruticibus vero ſint roſae, lilia, fabae, roſmarinus, hederae: in arboribus ziziphus, amygdalus, perſicus, pirus, pomiferaeque arbores, quibus nulla amaritudo reſpondet flore deſucto. Silveſtria vero, glandifera robora, terebinthus, lentiſ-

Palladius. D

cus, cedrus, tilia, ilex minor, & linus. Sed taxi removeantur inimicae. Primi ſaporis mella thymi ſuccus effundit. Secundi meriti thymbra, ſerpyllum vel origanum. Tertii meriti roſmarinus & ſatureia. Caetera, ut arbutus & olera, ſaporem ruſtici mellis efficiunt. Sint autem arbores a ſeptentrionali parte diſpoſitae. Frutices atque virgulta ordines ſuos ſub maceriis exequantur. Herbas deinde in plano poſt frutices conſeremus. Fons vel rivus huc conveniat otioſus, qui humiles tranſeundo formet lacunas, quas operiant rara & tranſverſa virgulta, ſedes tutas apibus praebitura cum ſitient. Sed ab his apium caſtris longe ſint omnia odoris horrendi, balneae, ſtabula, coquinae fuſoria. Fugemus praeterea animalia, quae ſunt apibus inimica, lacertos, blattas & his ſimilia. Aves etiam pannis & crepitaculis terreamus. Purus cuſtos frequens & caſtus accedat, habens nova alvearia praeparata, quibus excipiatur examinum rudis juventus. Vitetur odor coeni, & cancer aduſtus & locus, qui ad humanam vocem falſa imitatione reſpondet. Abſint & herbae, tithymallus, helleborum, thapſia, abſinthium, cucumis agreſtis, & omnis amaritudo conficiendae adverſa dulcedini.

Tit. XXXVIII. Alvearia meliora ſunt, quae cortex formabit raptus ex ſubere, quia non tranſmittunt vim frigoris aut caloris. Poſſunt tamen & ex ferulis fieri. Si hae deſint, ſalignis viminibus fabricentur, vel ligno cavatae arboris aut tabulis, more cuparum. Fictilia deterrima ſunt, quae & hieme gelantur, & aeſtate ferveſcunt. Sed inter ea loca, quae muniri debere praecepimus, podia ternis alta pedibus fabricentur inducta teſtaceo, & albario opere levigata, propter lacertorum caeterorumque animalium noxam, quibus eſt moris irrepere: & ſupra haec podia alvearia collocentur, ita ut non poſſint imbre penetrari, ſpatiolis inter ſe patentibus ſegregata. Anguſtus tamen aditus admittat examina, propter frigoris & caloris injuriam. Sane ventis frigidioribus altus paries reſiſtat, qui locum poſſit defenſis ſedibus apricare. Aditus omnes ſoli opponantur hiberno, qui in uno cortice duo vel tres eſſe debebunt ea magnitudine, quae apis formam non poſſit excedere. Sic enim noxiis animalibus ingreſſu reſiſtetur anguſto: vel ſi apes obſidere voluerint exeuntes, alio, ubi non fuerint, utentur egreſſu.

De apibus emendis.

Tit. XXXIX. Apes ſi emendae ſunt, provideamus, ut plena alvearia comparentur: quam rem vel inſpectio, vel murmuris magnitudo, vel frequentia monſtrat commeantis ac remeantis examinis: [&] ex vicina potius quam [ex] longinqua regione, ne aëris novitate tententur. Si vero longius advehendae ſunt, nocte collo portentur: nec collocare, nec aperire alvearia, niſi veſpere inſtante, debemus. Speculemur deinde per triduum, ne omne januas ſuas egrediatur examen. Hoc enim ſigno fugam meditantur aſſumere. Contra haec & caetera ſuo unumquodque menſe reddemus. Tamen creduntur non fugere, ſi ſtercus primogeniti vituli adlinamus oribus vaſculorum.

De balneis.

Tit. XL. Non alienum eſt, ſi aquae copia patiatur, patremfamilias de ſtructura balnei cogitare; quae res & voluptati plurimum confert & ſaluti. Itaque balneum conſtituemus in ea parte, qua calor futurus eſt, loco ab humore ſuſpenſo, ne uligo eum fornacibus vicina refrigeret. Lumina ei dabimus a parte meridiana, & Occidentis hiberni, ut tota die ſolis juvetur & illuſtretur aſpectu.

Suſpenſuras vero cellarum ſic facies: aream primo bipedis ſternis, inclinata ſit tamen ſtratura ad fornacem, ut ſi pilam miſeris, intro ſtare non poſſit, ſed ad fornacem recurrat. Sic eveniet, ut flamma altum petendo cellas faciat plus calere. Supra hanc ſtraturam pilae laterculis argilla ſubacta & capillo conſtructae ſiant, diſtantes a ſe ſpatio pedis unius & ſemiſſis, altae pedibus binis ſemis. Super has pilas bipedae conſtituantur binae in altum, atque his ſuperfundantur teſtacea pavimenta, & tunc, ſi copia eſt, marmora collocentur. Miliarium vero plumbeum, cui aerea patina ſubeſt, inter ſoliorum ſpatia forinſecus ſtatuamus fornace ſubjecta, ad quod miliarium fiſtula frigidaria dirigatur, & ab hoc ad ſolium ſimilis magnitudinis fiſtula procedat, quae tantum calidae ducat interius, quantum fiſtula illi frigidi liquoris intulerit. Cellae autem ſic diſponantur, ut quadrae non ſint, ſed, (verbi gratia) ſi xv pedibus longae fuerint, x latae ſint: fortius enim vapor inter anguſta luctabitur. Soliorum forma pro uniuſcujuſque voluntate fundetur. Piſcinales cellae in aeſtivis balneis a Septentrione lumen accipiant, in hiemalibus a meridie. Si fieri poteſt, ita conſtituantur balneae, ut omnis

earum per hortos decurrat eluvies. Camerae in balneis [ſi] ſigninae [ſiant,] fortiores ſunt. Quae vero de tabulis fiunt, virgis ferreis tranſverſis, & ferreis arcubus ſuſtinentur. Sed ſi tabulas nolis imponere, ſuper arcus ac virgas bipedas conſtitues ferreis ancoris colligatas, capillo inter ſe atque argilla ſubacta cohaerentes, & ita impenſam teſtaceam ſubter inducis: deinde albarii operis nitore decorabis. Poſſumus etiam, ſi compendio ſtudemus, hiberna aedificia balneis imponere: hinc & habitationi teporem ſubmittimus, & fundamenta lucramur.

De malthis calidae & frigidae.

Tit. XLI. Scire convenit, quoniam de balneis loquimur, quae ſunt malthae calidariae vel frigidariae, ut ſiquando in ſoliis ſciſſa ſunt opera, poſſit repente ſuccurri. Calidariae compoſitio talis eſt: picem duram, ceram albam ponderibus aequis, ſtupam, picis liquidae totius ponderis dimidiam partem, teſtam minutam, flore calcis, omnia ſimul miſta in pila contundes, & juncturis curabis inſerere. — Aliter: Ammoniacum remiſſum, ficum, ſtupam, picem liquidam tundis pilo, & juncturas oblinis. — Aliter: Ammoniacum & ſulſur utrumque reſolutum line, vel infunde

juncturis. — Item picem duram, ceram albam & ammoniacum ſuper remiſſum ſimul juncturis adline, & cavetere cuncta percurre. Item florem calcis cum oleo miſtum juncturis illine, & cave, ne mox aqua mittatur. — Aliter: Sanguini taurino & oleo florem calcis admiſce, & rimas conjunctionis obducito. Item ficum & picem duram, & oſtrei teſtas ſiccas ſimul tundes. His omnibus juncturas diligenter adlines. Item malthae frigidariae, ſanguinem bubulum, florem calcis, ſcoriam ferri, pilo univerſa contundes, & ceroti inſtar efficies, & curabis adlinire. Item ſevum liquefactum cribellato cineri admiſtum frigidae aquae inter rimas labenti, ſi adlinatur, obſiſtet.

De piſtrino.

Tit. XLII. Si aquae copia eſt, fuſuras balnearum debent piſtrina ſuſcipere; ut ibi formatis aquariis molis, ſine animalium vel hominum labore frumenta frangantur.

De inſtrumentis agreſtium.

Tit. XLIII. Inſtrumenta vero haec, quae ruri neceſſaria ſunt, paremus. Aratra ſimplicia, vel ſi plana regio permittit, aurita, quibus poſſint contra ſtationes humoris hiberni ſata celſiore ſulco attolli. Bidentes, do-

labras, falces putatorias, quibus in arbore utamur & vite. Item meſſorias vel foenarias, ligones, lupos, id eſt, ſerrulas manubriatas minores majoreſque ad menſuram cubiti, quibus facile eſt, quod per ſerram fieri non poteſt, reſecando trunco arboris, aut vitis interſeri: acus, per quas in paſtinis ſarmenta merguntur: falces a tergo acutas atque lunatas: cultellos item curvos minores, per quos novellis arboribus ſurculi aridi aut extantes facilius amputentur. Item falciculas breviſſimas tribulatas, quibus filicem ſolemus abſcindere; ſerrulas minores, vangas, runcones, quibus vepreta perſequimur; ſecures ſimplices vel dolabratas; ſarculos vel ſimplices vel bicornes, vel aſcias in averſa parte referentes raſtros. Item cauteres, caſtratoria ferramenta atque tonſoria, vel quae ad animalium ſolent pertinere medicinam. Tunicas vero pellicias cum cucullis, & ocreas manicaſque de pellibus, quae vel in ſilvis, vel in vepribus, ruſtico operi & venatorio poſſint eſſe communes. Expletis his, quae pertinent ad generale praeceptum, nunc operas ſuas ſingulis menſibus explicabimus, & a menſe Januario faciemus initium.

PALLADII RVT. TAVRI AEMIL.

DE RE RVSTICA

LIBER SECVNDVS

TITVLVS I.

De ablaqueandis vitibus.

IANVARIO menſe locis temperatis ablaqueandae ſunt vites, quod Itali excodicare appellant, id eſt, circa vitis codicem dolabra terram diligenter aperire, & purgatis omnibus velut lacus efficere, ut ſolis teporibus & imbribus provocentur.

De pratis abſtinendis in locis macris.

TIT. II. Apricis, aut macris, aut aridis locis prata jam purganda ſunt, & a pecore vindicanda.

De proſcindendis agris, & jungendis bubus, vel arandi diſciplina.

TIT. III. Pingues & ſicci agri proſcindi & apparari jam poſſunt. Sed boves melius collo, quam capite junguntur; quos, ubi ad verſuram venerint, arator retineat & jugum propellat, ut eorum colla refrigerentur. Sulcus autem in arationibus longior, quam cen-

tum viginti pedum eſſe non debet. Servandum [vero] eſt, ne inter ſulcos non mota terra relinquatur. Glebae omnes dolabris diſſipandae ſunt. Sed aequaliter terram moſultam [eſſe] cognoſcis, ſi tranſverſam per ſulcos perticam mittas: quae res ſaepius facta, bubulcos ab hac negligentia ſubmovebit. Obſervandum [eſt.] ne lutoſus ager aretur, aut (quod ſaepe fit) poſt longas ſiccitates levi imbre perfuſus. Nam terra, quae lutoſa tractatur in primodio, fertur toto anno non poſſe tractari: quae autem ſupra leviter infuſa eſt, & ſubter ſicca, ſi tunc aretur, affeмritur per triennium ſterilis fieri. Et ideo mediocriter infuſus ager, ut nec lutoſus nec aridus ſit, proſcindi debet. Si collis eſt, tranſverſus per latera ſulcetur. Quae forma tunc ſervanda eſt, cum ſemen accipiet.

De ordeo Galatico ſerendo.

Tit. IV. Si clemens fuerit hiems, ordeum Galaticum, quae grave & candidum eſt, circa Idus Januarias ſeramus locis temperatis. Octo modiis jugerum complebitur.

De cicercula ſerenda cum diſciplina ſua.

Tit. V. Cicercula menſe hoc ſeritur, loco laeto, caelo humido. Tres modii jugerum complent. Sed hoc genus ſeminis raro reſpondet, quia decipitur auſtro vel ſiccitate, dum floret, quod tunc prope neceſſe eſt evenire.

De vicia ſerenda, non ad pabulum ſecandum, ſed ad ſemina redigenda, cum diſciplina ſua.

Tit. VI. Hoc menſe ultimo colligendi ſeminis cauſa, non pabuli ſecandi, vicia ſeritur. Jugerum ſex modii occupant. Serenda eſt in terra proſciſſa poſt horam ſecundam vel tertiam, cum ros eſſe deſierit, quem ferre non poteſt. Sed ſtatim cooperienda eſt ante noctem. Nam ſi nuda manſerit, noctis humore corrumpitur. Obſervandum eſt, ne ante vigeſimamquintam lunam feratur, quia ſic ſatam limaces perſequuntur.

De foeno Graeco ſerendo legendi ſeminis cauſa, cum diſciplina ſua.

Tit. VII. Foenum Graecum in Italia colligendi ſeminis cauſa, menſe Januario ultimo, circa Februarias Calendas ſerimus. Sex modii jugero ſufficiunt. Arandum eſt ſpiſſe, ſed non alte. Nam ſi plus quam quatuor digitis obruatur, difficile naſcitur. Idcirco quidam minimis aratris proſciſſa prius terra ſeminant, & ſarculis ſtatim ſata cooperiunt.

De ervo ſerendo.

Tit. VIII. Ervum ſeri & hoc menſe noviſſimo poteſt, loco ſicco & macro. In jugero quinque modii ſeruntur.

De ſariendis frumentis & leguminibus.

Tit. IX. Hoc menſe ſerenis & ſiccis diebus, dum gelicidium non eſt, ſunt ſarculanda frumenta. Quod opus plerique negant fieri debere, quia radices eorum detegantur aut incidantur, & necentur frigore ſubſecuto. Mihi autem videtur herboſis locis tantum eſſe faciendum. Sed triticum & far ſarritur quatuor foliorum; ordeum quinque; faba & legumina; cum ſupra terram quatuor digitis fuerint. Lupinus vero, qui unam radicem habet, ſi ſarculetur, extinguitur; quod nec deſiderat, quia herbas praeter auxilium cultoris affligit. Faba autem ſi bis ſarculetur, proficiet, & multum fructum & maximum afferet; ut ad menſuram modii complendi freſa propemodum fiant integra reſpondeat. Si ſiccas ſegetes ſarculaveris, aliquid contra rubiginem praeſtitiſti. Maxime ordeum ſiccum ſarrietur.

De paſtinandi generibus & ſcrobibus vitium.

Tit. X. Paſtinum fieri nunc tempus eſt: quod fit tribus generibus, aut terra in totum

foſſa, aut ſulcis, aut ſcrobibus. Terra tota debet effodi, ubi ager immundus eſt, ut ſilveſtribus truncis & radicibus filicis, vel herbarum noxiarum ſpatia liberentur. Ubi autem mundae ſunt novales, ſcrobibus paſtinemus aut ſulcis: ſed ſulcis melius erit, quia humorem in tota ſpatia paſtinata tranſmittunt. Fiunt ergo ſulci tanta longitudine, quantam deſtinaveris tabulae; latitudine pedum duorum [&] ſemis, vel trium, ita ut juncti duo foſſores deſignatum linea ſpatium bidentibus perſequantur altitudine trium vel duorum [&] ſemis pedum. Deinde ſi per homines vinea colenda eſt, tantum crudi ſoli relinquimus, & ſic alter ſulcus imprimitur. Si vero arandae ſunt vineae, quinque vel ſex pedum ſpatia, quae non ſunt fodienda, in medio relinquemus. Quod ſi ſcrobes fieri placeat; faciemus tribus pedibus altas, duobus ſemis latas, tribus longas. Sive foſſoribus colantur vineta, ſeu bubus, eadem ſpatia, quae inter ſulcos ſunt dicta, ſervemus. Ultra tres vero pedes altius fodiendae ſcrobes non ſunt, ne laborent frigore ſarmenta, quae pangimus. Latera ſcrobibus aequaliter inciſa ſint, ne obliqua vitis ſaucietur alte nitentibus ferramentis, cum foſſor incumbet. Paſtini vero,

quod omne verſabitur, trium vel duorum ſemis pedum altitudine terra univerſa fodietur. In quo erit diligentia, ne crudum ſolum fraude occulta foſſor includat. Quam rem ſubinde cuſtos virga, in qua praedictae altitudinis modus deſignatus eſt, per ſpatia, quae fodiuntur, exploret. Radices omnes & purgamenta, maxime rubi & filicis, in ſummum regeri faciat. Quae cura in omni poſitionis genere & ubique ſervanda eſt.

De tabulis vinearum.

Tit. XI. Tabulas autem pro domini voluntate, vel loci ratione faciemus, ſive integrum jugerum continentes, ſeu medium; ſeu quartanariam tabulam, quae quartam jugeri partem quadrata conficiet.

De menſura paſtini Italica.

Tit. XII. Menſura vero paſtini haec eſt, [ut] in tabula quadrata jugerali, centeni octogeni pedes per ſingula latera dirigantur, qui [in ſe] multiplicati trecentas vigintiquatuor decempedas quadratas per ſpatium omne complebunt. Secundum hunc numerum omnia, quae volueris paſtinare, diſcuties. Decem & octo enim decempedae, decies & octies ſupputatae, trecentas vigintiquatuor explebunt. Quo exemplo doceberis in majore agro vel minore menſuram.

De ſolo & caelo & loco pangendis vineis congruenti, & ea, quae illuc pertinet, diſciplina.

Tit. XIII. Sed ſolum vineis ponendis nec ſpiſſum ſit nimis, nec reſolutum; propius tamen reſoluto: nec exile, nec laetiſſimum; tamen laeto proximum: nec campeſtre, nec praeceps; ſed potius edito campo: nec ſiccum, nec uliginoſum; modice tamen roſidum: nec ſalſum, nec amarum, quod vitium ſapore corrupto vina contriſtat. Caelum mediocris qualitatis, tepidum tamen magis, quam frigidum; ſiccum potius, quam nimis imbridum. Sed ante omnia vitis procellas ventoſasque formidat. Ad paſtinandum rudes agros potius eligamus, vel maxime ſilveſtres. Ultima conditio eſt ejus loci, in quo fuerunt vetuſta vineta. Quod ſi neceſſitas coëgerit, prius multis arationibus exerceatur, ut abolitis radicibus priores vineae, & omni earum carie & ſqualore depulſo, novella vitis totius poſſit induci. Tofus & alia duriora, ubi gelu relaxantur & ſolibus, pulcherrimas vineas ferunt, refrigeratis aeſtate radicibus, & humore detento. Sed & ſoluta glarea, & calculoſus ager, & mobiles lapides (ſi tamen haec omnia glebis ſe pinguibus miſcuere) & ſilex, cui terra ſuperpoſita eſt, quia frigidus

eſt & humoris tenax, radices aeſtate ſitire non patitur. Item loca, ad quae de cacuminibus terra decurrit, vel valles, quas fluminum ſaturabit aggeſtio: ſed hoc in iis locis, quae gelu & nebulis infeſta eſſe non poſſunt. Argilloſa terra commoda eſt, argilla autem ſola graviter inimica, & caetera, quae in generalibus dixi. Nam locus, qui miſera virgulta produxerit, vel uliginoſus, vel ſalſus, vel amarus, vel ſiticuloſus & aridus approbatur. Niger ſabulo & rubeus utilis eſt, ſed cui fortis terra permiſta eſt. Carbunculus, niſi ſtercoretur, macras vineas reddit. In rubrica difficilius comprehendunt, quamvis poſtea nutriantur. Sed hoc genus terrae operibus inimicum eſt, quia parvo vel humore vel ſole nimis madeſcit aut dura eſt. At maxime utile ſolum eſt, quod inter omnes nimietates temperamentum tenebit, & raro proximum, quam denſo fuerit. Plagam caeli vinea ſpectare debet locis frigidis meridianam, calidis ſeptentrionalem, tepidis orientem; ſi tamen Auſtros vel Euros regio non habeat inimicos. Quod ſi hoc eſt vitium, melius in Aquilonem vel Favonium vineta dirigimus. Sed locus, qui paſtinandus eſt, prius impedimentis & omnibus eliſis liberetur arboribus, ne poſt calcatu aſſiduo terra effoſſa ſolidetur. Si campus eſt, duobus ſemis pedibus paſtinetur; ſi clivus, tribus; collis praeruptus quatuor, ne citius terra decurrat; vallis vero duobus pedibus. Sed ager uliginoſus, qui humores altius foſſus eructat, ſicut Ravennatis ſoli, non amplius quam in pedem ſemis effodiatur. Illud experimentis aſſiduis comprehendi, vites melius provenire, ſi vel ſtatim foſſae terrae, vel non longe ante, pangantur, cum tumor paſtini nondum repetita ſoliditate ſubſedit. Haec quoque in faciendis ſulcis & ſcrobibus approbavi, maxime ubi mediocris eſt terra.

De hortis: in eo de lactuca ſerenda cum diſciplina ſua, item naſturcio, ſimiliter & eruca, item caulibus, allio & ulpico.

Tit. XIV. Menſe Januario lactuca ſerenda eſt, vel Decembri, ut planta ejus Februario transferatur. Itemque Februario feritur, ut poſſit Aprili menſe transferri. Sed certum eſt, eam toto anno bene ſeri, ſi locus ſit laetus, ſtercoratus, irriguus. Antequam pangatur, radices ejus reſecemus aequaliter, & liquido fimo linamus: vel quae jam pactae ſunt, nudatae laetamen accipiant. Amant ſolum ſubactum, pingue, humidum, ſterco-

ratum. Inter has herba manu evellenda eſt, non ſarculo. Latior fit, ſi rara ponatur, vel cum producere incipiet caulem, eo leviter inciſo gleba prematur aut teſta. Candidae fieri putantur, ſi fluminis arena vel litoris frequenter ſpargatur in medias, & collectis ipſae foliis alligentur. Si vitio loci vel temporis vel ſeminis cito lactuca dureſcit, planta ejus avulſa & denuo poſita teneritudinem conſequetur. Item multis ſeminibus condita naſcetur, ſi caprini ſtercoris baccam ſubula ſubtiliter excavaveris, & in ea ſemen lactucae, naſturcii, ocimi, erucae, radicis immiſeris, & tunc involutam fimo baccam, terra optime culta, brevi ſcrobe demerſeris. Raphanus nititur in radicem. Caetera ſemina in ſummo, lactuca pariter mergente, profiliunt, ſingulorum ſapore ſervato. Alii hoc ita aſſequuntur: avulſae lactucae folia carpunt, quae radicibus juncta ſunt, & in eiſdem gradibus ſarculo punctis, praeter raphanum, ſemina ſupradicta deponunt, ac fimo adlinunt. Sic obruta iterum lactuca praedictorum ſeminum caulibus ambietur. [Lactuca dicta eſt, quod abundantia lactis exuberet]. Hoc menſe naſturcium conſtat & omni tempore eſſe ponendum, loco, quali placebit, & caelo: fimum

non deſiderat: humorem quamvis diligat, tamen deeſſe non curat. Si cum lactuca ſeratur, naſci fertur egregie. Et nunc & menſibus, quibus volueris, & locis, erucam ſerere nil moreris. Hoc etiam menſe caules, & toto anno ſeri poſſunt, ſed melius aliis, quibus adſcriptum eſt. Hoc etiam menſe allium & ulpicum bene ſeritur: ſed allio alba terra proficiet.

De pomis: in eo de ſorbo, de amygdalo, de nuce juglandi cum diſciplinis ſuis; & de caeteris pomis, quorum diſciplina ſuis menſibus continetur.

Tit. XV. Menſe Januario, Februario & Martio, locis frigidis, calidis vero Octobri & Novembri, ſorba ſeruntur egregie, ita ut matura in ſeminario ipſa poma pangantur. Ego expertus ſum, multas arbores, ex pomis ſponte progenitas, & in creſcendo & in ferendo extitiſſe felices. Plantas etiam ſi quis ponere voluerit, habebit arbitrium, dummodo calidis locis menſe Novembri, temperatis Januario vel Februario; frigidis Martio inclinante diſponat. Amat loca humida, montana & frigidis proxima, [&] ſolum pinguiſſimum: cujus indicium certiſſimum facit, ſi frequens ubicumque naſcatur. Planta eſt

transferenda robuſtior, ſcrobem deſiderat altiorem, & ſpatia largiora, ut (quod illi maxime prodeſt) a ventis frequentibus agitata grandeſcat. Si vermes patietur infeſtos, qui in ea ruſi ac piloſi ſolent medullae interna ſectari, aliquos ex his ſine arboris injuria detractos, vicino crememus incendio. Creduntur hoc genere vel fugere vel perire. Si minus ferre coeperit, tedae cuneus ejus radicibus inferatur, vel circa partem ultimam foſſa facta, cumulo ingeſti cineris adaequetur. Menſe Aprili ſorba inſeruntur in ſe, in cydoneo, in ſpina alba, vel trunco, vel cortice. Sorba ſervantur hoc genere: lecta duriora ac poſita, ubi miteſcere coeperint, fictilibus uſque ad plenum clauduntur urceolis, gypſo deſuper tectis, & bipedanea ſcrobe loco ſicco ſub ſole merguntur ore perverſo, & deſuper ſpiſſius terra calcatur. Item ſecta per partes ſiccantur in ſole, & ſervantur in vaſculis in hibernum. Cum voluerimus uti, aqua ferventi macerata revireſcunt ſapore jucundo. Aliqui cum pediculis ſuis viridia lecta ſuſpendunt locis opacis & ſiccis. Item ex ſorbis maturis, ſicut ex piris, vinum fieri traditur & acetum. Alii ſorba in ſapa afferunt diu poſſe ſervari. AMYGDALVS ſeritur Januario & Februario, item locis calidis Octobri & Novembri, ſemine & plantis, quae de majoris radice tolluntur. Sed in hoc genere arboris nihil utilius eſt, quam ſeminarium ſfacere. Fodiemus ergo altam pede uno ſemis aream, in qua obruemus amygdala, non amplius quatuor digitis, ita ut acumina figamus in terra, ſpatio inter ſe binorum pedum ſeparata. Amant agrum durum, ſiccum, calculoſum, caelum calidiſſimum, quia mature florere conſueverunt. Ita ſtatuendae ſunt arbores, ut ad meridiem ſpectent. Cum in ſeminario adoleverint, relictis ibi, quae ſpatio ſufficiant, plantis, alias transferemus menſe Februario. Sed ipſa amygdala ad ponendum, & nova legamus & grandia, quae antequam ponamus, pridie mulſa aqua, ita ut ne nimis, maceremus, ne germen extinguat ex multo melle mordacitas. Alii prius fimo liquido per triduum nuces eas macerant: deinde die & nocte eſſe patiuntur in mulſa, ſed quae ſuſpicionem tantum poſſit habere dulcedinis. Cum in ſeminario amygdala diſponimus, ſi ſiccitas interceſſerit, ter in menſe rigemus, & herbis naſcentibus circumfodiendo ſaepe purgemus. Terra ſeminarii laetamen habere debet admiſtum. Spatia inter

arbores viginti aut vigintiquinque pedum dediſſe ſufficiat. Putandae ſunt Novembri menſe, ut ſuperflua & arida & denſa tollamus. Servandae ſunt a pecore; quia, ſi rodantur, amareſcunt. Circumfodi non debent quoties florent, quia inde flos ejus excutitur. In vetuſtate plus affert. Si ferax non eſt, tedae cuneum terebrata radice mergamus, vel filicem ſic inſeramus, ut libro tegente claudatur. Locis frigidis, ubi metus eſt de pruina, Martialis dicit hoc remedio ſubveniri: antequam floreant, radices nudantur, & albi lapides minutiſſimi, miſti arenis, congeruntur, & ubi jam tempus videbitur, ut debeant germinare, effoſſi iterum lapides ſubmoventur. Teneras nuces amygdalus creabit (ut dicit) ſi ante florem radicibus ablaqueatis per dies aliquot calida aqua ingeratur. Ex amaris dulces fiunt, ſi circumfoſſo ſtipite tribus digitis a radice fiat caverna, per quam noxium deſudet humorem, vel medius truncus terebretur, & cuneus ligni melle oblitus imprimatur; vel [ſi] circa radices ſuillum ſtercus affundas. Amygdala ad legendum maturitatem fatentur, cum fuerint ſpoliata corticibus. Haec ſine cura hominis ſervantur in longum. Si difficulter corium dimittent, paleis obruta

continuo relaxabunt. Item decoriata, ſi aqua marina lavemus, aut ſalſa & candida fiunt, & plurimum durant. Menſe Decembri vel Januario, circa Idus, amygdalus inſeritur: locis vero frigidis, & Februario: ſi tamen ſurculos condias, antequam germinent. Utiles ſunt, qui de ſummitate ſumuntur. Inſeruntur & ſub cortice, & in trunco. Inſeruntur in ſe, & in perſico. Graeci aſſerunt, naſci amygdala ſcripta, ſi aperta teſta nucleum ſanum tollas, & in eo quodlibet ſcribas, & iterum luto & porcino ſtercore involutum reponas. [TIT. XVI.] Nucem [juglandem] ſeremus extremo Januario vel Februario. Amat loca montana, humida & frigida, plerumque lapidoſa. Poteſt tamen & locis temperatis juvante humore nutriri. Serenda eſt nucibus ſuis eo more, quo & amygdala ſeruntur, & iiſdem menſibus. Sed quas Novembri menſe diſponis, aliquatenus in ſole ſiccabis, ut exſiccetur noxium virus humoris. Quas vero menſe Januario vel Februario poſiturus es, aqua ſimplici pridie macerabis. Ponemus autem tranſverſas, ut latus, id eſt, carina ipſa figatur in terra. Cacumen ipſum, cum ponimus nucem, in aquilonis partem dirigemus. Lapis ſubter, vel teſta ponenda

eſt, ut radicem non ſimplicet, ſed repercuſſa reſpergat. Laetior fiet, ſi ſaepius transferatur. In frigidis locis bima, in calidis trima transferri debet. Radices plantarum (ſicut in aliis arboribus ſolemus) in hoc genere reſecare non debes. Fimo bubulo ima planta tingenda eſt. Sed melius cinis ſpargetur in ſcrobibus, ne calore ſtercoris aduratur: nam cinis creditur vel corticis teneritudinem procurare, vel fructuum denſitatem [afferre]. Altis ſcrobibus delectatur pro arboris magnitudine, & deſiderat intervalla majora, quia ſtillicidiis foliorum ſuorum proximis, vel ſui generis nocebit arboribus. Debet aliquando circumfodi, ne cava fiat vitio ſenectutis: [quae ſi vitietur,] canalis longus a ſummo trunco ad imum debet excudi: ſic beneficio ſolis & venti dureſcunt, quae in putredinem tranſibant. Si dura nux erit, vel nodoſa, cortex circumcidendus erit, ut vitium mali deducat humoris. Alii radicum ſumma praecidunt: alii terebratae radici palum de buxo imprimunt, vel cuprinum clavum, vel ferreum. Si Tarentinam facere volueris, ſolam nucis carnem lana propter formicas obvolutam in ſeminario debebis obruere. Si ferentem jam in hoc genus velis mutare,

lixivo per annum continuum ter rigabis in menſe. Cortex in nuce dimiſſus maturitatis indicium eſt, qualis debet & poni. Nuces ſervantur vel paleis obrutae, vel arena, vel foliis ſuis aridis, vel arca ex ligno ſuo facta incluſae, vel coepis miſtae, quibus hanc viciſſitudinem reddunt, ut eis acredinem tollant. Martialis [aſſerit, &] expertum ſe ait, virides nuces tantum liberas putaminibus ſuis melle demergi, & poſt annum virides eſſe, & ipſum mel ita medicabile fieri, ut ex eo facta potio arterias curet & fauces. Inſeritur, ut plerique [aſſerunt,] menſe Februario in arbuto: ſed melius in trunco, ut aliqui, & in pruno, vel in ſe. HOC menſe tuberes inſeruntur cydoneo. Nunc locis temperatis Perſicorum oſſa ponuntur. Et inſeritur eadem Perſicus in ſe, in amygdalo, in pruno: ſed pruno Armenia inſeremus & praecoqua. Nunc etiam prunus inſerenda eſt antequam gumminet, in ſe & [in] perſico. Et ceraſus opportune inſeretur agreſtis.

De ſignandis animalibus, de lardi & pernarum confectione, & echinis & rapis.

TIT. XVI. Hoc menſe (ſicut Columella dicit) maturi agni, & animalia omnia minora

atque majora charactere ſignentur. Hoc tempore lardi, echini ſalſi, raporum condiendorum & pernarum juſta confectio eſt.

De oleo myrtino.

Tit. XVII. Hoc menſe ex baccis myrti oleum conficies hoc modo: unciam foliorum per olei libram unam mittes, & per uncias x vini veteris ſtyptici heminam, & cum oleo bullire facies. Idcirco autem vino reſpargentur folia, ne frigantur antequam decoquantur.

De vino myrtite.

Tit. XVIII. Item eiſdem baccis vinum myrtite ſic facies: in vini veteris ſextariis urbicis x mittis grana myrti confracta ſextarios urbicos III, quae ſint decem & novem diebus infuſa. Poſtea expreſſis myrti granis colabis, & in eo vino medium croci ſcrupulum, & folii unum ſcrupulum mittis, & ex mellis optimi decem libris omnia temperabis.

De oleo laurino.

Tit. XIX. Item [ex] lauri baccis oleum conficietur hoc modo: lauri baccas quam plurimas & maturitate turgentes in aqua calida bullire facies, & ubi diu ferbuerint,

olei, quod ex ſe dimiſerint, ſupernatantis undam pennis leviter cogentibus in vaſa transfundes.

De oleo lentiſcino.

Tit. XX. Lentiſcini etiam olei matura confectio eſt, quae fit taliter: grana matura lentiſci quamplurima colliges, & una die ac nocte ſupra ſe acervata eſſe patieris. Deinde ſportam granis eiſdem plenam cuicunque vaſculo ſuperpones & calida adjecta calcabis, & exprimes. Tunc ex eo humore, qui defluxerit, ſupernatans oleum lentiſcinum ſicut laurinum colligetur. Memento autem (ne rigore poſſit aſtringi) aquam calidam ſaepe ſuffundere.

De gallinarum partu.

Tit. XXI. Gallinarum partus foecunditatem repetit hoc menſe poſt brumalem quietem; & incipiunt ad educandos pullos ova ſupponi.

De caedenda materie.

Tit. XXII. Hoc etiam menſe caedenda materies eſt ad fabricam, cum luna decreſcit, & ridicae vel pali faciendi.

De horis.

Tɪᴛ. XXIII. Hic menſis in horarum ſpatio cum Decembri menſe convenit, quarum ſic menſura colligitur.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIX
Hora	II	&	X	pedes	XIX
Hora	III	&	IX	pedes	XV
Hora	IV	&	IIX	pedes	XII
Hora	V	&	VII	pedes	X
Hora	VI			pedes	IX

PALLADII RVT. TAVRI AEMIL.

DE RE RVSTICA

LIBER TERTIVS

Tɪᴛᴠʟᴠs I.

De pratis ſervandis & laetamine ſaturandis.

Fᴇʙʀᴠᴀʀɪᴏ menſe locis temperatis prata incipient cuſtodiri, quae prius (ſi macra ſunt) ſparſo laetamine ſaturentur, quod ejiciendum eſt luna creſcente. Quanto recentius fuerit, tanto plus nutriendis herbis valebit, quod a ſuperiori parte fundatur, ut ſuccus ejus per totum poſſit elabi.

De proſcindendis collibus.

Tɪᴛ. II. Locis tepidis, aut ſi clemens tempus & ſiccum fuerit, colles pingues vel hoc menſe proſcinde.

De ſatione trimeſtri.

Tɪᴛ. III. Hoc menſe ſerendum omne trimeſtrium genus.

De ſerenda lenticula cum diſciplina ſua; item de cicercula.

Tɪᴛ. IV. Hoc etiam menſe lenticulam ſeres ſolo tenui & reſoluto, vel etiam pin-

gui; ſed ſicco maxime: quia luxuria & humore corrumpitur. Uſque ad duodecimam lunam bene ſeminatur, quae ut cito exeat atque grandeſcat, prius cum fimi ariditate miſcenda eſt: atque ubi ita requieverit quatuor aut quinque diebus, tunc ſpargitur. Jugerum modii unius ſemen implebit. Hoc etiam menſe cicercula ſeritur, loco & modo quo ante deſcripſi.

De ſerendo cannabo.

TIT. V. Hoc menſe ultimo cannabum ſeres terra pingui, ſtercorata, rigua vel plana, atque humida, & altius ſubacta. In uno pede quadrato ſex ejuſdem ſeminis grana ponuntur.

De agris Medicae parandis.

TIT. VI. Nunc ager, qui accepturus eſt Medicam (de cujus natura, cum erit ferenda, dicemus) iterandus eſt, & purgatis lapidibus, diligenter occandus. Et circa Martias Cal. ſubacto ſicut in hortis ſolo, formandae ſunt areae latae pedibus x, longae pedibus quinquaginta, ita ut eis aqua miniſtretur, & facile poſſint ex utraque parte runcari. Tunc injecto antiquo ſtercore in Aprilem menſem reſerventur paratae.

De ervo ſerendo.

TIT. VII. Hoc menſe toto ervum adhuc ſeri poteſt; quia Martio ſerendum non eſt, ne paſtu ſuo pecoribus noceat, & boves reddat inſanos.

De curandis vitibus & arboribus, & hordeo Galatico ſerendo.

TIT. VIII. Nunc pomis & vitibus vetus urina ſi affundatur, & numero fructuum praeſtat & formae: cui proderit ut amurcam miſceamus inſulſam, maxime in oleis: ſed hoc frigidioribus diebus antequam fervor incipiat. Etiam nunc ordeum galaticum, quod grave & candidum eſt, ſeretur locis frigidis circa Martias Calendas.

De ponendis vineis paſtino vel ſcrobibus aut ſulcis, & omnium, quae illuc pertinet, diſciplina.

TIT. IX. Hoc menſe omnia genera paſtinati ſoli, ſeu ſulci, ſeu ſcrobes, vitibus compleantur. Natura autem vitis caelum omne ſolumque ſuſtentat, ſi genera convenienter aptentur. Plano igitur loco ſtatues vitem, cujus genus nebulas ſuſtinet & pruinas; collibus, quod ſiccitatem durat & ventos; pingui agro graciles atque infoecundas; macro feraces & ſolidas; denſo validas atque fron-

doſas; frigido & nebuloſo, quae hiemem celeri maturitate praeveniunt, aut [quae] duris acinis inter caligines ſecurius florent; ventoſo ſtabiles & tenaces; calido grani tenerioris & humidi; ſicco eas, quae pluvias ferre non poſſunt: & ne multa dicamus, eligenda ſunt genera, quae profeſſione vitiorum ſuorum contraria loca diligunt iis, in quibus durare non poterunt. Placida ſane regio & ſerena tuto genus omne ſuſcipiet. Vitium genera numerare non attinet. Sed notum eſt, majores uvas pulchrae ſpeciei, grani calloſi & ſiccioris, ad menſam; feraciſſimas vero & cutis tenerioris, & ſapore nobileis, & maxime quae citius defloreſcunt, vindemiis eſſe ſervandas. Loca naturam pleriſque vitibus mutant. Solae Amineae, ubicunque ſint, vinum pulcherrimum reddunt. Calidum ſtatum potius quam frigidum ſuſtinebunt. De pingui ad macrum tranſire non poſſunt, niſi ſtercus adjuverit. Harum duo genera ſunt, major & minor. Sed minor melius defloreſcit & citius, internodiis minoribus & grano breviore. Si arbori applicetur, pinguem terram; ſi colatur in ordines, mediocrem deſiderat. Imbres contemnit & ventos: nam major ſaepe vitiatur in flore. Sunt & Apianae prae-

cipuae.

cipuae. Satis eſt genera iſta dixiſſe: induſtrius vir probata deligat, & terris talibus mandet, quae imitari eas poſſint, unde ſumuntur: ſic merita ſua quaeque ſervabit. Sed vitem vel arborem melius erit de exili ad pinguem transferre. Nam ſi a pingui terra ad ſolum exile tranſierint, utiles eſſe non poterunt. Eligenda ſunt ſarmenta, quae pangimus, de vite media, neque de ſumma, neque de infima, quinque vel ſex gemmarum ſpatio a veteri procedentia, quia non facile degenerant, quae de locis talibus transferuntur. Sumantur autem de vite foecunda. Neque putemus brachia eſſe fertilia, quae uvas ſingulas aut binas producunt, ſed quae multa ubertate curvantur. Nam poteſt ferax vitis feraciores in ſe habere materias. Erit & hoc ſignum fertilitatis, ſi de duro aliquo loco fructum citabit, ſi foetu impleverit ramulos ex ima parte ſurgentes. Sed hoc ſignis poſitis per vindemias eſt notandum. Ad pangendum novellus palmes debet eligi, duri in ſe nihil habens & veteris ſarmenti, quia hoc putreſcente ſaepe corrumpitur. Summa flagella repudiemus ac ſurculos: qui licet bono loco nati ſint, tamen feracitate caruerunt. Pampinarius, qui de duro naſcitur,

etiam ſi attulerit fructus, pro frugifero non eſt ponendus: in ſuo enim loco foecundatur a matre, translatus vero tenet ſterilitatis vitium, quod naſcendi conditione ſuſcepit. Caput ſarmenti cum deponitur, torquendum non eſt, nec aliquo modo vexandum, ne demerſa penitus foecundiore parte, quod ſterili proximum eſt, ſupra terram relinquatur: deinde quoniam ipſa tortura vexatio eſt: & pars ea, de qua radix [futura] praeſumitur, injuriae nulli ſubjicienda eſt, cum qua contendere cogatur ante quam teneat. Ponendae ſunt vites placidis diebus ac tepidis, curandumque, ne ſarmenta ſole urantur aut vento, ſed vel ſtatim ponantur, vel obruta reſerventur. Hoc menſe, ac deinceps toto vere, vinea ponenda eſt regionibus frigidis, pruinoſis, pinguibus campis & humidis provinciis. Sit autem menſura ſarmenti cubitus unus. Ubi pinguis eſt natura terrarum, majora inter vites ſpatia relinquemus; ubi exilis, anguſta nonnulli itaque in iis vitibus, quas toto ſolo paſtinato diſponunt, ternos pedes inter ſingulas vites quoquoverſus dimittunt. Sed hoc genere diviſionis in jugerali tabula pangentur tria millia ſexcenta ſarmenta. Quod ſi duos ſemis pedes inter vites

relinqui placuerit, in eadem tabula ponentur vites quatuor millia ſeptingentae quinquaginta tres. Sed ad ponendum utemur hoc ordine: lineam, ſervatis iis ſpatiis, quae placuerit cuſtodire, candidis ſignis, vel quibuſcunque notabimus: tunc tenſa per tabulam linea, in eis locis ſurculos vel calamos figemus, ubi unaquaeque vitis ventura eſt. Ita ſpatium totius tabulae ſurculis complebitur ad numerum vitium futurarum: atque is, qui puncturus eſt projecta circa ſurculos ſarmenta, ſine ullo errore deponet. Praeterea non eſt uno genere vitium omne paſtinum conſerendum, ne annus iniquus generi ſpem vindemiae totius extinguat. Et ideo quatuor aut quinque eximii generis ſarmenta pangemus. Sed maxime expediet genera tabulatim diſponi, & decimanis dividi, niſi deterreat operis difficultas. Quod ſi eſt vetus vinea, ſingulorum generum ſurculis tabulatim poterimus inſerere: & facile hoc genus colendi, quod eſt pulchrum atque utile, conſequemur. Ita & maturitatis & floris tempora, quae in vite diverſa ſunt, ſuis temporibus opportunius obtinere poterimus. Nec parvo conſtabit, ſi legatur maturitas cum acerbitate, diſpendium, cum unius tempeſtivam vindemiam

ſequi, ſit permiſta cruditate vitioſum, [&] alterius ſeras maturitates expectare damnificum. Huic commodo adjicitur, quod, pro generum diverſitate per gradus accedente vindemia, minor operarum numerus eam poterit expedire, & generatim condere, ac melius puros ſapores, ſine luctamine alterius generis unaquaeque vina ſervare. Hoc ſi difficile videbitur, non alias ſimul conſeras, quam quae & ſapore, & flore, & maturitate conveniunt. Sed haec in paſtinis vel ſulcis ratio erit: in ſcrobibus vero per angulos IV ſarmenta deponis. Sed (ut afferit Columella) vinaceam ſtercori miſtam ſimul ſparges, & ſi exile ſolum fuerit, pinguem terram ſcrobi inferes, vel aliunde portatam. Cum vero plantam vel malleolum diſponimus, modice humido ſolo, ſed potius arido quam lutoſo, duabus gemmis ſupra terram relictis, ſarmenta ponemus obliqua, & ſic facilius comprehendent.

De arbuſtis, vitibus, & plantis arborum vitiferarum.

Tit. X. Quod ſi arbuſtum te habere delectat, plantam generoſae vitis prius in ſeminario nutrire debebis, ut inde radicata transferatur ad ſcrobem cui arbor injuncta

eſt. Seminarium vero dicimus aeque foſſam tabulam pedum duorum ſemis altitudine. In hac, quam pro numero ponendarum vitium, vel qualiumcunque plantarum protendis aut contrahis, breviſſimo ſpatio diſtantia inter ſe ſarmenta depones: ſi vallis aut humectus eſt campus, trium gemmarum, exceptis minutis, quas habebit inferius. Et ubi convaluerint, hinc poſt biennium radicatas vites vel arbuſculas transferas: quas cum depones in ſcrobe, ad ſingulas materias rediges, putatis omnibus, quae ſcabra ſunt, curtatis etiam radicibus, ſi quas potueris invenire vexatas. In ſcrobe autem ad arbuſtum faciendum duas radicatas vites deponis, hoc ſervans, ne ſe in radice contingant: ſed lapides quinum prope librarum medios inter utramque conſtitues, & ipſas vites ad ſcrobis latera diſcreta conjunges. Mago afferit, ſcrobem non primo anno eſſe complendam, ſed ſubinde coaequandam: quae res vitem faciet altius fundare radices. Sed hoc aridis provinciis forte conveniet: humidis autem ſata putreſcent recepto humore, niſi ſtatim terra cumuletur. Sed arbuſta qui faciet, plantas arborum de his generibus ponat, ſi agro ſuppetit abundantia, populo, ulmo: fraxino in montanis & aſperis,

reſpiciet, verno putetur; alia pars adverſa clementioribus plagis, recidatur autumno. Sed in putatione ſemper nitamur, ut vitis fiat in crure robuſtior, ne [ve] debili viticulae duo duramenta ſervemus. Auferenda ſunt lata, intorta, debilia, malis locis nata ſarmenta. Focaneus etiam, qui inter duo brachia medius naſcitur, debet abradi: qui ſi pinguitudine ſua brachium quodcunque proximum debilitaverit, illi deciſo ipſe ſuccedat. Erit tamen optimi putatoris, inferius ſarmentum, quod bono loco natum fuerit, reparandae vitis cauſa ſemper tueri, & ad unam vel duas gemmas relinquere. In locis clementioribus altius vitem licebit expandere: in exilibus, aut aeſtuoſis, aut declivibus, aut procelloſis, humilior eſt habenda. Locis pinguibus, ſingulis brachiis vitium bina flagella dimitte. Sed erit ſapientis aeſtimare vim vitis. Nam quae altius colitur, & foecunda eſt, plus quam octo palmites habere non debet, ita ut conſervemus ſemper in inferiore parte cuſtodem. Circa crus quidquid naſcitur, amputandum eſt, ſi non deſideret vinea revocari. Quod ſi truncus vitis ſole, aut pluviis, aut noxiis animalibus eſt cavatus, purgamus quidquid eſt mortuum, pla-

gaſque eas amurca linimus, & terra: quod proderit adverſum praedicta. Cortex etiam reciſus, & pendens a vite tollatur: quae res minorem fecem reddit in vino. Muſcus radatur ubicunque repertus. Sed plagae, quas in duro vitis accipiet, obliquae & rotundae eſſe debebunt. Deciſis, ſicut ſupra dixi, male natis omnibus & veteribus, novellos & fructuarios ſerva. Ungues etiam cuſtodum ſiccos, & annotinos recide, & omnia quae vetera vel ſcabra reperies. Illae, quae altius coluntur, ut in jugo vel pergula, ubi quatuor pedibus ſupra terram levatae ſteterint, quaterna brachia habeant. Si macra vitis erit, in ſingulis brachiis ſingula flagella dimittimus: ſi pinguis, bina. Sed providendum, ne in una parte ſint ſarmenta, quae ſervas: quod cum ſit, vitis, tamquam ſi fulgure tangatur, areſcit. Relinquenda ſunt ſarmenta neque circa durum, neque in ſummo: quia haec velut pampinaria minus afferunt, illa vitem nimietate foetus onerant, & longius ducunt. Quare in medio loco ſervanda ſunt, quae tuemur. Plaga non juxta gemmam, ſed aliquanto ſuperius fiat, & avertatur a gemma propter lacrymam defluentem.

De putatione arbuſti.

Tit. XIII. Vitis, quae in arbore collocatur. Prima ejus materia ad ſecundam vel tertiam gemmam praecidatur. Deinde omnibus annis aliquid per ramos creſcere ſubinde patiamur, unam materiam ſemper ad cacumen arboris dirigentes. Sed qui fructum volunt maximum, materias plures per ramos ſubmittunt; qui vinum melius, ſarmenta in cacumen extendunt. Fortioribus ramis arborum plures materiae, debilioribus imponendae ſunt pauciores. Putandi autem ratio talis eſt, ut & vetera ſarmenta, quibus primi anni fructus pependit, omnia recidantur, & nova circumciſis capreolis & ramulis inutilibus dimittantur. Sed providendum eſt, omnibus annis vitem reſolvi ac religari, quia refrigeratur. Ita formandi ſunt rami arborum vitiferarum, ne alter ſub alterius linea dirigatur: ſed loco pingui ulmus a terra octo pedibus, gracili vero ſeptem ſine ramo relinquenda eſt. In ſolo roſido & nebuloſo, rami arboris vitiferae in orientem & occidentem putatione dirigantur, ut latera vacua ſolis radiis membra totius vitis oſtendant. Agendum eſt autem, ut vitis ſpiſſa non ſit in arbore, & deficientibus primis arboribus ſubſtituendae ſunt aliae. In loco clivoſo humilius rami arborum ſervandi ſunt; in plano & uliginoſo, altius. Palmites ad arborem non duro vimine ligentur, ne eos vinculum recidat, aut atterat. Hoc autem noveris, quia palmes, quod extra ligaturam pendens habuerit, fructu induet: quod infra ligaturam, materiae ſequentis anni deputabit.

De provincialibus vineis putandis.

Tit. XIV. Vites, quas provinciali more velut arbuſculas ſtare dixi, ſi inſtituere velis, ramos a quatuor partibus his relinques, & in eis brachiis ſarmenta pro vitis poſſibilitate ſervabis. Vites autem, quae cannis in orbem coguntur, ſic putentur, quemadmodum eae, quae nituntur ridicis aut palis. Illae vero, quae ſine adminiculis jacent, quod pro ſola indigentia faciendum eſt, vel neceſſitate provinciae, primo anno duas gemmas, deinde plures habebunt. Sed hujus generis vinea ſtrictius eſt putanda.

De novellae putatione.

Tit. XV. Novellam vitem Columella dicit a primo anno ad unam materiam eſſe formandam, nec recidendam totam, ſicut Italiae conſuetudo eſt, anno ſecundo expleto, quia vel intereant vites in totum reciſae, vel

infoecunda ſarmenta producant, quae amputato capite velut pampinaria de duro cogun-tur exire: quare juxta ipſam commiſſuram veteris ſarmenti, unam vel duas gemmas [cenſemus] relinquendas: quod eſt merito in viticula fortiore ſervandum, & ſane excipiendam calamis novellam, vel exiguis palis, ut tertio anno robuſtiores poſſit accipere. Nam quadrima novella, ubi laetum ſolum eſt, tres materias merito nutrire cogetur. Statim poſt putationem ſarmenta deciſa [a] vineis, & rubi & impedimentum foſſoris omne tollatur.

De propaginibus.

Tit. XVI. Hoc etiam menſe propagandae ſunt vites: ſed vetus & exeſa vinea, cujus duramenta longe proceſſerunt, ut Columella dicit, mergis melius reparabitur, quam ſi infoſſione totius corporis obruatur. quod agricolis certum eſt diſplicere. Mergum dicimus, quoties velut arcus ſupra terram relinquitur, alia parte vitis infoſſa. Nam (ut ait Columella) cum totae ſtratae ſunt, plurimis radicibus totius corporis fatigantur. Mergi vero poſt biennium reciduntur in ea parte, quae ſupra eſt, & in loco juſtas vites relinquunt. Sed (ut agricolae aſſerunt) poſt

biennium ſi recidas, plerumque infirmas habent radices & repente ſimul pereunt.

De inſitionibus.

Tit. XVII. Hoc menſe calidis & apricis locis optime celebratur inſitio, quae fit tribus generibus. Sed ex his duo nunc fieri poſſunt; tertium reſervatur aeſtati. Sunt autem genera inſerendi haec: aut ſub cortice, aut in trunco, aut emplaſtro. Inſeremus ergo ſic: arborem vel ramum, in loco, qui nitidus eſt & ſine cicatrice, ſerra recidemus non laeſo cortice. Poſt ſerraturam, plagam ferramentis acutis incidamus. Inde quaſi cuneum tenuem ferreum vel oſſeum, maxime leoninum, inter corticem & lignum tribus prope digitis conſideranter deponimus, ne corticis faſcia diſſipetur; & in eum modum ſubducto cuneo, ſtatim ſurculum mergimus una parte deciſum ſalva medulla, & cortice partis alterius, qui ſupra arborem ſex vel octo digitis emineat. Duos vel tres, vel plures ſurculos pro trunci qualitate conſtituimus: quaternis digitis, vel amplius inter eos ſpatium relinquemus: tunc junco aut ulmo, aut vimine ſtringemus, & ſuper lutum muſco tectum ponemus ac ligabimus, ut quatuor digitis ſupra lutum poſſit ſurculus eminere.

cum perſici cacumine poſſit operire: hinc perſici poma ſine oſſibus naſci: ſed hoc locis humidis convenire vel riguis, & ſalices aquationibus adjuvandas, ut & natura ligni vigeat, quae delectatur humore, & ſuperfluentem copiam ſucci germinibus miniſtret alienis.

De inſtituendis olivetis.

Tit. XVIII. Hoc menſe locis temperatis inſtituemus oliveta, quae vel paſtinis conſerenda ſunt, ut extremas circa decimanum tabulas cingant, vel ſuum locum tenebunt. Si ponuntur in paſtino, radicatae plantae deciſis capitibus & brachiis, & in truncum redactae uſque ad menſuram cubiti unius & palmi in fermento terrae foſſae defigantur, locum palo antea deprimente: ordei grana ſubterjaciantur, & amputetur iis, quidquid putridi inventum fuerit aut arentis: & tunc amputata capita luto velentur & muſco, ulmeis vinculis, vel tenacibus quibuſcunque conſtricta. Sed maximum beneficium eſt, ut proficiat incremento, ſi rubrica partes notentur, quibus obverſae ſteterunt, & contra eas ſimili ratione ponantur. Sint a ſe diſcretae pedibus quindecim vel viginti. Omnis ſubinde circa eas herba velatur: & quoties ſe imber infu-

derit, breviſſimis ac frequentiſſimis foſſionibus ſolicitentur. & ſubinde ducta a trunco terra atque permiſta in aliquanto altiores cumulos congeratur. Quod ſi olivetum ſuo loco facere volueris, haec genera terrarum ſequeris: terram, cui miſta ſit glarea, aut cretam ſabulonis conjunctione reſolutam, aut pinguem ſabulonem, aut terram naturae denſioris & humidae. Creta figuli omnino repudianda eſt & uliginoſa, & in qua ſemper humor aſſiſtit, & ſabulo macer, & nuda glarea: quamvis enim comprehendat, non convaleſcit. Poteſt ſeri & ubi arbutus aut ilex ſteterat. Nam cerrus & aeſculus exciſa radices noxias relinquit, quarum virus oleam necat. Locis aeſtuoſis ſeptentrionali colle; frigidis, meridiano gaudet: mediis, clivis delectatur. Neque imum locum, neque arduum patitur, magis modicos clivos [diligit,] ſicut eſt regio Sabina vel Baetica. Baccarum genus numeroſum eſt, & plurium vocabulorum, ſicut Pauſia, Orchis, Radius, Sergia, Licinia, Cominia, & caeterae, quas nominare non attinet. Pauſia tamen oleum quod reddit, dum viride eſt, optimum [eſt,] ſed cito vetuſtate corrumpitur. Optimum Licinia dat, plurimum Sergia. Sed de his haec genera-

liter praecepiſſe ſufficiet, majores baccas cibo, minores oleo profuturas. Si frumentarius ager eſt, quem conſerimus oliveto, quadragenis inter ſe pedibus diſtent: ſi macer, vicenis quinis. Melius faciemus, ſi ordines in Favonium dirigamus. Cum deponentur, in ſcrobes ſiccas conſtituantur quaternis pedibus foſſas. Glarea etiam, ubi lapides defuerint, miſceatur & ſtercus. Si clauſus locus eſt, modice ſupra terram, quae ponuntur, emineant. Si pecora formidantur, altiores trunci eſſe debebunt. In ſiccis vero provinciis cum pluviae deſunt, rigare conveniet. Si provincia indiget olivetis, & non eſt unde planta ſumatur, ſeminarium faciendum eſt, id eſt, tabula effoſſa, ſicut ſuperius dixi, ut ibi (ſicut Columella dicit) rami ſerra inciſi in modum ſeſquipedalem deponantur. Inde poſt quinquennium poterit valida planta transferri, & locis frigidis hoc menſe plantari. Scio pleroſque, quod facilius atque utilius eſt, radices olearum, quae in ſilvis plerumque ſunt, aut in locis deſertis, in cubitalem menſuram reciſas, aut in ſeminario, ſi placuerit, aut in oliveto ſolere diſponere, & admiſtione ſtercoris adjuvare. Qua re proveniet, ut ex unius arboris radicibus numeroſa planta naſcatur.

De pomiferis & ſpatiis earum generale praeceptum.

Tit. XIX. Etiam pomiferas arbores poſſumus in paſtinis a ſeptentrionali regione diſponere, de quibus ſigillatim dicemus, quae ſpecialiter ſunt tenenda. Nam pomis eadem convenit terra, quae vitibus. Scrobes autem majores facies, ut materiae profis & fructui. Si pomarium facies, inter ordines tricenos pedes relinques. Plantas ſtatues radicatas, quod eſt melius. ſed ſervabis, ne cacumina aut manu fracta aut eroſa non creſcant. Unumquemque ordinem ſuo generi deputabis, ne infirmae a valentioribus opprimantur. Plantas ſimiliter notabimus, ut ipſis, quibus ſteterant, cardinibus opponamus. De clivo ſicco & exili in planum, pinguem & humidum transferemus. Si truncos ponere volueris, ſupra terram prope tribus pedibus erigantur. Ubi duas in una ſcrobe plantas deponis, cavendum eſt, ne ſe contingant. Nam vermibus intereunt. Sed (ut Columella dicit) feraciores ſunt, quae ſeminibus, hoc eſt, nucibus ſuis, quam quae plantis ponuntur, aut ramis. Ubi regio ſiccior eſt, aquationibus adjuventur.

De fodiendis, palandis & ligandis vineis, vel laetandis arboribus, & plantis circumfodiendis.

Tit. XX. Nunc locis maritimis & calidis fodiendae ſunt vites: vel (ſi haec provinciae conſuetudo eſt) exarandae, & in eiſdem locis palandae, aut ligandae ſunt vineae prius quam gemma procedat, cujus concuſſione vel attritu incurritur grande diſpendium. Nunc oleae caeteraeque arbores laetamen accipiunt decreſcente luna. Sufficiet autem majori arbori vehes una; minori media; ita ut ſubducta a radicibus terra & fimo permiſta, revocetur. Tempore hoc, ſi quae ſunt in ſeminariis plantae, circumfodiendae ſunt, & amputandi eis rami ſuperflui, vel radiculae, quas circa in ſuperiore parte miſerunt.

De roſis, liliis, croco, violis conſerendis.

Tit. XXI. Hoc menſe roſaria conſeremus, quae ſulco breviſſimo aut ſcrobibus ponenda ſunt, vel virgultis, vel etiam ſemine. Semina autem roſarum non putemus medios floſculos eſſe aurei coloris, quae roſae fuerunt, ſed baccas nutriunt, quas in breviſſimi piri ſimilitudinem plenas ſeminibus poſt vindemiam reddunt maturas, quarum tamen maturitas ex colore fuſco & mollicie poterit

aeſtimari. Si qua etiam ſunt antiqua roſaria, hoc tempore circumfodiuntur ſarculis vel dolabris, & ariditas univerſa reciditur. Nunc & quae rara ſunt, poſſunt ducta virgarum propagine reparari. Si roſam temperius habere volueris, duobus palmis ab ea [in] gyrum fodies, & aqua calida bis rigabis in die. Nunc & liliorum bulbos ponemus, vel lilia ante habita ſarriemus ſumma diligentia, ne oculos circa radicem naſcentes, & minores bulbulos ſauciemus, qui a matre ſubtracti, atque in alios digeſti ordines, nova lilieta formabunt. Item violarum plantae, & croci bulbi ſerendi ſunt, vel ſubtiliter (ſi fuerant ante) fodiendi.

De lini ſemine ſerendo.

Tit. XXII. Hoc menſe aliqui lini ſemen laeto ſolo in jugerum x modios ſpargunt, & lina conſequuntur gracilia.

De cannetis & aſparagis & plantis ſalicum vel geneſtae, & ſeminariis myrti & lauri.

Tit. XXIII. Tempore hoc canneta ponenda ſunt factis breviſſimis ſcrobibus, & oculis cannarum per ſingulas ſcrobes obrutis, qui ſemipedis ſpatio inter ſe diſtare debebunt. Si calidae & ſiccae provinciae ſtudemus, valles humidas vel irriguas opus eſt deputare

cannetis; ſi frigida regio eſt, locis mediis inſtituantur, ſed ſucco villarum ſubditis. Inter haec aſparagorum etiam ſemina ſpargere poſſumus, ut miſta naſcantur, quia & aſparagi coluntur, & incenduntur eo more, quo cannae. Sed ſi ſunt antiqua canneta, hoc tempore ſarrientur, reciſis, quae in radice purganda ſunt, id eſt, putribus, male porrectis, & ſi qua gignendi oculos non habebunt. Nunc ſalicis plantas, & omnium generum, quae arbuſto applicandae ſunt, vel geneſtae, (ubi deerit) obruemus. Ex baccis etiam myrti & lauri, ſeminaria faciemus, vel ſi fuerant, excolemus.

De hortis: in eo de ſepibus, de lactuca, carduo &c. de ſaturea: de cepullis: de anetho, ſinapi: de caulibus: de aſparagis, malva, menta, foeniculo &c.

Tit. XXIV. Circa Idus Februarias ſepes hortorum ex congeſto in ſ[illegible]bus ſpinarum ſemine faciendae [ſunt,] ſicut dictum eſt, cum de munimine loquemur hortorum. Item Graeci dicunt de craſſa rubi virga fieri debere particulas, & palmaribus ſcrobibus obrui, & quotidie, donec frondeat, foſſione & rigatione nutriri. Hoc menſe lactuca ſeritur, ut poſſit Aprili menſe transferri. Item carduus ſeritur; & naſturtium, & coriandrum, & papaver, ſicut menſe Novembri, & allium & ulpicum. Nunc ſatureia ſeritur pingui agro, non ſtercorato, ſed aprico, vel melius mari proximo, & [cum] cepullis miſta ſeminatur. Hoc etiam menſe cepullas ſeres: ſed conſtat & vere & autumno eſſe ſeminandas. Si ſemen ejus ſeveris, in caput creſcit, & minus reddit in ſemine: ſi capitulum ponas, ipſum maceſcit, & multum ſemen educit. Terram cepae deſiderant pinguem, vehementer ſubactam, irriguam, ſtercoratam. Ibi areas faciemus omnibus herbis & radice purgatas. Seremus placido & ſereno die, maxime Auſtro vel Euro flantibus. Si minuente luna ſerantur, tenues & acriores proveniunt: ſi creſcente, robuſtae & ſaporis humecti. Rarius ſunt ponendae; runcandae ac ſarculandae ſunt ſaepius. Si capita voluerimus his eſſe majora, folia omnia debemus auferre, [&] ſic ſuccus ad inferiora cogetur: de quibus vero ſemina colligenda ſunt, juventur adminiculis, ubi caulem coeperint excitare. Cum niger color ſeminis fuerit, praeferunt maturitatis indicia. Vellendi ſunt thalli adhuc ſemiſicci cum ſemine, & ſic in ſole ſiccandi. Hoc menſe anethum feres locis fri-

gidis. Omnem caeli ſtatum patitur, ſed tepidiore laetatur. Rigetur, ſi ſe imber abſtineat. ſeratur rarius. Aliqui ſemen ejus non obruunt, opinantes, quod a nulla ave tangatur. Nunc & ſinapi ſerere poſſumus. Hoc etiam menſe caules ſeremus, qui & toto anno ſeri poſſunt. Solum pingue & ſatis ſubactum diligunt: argillam & glaream timent: ſabulone & arenis non delectantur, niſi perennis unda ſuccurrat. Omnem caeli ſtatum caulis patitur, frigidum magis. Contra auſtrum poſiti citius ferunt; contra ſeptentrionem, ſerius. Sed hic & ſapore caulis vincit & robore. Clivis delectatur, & ideo ponendae ſunt plantae per pulvinos arearum. Gaudet ſtercore & ſarculatione. Rarius poſitus convaleſcit. Celerius coquitur virore ſervato, ſi, dum eſt trium vel quatuor foliorum, nitrum tritum cribello deſuper ſpargas, ut ſpeciem pruinae candentis imitetur. Columella dicit plantarum radices alga marina involvendas, ſervandae viriditatis cauſa, fimo ſimul adhaerente. Ponendae ſunt plantae majoris incrementi, quia, licet ſerius comprehendant, fortiores fient. Si hiems eſt, tepido jam die, ſi aeſtas, cum ſol in veſperam declinatur, planta pangenda eſt. Vaſtior fiet,

ſi terra operiatur aſſidue. Semen braſſicae vetuſtum mutatur in rapa. Hoc menſe poſt Idus ſpongias aſparagorum vel novas formare incipiemus ex ſemine, vel antiquas ponemus. Mihi etiam illud utile videtur ac diligens, ut aſparagi agreſtis radices plurimas in unum locum congeramus cultum, vel certe ſaxoſum, quae ſtatim fructum dent ex loco, qui aliud nil alebat, & has annis omnibus incendamus in ſcopis, ut fructus frequentior ſurgat & fortior. Hoc autem genus eſt ſapore jucundius. Nunc etiam malva ſeri poteſt. Mentam quoque ſere plantis vel radicibus, loco humido, vel circa aquas. Apricum ſolum, nec pingue, nec ſtercoratum deſiderat. Hoc menſe foeniculum ſeres loco aprico, & modice ſaxoſo. Seritur primo vere paſtinaca, & ſemine ponetur & plantis, loco pingui, ſoluto, altius paſtinato: raram ſtatues, ut robur accipiat. Curela etiam nunc ſeritur, & colitur eo more, quo allium vel cepulla. Nunc caerefolium locis frigidis poſt Idus ſeratur: deſiderat agrum laetum, humidum, ſtercoratum. Hoc menſe betam ſeremus, quamvis poſſit & tota aeſtate ſeminari. Amat agrum putrem, humidum, laetum. Transferenda eſt quatuor aut quinque foliorum, radicibus

fimo recenti oblitis. Amat frequenter effodi, & multo ſtercore ſaturari. Hoc menſe porrus ſerendus: quem ſi ſectilem velis, poſt duos menſes, quam ſatus eſt, poteris deſecare manentem in areis ſuis: quamvis afferat Columella, etiam ſectivum diutius duraturum, melioremque, ſi transferatur, & quoties ſecabitur, aqua juvetur & ſtercore. Si capitatum facere velis, quod vere ſeveris, Octobri menſe transferre debebis. Serendus eſt loco laeto, & maxime campeſtri, area plana, paſtinata alte, & diu ſubacta & ſtercorata. Si ſectivum velis, ſpiſſius: ſi capitatum, rarius ſeres. Sarculo frequentandus eſt, & herbis liberandus. Cum digiti craſſitudinem habuerit, a media parte praeciſis foliis, & truncatis radicibus, transferatur: oblitus fimo liquido, quaternis vel quinis digitis ſeparetur. Cum radices agit, modice comprehendendus & allevandus eſt ſarculo, ut ſuſpenſus a terra, quod ſpatii vacuum ſubter invenerit, capitis vaſtitate cogatur implere. Item plura ſemina in unum ligata ſi depoſueris, grandis porrus naſcetur ex omnibus. Item ſi capiti ejus rapae ſemen immittas ſine ferro, & pangas, multum fertur increſcere: melius, ſi frequenter hoc facias. Hoc menſe

inula ſeritur, quo canneta ponuntur. Seritur oculis ſicut calami, quos abſcindere & terra leviter debemus obruere, terra foſſa & ſubacta, excitatis ad lineam pulvinis, quibus ejus oculos oportet infodere. Trium pedum inter ſe ſpatio ſeparantur. Hoc menſe colocaſiae bulbos ponemus. Amant humidum locum, pinguem, maxime irriguum. Circa fontes laetantur & rivos, nec de ſoli qualitate curant, ſi perpetuo foveantur humore. Frondere prope ſemper poſſunt, ſi tanquam citreta tegumentis defendantur a frigore. Hoc menſe cyminum & aniſum ſeritur loco bene ſubacto, & cui laetamen admiſceas. Quod ſatum eſt, herbis purgetur aſſidue.

De pomis: in eo de piro, de melo, cydoneo, ſiliqua, moro, avellana, myrrha, & de diſciplinis ſuis.

Tit. XXV. Plantas pirorum menſe Februario locis frigidis ponemus; calidis vero Novembri: ſed menſe Novembri pira locis tepidis conſerenda ſunt, ut ſolo juventur irriguo. Ita & florem plurimum proferent, & magnitudinem pomi turgentis acquirent. Naſci tamen tali ſolo maxime diligunt, quale vinetis diximus convenire: ſed laeto ſolo & validas arbores, & fructus plurimos conſe-

quemur. Lapidoſi generis pira vitium mutare creduntur, ſi terris mollibus conſerantur. Sed pirum plantis ſerere prope tardus eventus eſt: tamen quibus hoc placuit, ut ſemina generoſa nihil ſibi de agreſti aſperitate permiſceant, plantas bimas aut trimas, eo more, quo oleae ponuntur, radicatas, magnis ſcrobibus ponant, ſupra terram tribus altas vel quatuor pedibus, quarum deciſa cacumina argilla miſta muſcus debet operire. Nam ſi quis pirorum ſemen aſpergat, naſci quidem neceſſe eſt, originem ſuam refovente natura, cujus AETERNITATI nulla tarditas poteſt afferre faſtidium: ſed homini hoc expectare longinquum eſt, cum & ſero veniant, & de generis nobilitate decedant. Melius ergo hoc menſe Novembri fiet, ut pirorum plantas radicatas feramus agreſtium, ſubactis bene ſcrobibus, ut, cum prehenderint, inſerantur. Hoc autem intereſt, quod, quae plantis ſuis feruntur, dulcedinem ac teneritatem ſervant, diu tamen ſervata non durant: inſita vero moram temporis ſuſtinebunt. Spatia inter piros triginta pedum menſura diſcernat. Genus hoc arboris, ut proficiat, frequenti humore, & aſſiduis foſſionibus eſt colendum, uſque adeo, ut tempore, quo florere conſue-

vit, nihil perditura credatur de flore prolato, ſi eam tunc foſſor adjuverit. Multum proficis, ſi interjecto anno quale libet laetamen adjungas: ſed bubulum ſpiſſa & gravia poma generare [fertur.] Aliqui cinerem miſcent, credentes hinc contrahi pomis argutos ſapores. Generum varietates exſequi ſupervacuum puto, cum in ponendis vel excolendis nulla ſit diſtantia. Si languida arbor eſt piri, vel ablaqueatae radicem terebras, & ibi ligneum palum deprimis, vel in trunco ſimiliter terebrato ex teda cuneum figis, vel, ſi hoc deſit, ex quercu. Vermes ejus arboris & nati necantur, & naſci prohibentur radicibus felle taurino frequenter infuſis. Item faeces vini veteris recentes, ſi radicibus affundantur per triduum, diutius [arbores] in floribus laborare non faciunt. Si lapidoſa pirus eſt, ab extremis radicibus terram priorem levabis, & ſecernes omnes lapillos, quibus diligenter amotis, alteram terram cribro cretam in loco ejus infundes. Sed hoc proderit, ſi rigare non ceſſes. Menſe Februario & Martio pirus inſeritur, more, quo dictum eſt, cum de inſitione loqueremur, ſub cortice, & in trunco. Inſeritur autem piro agreſti, malo; ut nonnulli, amygdalo & ſpi-

no; ut Virgilius, orno & fraxino, & cydonio; ut aliqui, & Punico, ſed fiſſo ligno. Surculus piri, qui inſeritur ante ſolſtitium, anniculus eſſe debet, & prius quam figatur, foliis & omni tenera parte privari: poſt ſolſtitium vero eum figis, qui ſummum germen incluſit. Pirus omni genere inſeritur. Condienda ſunt pira [ita] die placido decreſcente luna a vigeſima ſecunda uſque in octavam. Eadem poma ſicca, & manu lecta ab hora ſecunda in quintam, vel a ſeptima in decimam, a caducis diligenter electa integra, & prope dura, & aliquanto viridia in picato vaſe clauduntur, quod operculo tegitur, & deorſum os ejus inclinatur, atque [brevi ſcrobe] obruitur in eo loco, circa quem perennis aqua decurrit. Item quae dura ſunt in carne & cute, prius in acervo poſita, ubi ſe mollire coeperint, in vas fictile bene coctum picatumque ponuntur, & operculo ſuperveniente gypſantur. Vas brevi ſcrobe demergitur in eo loco, qui quotidie ſole tangatur. Plurimi pira obruta inter paleas aut frumenta ſervarunt. Alii ſtatim lecta cum tenacibus ſuis picatis urceis condiderunt, & oribus vaſculorum gypſo vel pice clauſis, ipſa ſub divo obruta ſabulone texerunt. Alii pira,

quae ſe non contingerent, in melle ſervarunt. Item pira diviſa & purgata granis, in ſole ſiccantur. Aliqui aquam ſalſam, cum coeperit undare calefacta, diſpumant, & ei poſt jam frigidae pira ſervanda demergunt. Tunc exemta poſt tempus exiguum condunt urceo, & ejus ore lito conſervant: vel nocte & die in frigida ſalſa manere patiuntur: poſt in aqua pura biduo macerant, deinde in ſapa, vel paſſo, vel dulci vino merſa cuſtodiunt. Vinum de piris fit, ſi contuſa & ſacco rariſſimo condita ponderibus comprimantur, aut prelo. Hieme durat, ſed prima aceſcit aeſtate. Acetum ſic fit de piris: pira ſilveſtria, vel aſperi generis matura in cumulo reſervantur per triduum. Deinde mittuntur in vaſculo, cui fontana aut pluvialis aqua miſcetur, & opertum vas per triginta dies relinquitur, ac ſubinde quantum ſublatum fuerit aceti ad uſum, tantum redditur aquae ad reparationem. LIQVAMEN de piris caſtimoniale ſic fiet: pira maturiſſima cum ſale calcantur integra. ubi carnes eorum fuerint reſolutae, vel in cupellis, vel in vaſculis fictilibus picatis condiuntur. Poſt menſem tertium, ſuſpenſae eae carnes liquorem dimittunt ſaporis jucundi, ſed coloris albiduli. Contra hoc,

illud proderit, ut tempore, quo ſaliuntur, pro aliqua parte vina nigella permiſceas. MENSE Februario & Martio mala feramus: ſi calida & ſicca regio eſt, Octobri & Novembri. Eorum plura ſunt genera, quae numerare ſuperfluum eſt. Amant pingue ac laetum ſolum, & cui humorem non tam rigatio, quam natura ſuppeditet. Et ſi in arena vel argilla ſit, rigationibus adjuvetur. Montanis locis debent ad Meridiem verſa conſtitui. & frigido ſolo proveniunt, ſi caeli tepor adjuverit: nec in aſperis & humectis ſedem recuſant. Macrum & aridum ſolum poma verminculoſa efficit & caduca. Seruntur omni genere, ſicut piri: neque exarari, neque effodi deſiderant. Idcirco eis magis prata conveniunt. Stercus [ovillum] tantum non exigunt quidem, ſed libenter aſſumunt, vel ſi cineris pulveres miſceantur. Amant modeſtas rigationes. Putatio illis apta eſt, ſed maxime ut arida aut male nata tollantur. Citius ſeneſcit haec arbor, & in ſenectute degenerat. Si caduca ſunt poma, fiſſae radici lapis injectus poma retinebit. Lacertae viridis felle ſi tangantur cacumina, non putreſcit. Vermes ejus ſuillo ſtercore miſto humanae urinae, aut felle bubulo, extinguuntur:

qui

ſi plures circa arborem ſunt, aereo ſcalpro ſemel raſi non ultra naſcentur, ſi ea loca, unde raſi ſunt, bubulum ſtercus obducat. Si ſpiſſa poma ramos onerabunt, interlegenda ſunt quaeque vitioſa, ut alimentum caeteris ſuccus aequiparet, & generoſis abundantiam miniſtret, quam numeroſa vilitate perdebat. Malus omni generi inſeri poteſt, quo pirus. Menſe Februario, Martio & aliis, quibus pirus, inſeritur in malo, in piro, in ſpino, pruno, ſorbo, perſico, platano, populo, ſalice. Diligenter legenda ſunt mala, quae volumus cuſtodire. Ea in locis obſcuris, ubi ventus non ſit, ſtramentis prius in crate ſubjectis, in cumulos ſecreta diſponimus: qui cumuli frequenti diviſione ſeparentur. Aliqui diverſa dixerunt, [vel ſingula] in vaſculis fictilibus picatis atque oblitis claudi, vel argilla involvi, vel ſolos pediculos cretae linire, vel in tabulis ſubſtrata palea diſponi, & ſtramentis de ſuperiore parte cooperiri. Mala rotunda, quae orbiculata dicuntur, ſine cura toto anno ſervari poſſunt. Alii in puteo, vel [in] ciſterna mergunt vaſa fictilia, quibus diligenter picatis & clauſis mala committuntur. Alii ex arbore mala illaeſa ſumſerunt, & pediculis eorum pice ferventi merſis ſupra

tabulatum per ordinem diſponunt, nucum foliis ſubter expoſitis. Plerique ſcobem populi vel abietis inter mala diffundunt. Conſtat mala ſic ponenda, ut pediculorum partes deorſum facias, neque ante quam uſui neceſſaria videantur eſſe, contingas. Vinum & acetum fit ex malis, ſicut ex piris ante praecepi. Cydoniis ſerendis plerique tempora diverſa dixerunt: tamen mihi uſu compertum eſt, in Italia circa Urbem, menſe Februario vel inchoante Martio, plantas cydoniorum radicatas in paſtinato ſolo tenuiſſe adeo feliciter, ut ſaepe ſequentis anni fruge gauderent, ſi poſita majoris ſtatus fuiſſent. Locis ſiccis & calidis, extremo Octobri vel Novembri inchoante, ponantur. Amant cydonii locum frigidum, humectum. Si in tepido ſtatuuntur, opus eſt illis rigatione ſuccurri. Ferunt tamen ſtatum mediocris ſitus, intermixturam frigoris & caloris, & in planis & in declivibus proveniunt, magis tamen inclinata & devexa deſiderant. Serunt aliqui cacuminibus, & taleis, ſed tardus eſt in utroque proventus. Ita ponendae ſunt largae arbores cydonii, ne alteram quatiente vento ſtillicidium tangat alterius. Dum minor eſt, vel quando ponitur, juvetur ſtercore: major

vero, cinere vel cretae pulvere ſemel toto anno radicibus miſſo. Poma in his & cito matura, & majoris incrementi, aſſiduus humor efficiet. Rigandae ſunt, quoties caeleſtis negatur infuſio, & circumfodiendae locis calidis, Octobri menſe & Novembri; frigidis [vero] Februario vel Martio. Niſi [enim] circumfodiantur aſſidue, aut ſteriles efficiuntur, aut earum poma degenerant. Putandae ſunt, ſicut probavi, & a vitioſis omnibus liberandae. Si arbor aegra eſt, amurca aquae aequaliter miſta radicibus debet affundi, aut calx viva temperata cum creta, vel reſina locularis pici liquidae miſta trunco arboris adlini, vel ablaqueatae arbori circa radices imparis numeri poma cydonia pro magnitudine ejus ponenda & obruenda firmantur: quod annis ſingulis factum, cuſtodiet a vitiis, ſed arboris longae derogabit aetati. Menſe Februario cydonia inſeruntur, melius in trunco quam cortice. Recipiunt in ſe ſurculos prope omnis generis Punici, ſorbi, omnium malorum, quae meliora producunt. Inſeruntur autem novellae arbores, quibus ſuccus eſt in cortice: ſi major eſt, circa radicem melius inſeretur, ubi cortex & lignum beneficio ſoli adhaerentis humeſcit. Legenda ſunt matura cydonia,

quae hoc more ſervantur, vel inter binas tegulas poſita, ſi luto ex omni parte claudantur, vel ſi defruto incoquantur, aut paſſo. Alii quae majora ſunt, fici foliis involuta cuſtodiunt. Alii tantum locis ſiccis reponunt, a quibus ventus excluditur. Alii canna vel ebore in quatuor partes diviſa, ſublatis omnibus, quae in medio ſunt, in vaſe fictili melle obruunt. Alii in melle ſic integra dimittunt, in quo genere condiendi ſatis matura deliguntur. Alii milio obruunt, vel paleis ſeparata demergunt. Alii plenis vino optimo vaſculis mittunt: vel vini & defruti ad ſervanda cydonia, aequum corpus efficiunt. Alii doliis muſti mergunt, atque ita claudunt, quod odoratum reddit & vinum. Alii in patina nova ſicco gypſo obruunt ſeparata cydonia. SILIQVA Februario menſe ſeritur & Novembri, & ſemine & plantis: amat loca maritima, calida, ſicca, campeſtria: tamen (ut ego expertus ſum) in locis calidis foecundior fiet, ſi adjuvetur humore: poteſt & taleis poni. Scrobem deſiderat largiorem. Inſeri etiam poſſe menſe Februario credunt aliqui in pruno vel amygdala. Siliquae ſervantur diutiſſime, ſi expandantur in cratibus. AMICA eſt morus & vitis. Mori naſcuntur

ex ſemine, ſed & poma & virgulta degenerant. Serenda eſt taleis, vel cacuminibus, melius autem taleis ſeſquipedalibus, ex utraque parte levigatis ac fimo oblitis. Cum locum palo ante fecerimus, immergimus ac tegimus cinere terris admiſto. non amplius quam quatuor digitis operimus. Seremus a medio Februario & toto Martio; locis vero calidioribus, Octobri poſtremo vel Novembris initio; ſed verno maxime, die nono Calendarum Aprilium. Amant loca calida, ſabuloſa, & plerumque maritima. In tofo vel argilla vix comprehendunt. Humor aſſiduus [moris] prodeſſe non creditur: foſſionibus laetatur & ſtercore. Putria in his & arida poſt triennium ſunt putanda. Plantam, ſi robuſta [eſt,] transferes menſe Octobri vel Novembri: ſi tenera, Februario & Martio. Scrobes deſiderant altiores, intervalla majora, ne [altera] umbris prematur alterius. Feracem altioremque mori arborem fieri aliqui tradiderunt, ſi perforato hinc inde trunco ſingulos cuneos inſeramus, terebinthi hinc, inde lentiſci. Circa Octobris Calendas morus ablaqueanda eſt, & radicibus ejus vini veteris recentiſſimae faeces infundendae. Inſeritur [autem] in fico, & in ſe tantum ſub

cortice. Ulmo inſita comprehendit: ſed parturit magnae infelicitatis augmenta. AVELLANAE ponendae ſunt nucibus ſuis. Non amplius ſupra terra ducenda eſt, quam craſſitudine digitorum duorum. Plantis tamen & ſobole expertus ſum melius provenire. Menſe Februario ſeu planta ſeu ſemen exponitur. Gaudent loco macro, humido, frigido & ſabuloſo. Menſe Julio circa Nonas avellana matura eſt: [locis tamen calidis.] NVNC ſeruntur myxa ex nucleis in aliquo vaſe poſitis, donec plantae induant firmitatem, caelo tepido, terra ſoluta, humore moderato. Inſeruntur menſe Martio ſorbis vel ſpinis. ETIAM nunc tuberes ſeruntur & inſeruntur, & oſſa duracinorum, vel plantae ejuſdem generis ponuntur & transferuntur, & inſeri poſſunt: & meſpilus inferetur, & oſſa [ponentur] prunorum. Ficus etiam locis temperatis nunc poni poteſt, & ſorbus hoc etiam menſe ſeri, & amygdali ſemina in areis obrui, & locis temperatis nunc inſeri menſe inchoante, frigidis vero exeunte, conditis tamen ſurculis antequam germinent. Et piſtaciae planta vel nunc ſtatui aut inſeri poteſt, & caſtanearum ſemina ſpargi. Nuces quoque juglandes etiam nunc ſeminariis re-

condi, & ipſum genus inſeri, & frigidis & humectis locis nunc poterunt pineta ſeminari.

De educatione porcorum.

TIT. XXVI. Nunc verres maxime feminas inire debebunt. Legendi ſunt vaſti & ampli corporis, ſed rotundi potius quam longi, ventre & clunibus magnis, roſtro brevi, cervice glandulis ſpiſſa, libidinoſi, anniculi, qui uſque ad quadrimos inire feminas poſſunt. Scrofas vero longi lateris debemus eligere, & quibus ad ſuſtinendum foeturae onus magnus ſe venter effundat, caetera verribus ſimiles. Sed in regionibus frigidis denſi & nigri pili, in tepidis qualeſcunque provenerint. Femina ad creandum, uſque in annos ſeptem partus onera geſtare ſufficiet: ad concipiendum, annicula debet incipere. Quarto exemto menſe pariunt, ubi quintus incipiet. Incipiunt autem, ſicut dixi, menſe Februario, ut ſolidioribus herbis nati, & ſtipula ſuccedente paſcantur. Ubi facultas eſt tranſigendi, venditis, qui ſubinde nati ſunt, celerior matribus foetura reparatur. Genus hoc omnibus locis haberi poteſt; melius tamen agris paluſtribus, quam ſiccis, praecipue ubi arborum fructuoſarum ſilva ſuppetit, quae

ſubinde maturis fructibus alterna per annum mutatione ſuccurrat. Maxime locis graminoſis, & cannarum vel junci radice nutriuntur. Sed deficientibus alimentis per hiemem, nonnunquam praebenda ſunt pabula glandis, caſtaneae, vel frugum vilia excrementa caeterarum: verno magis, cum lactent novella virentia, quae porcis ſolent nocere. Neque gregatim claudendae ſunt porcae more aliarum pecudum, ſed haras ſub porticibus faciemus, quibus mater unaquaeque claudatur, & alumnum gregem tutior ipſa defendat a frigore. Quae harae a ſuperiori parte detectae ſint, ut libere numerum paſtor exploret, & oppreſſis a matre foetibus ſaepe ſubveniat ſubtrahendo. Curabit autem, ut foetus proprios cum unaquaque procludat. Plus vero quam octo (ſicut Columella dicit) nutrire non debet. Mihi vero utilius probatur experto, porcam, cui pabula ſuppetunt, ut plurimum ſex nutrire debere, quia licet plures poſſit educare, tamen frequentiore numero ſucta deficiet. In porcis etiam illud eſt commodum, quod immiſſi vineis necdum turgentibus, vel exacta vindemia gramine perſecuto, diligentiam foſſoris imitantur.

De vino myrtite aliter.

TIT. XXVII. In hujus menſis initio aliter myrtite ſic facies. Mittes vini veteris decem ſextarios in lagoena, & baccarum myrti libras v miſcebis. Cum xx & duorum dierum ſpatium confuſa tranſegerint, per quos vas quotidie convenit agitari, tunc palmea ſporta colabis, & praedictis decem ſextariis mellis optimi fortiter triti pondo v miſcebis.

De vite theriaca.

TIT. XXVIII. Theriacam vitem ſic facies, cujus iſte profectus eſt, ut vinum ejus, vel acetum, vel uva, vel ſarmentorum cinis proficiat contra morſus omnium beſtiarum. Fit autem ſic: ſarmentum, quod pangendum eſt, trium digitorum ſpatio in ima parte findatur, & ſublata medulla ad ejus vicem theriacae medicamen addatur. Tunc terrae mandetur vinculo diligenter aſtrictum. Aliqui eadem ſarmenta jam medicamine ſatiata, intra ſquillae bulbum recondunt, & terris praedicta ratione committunt. Aliqui antidoti ejus affuſione radices vitis infundunt. Sane ſarmentum, ſi de hac vite ſumatur ad transferendum, potentiam materni medicaminis non tenebit. Oportebit autem the-

riacae infuſione aſſidua, vim ſucci ſeneſcentis iterare.

De uva ſine granis.

Tit. XXIX. Eſt pulchra ſpecies uvae, quae granis interioribus caret. Hinc efficitur, ut ſumma jucunditate ſine impedimento ſorberi poſſit, [velut unum omnium corpus uvarum]. Fit autem Graecis auctoribus hac ratione per artem ſuccedente natura: ſarmentum, quod obruendum eſt, quantum latebit in terra, tantum findere debebimus, & medulla omni ſublata ac diligenter exſcalpta, membra iterum diviſae partis adunare, & vinculo conſtricta deponere. Vinculum tamen papyro afferunt eſſe faciendum, & ſic in humida terra eſſe ponendum. Diligentius quidam ſarmentum revinctum, quantum exciſum eſt, intra ſquillae bulbum demergunt, cujus beneficio afferunt ſata omnia comprehendere poſſe facilius. Alii tempore, quo vites putant, ſarmentum fructiferum putatae vitis in ipſa vite, quam poſſunt de alto ſublata medulla excavant non diviſum, & calamo affixo alligant, ne poſſit inverti. Tunc ὀπὸν κυρηναικὸν, quod Graeci ſic appellant, in excavata parte ſuffundunt, ex aqua prius ad ſapae pinguedinem reſolutum, & hoc tranſ-

actis octonis diebus, ſemper renovant, donec vitis germina novella procedant. Et in granatis malis fieri hoc poſſe firmatur a Graecis, & in ceraſis. Opus eſt experiri.

De vite nimis lacrymoſa.

Tit. XXX. Vites, quae lacrymarum nimietate tabeſcunt, & deplorando vim roboris ſui avertunt a fructu, trunco earum lacerato Graeci ſinum fieri jubent. Si hoc minus proderit, radicum robur pingue reſcindi, ut afferat medicinam vulnus impreſſum. Tunc inſulſa amurca ad medietatem decocta & refrigerata, plagae exciſio perlinetur, & ſub hac acetum acre fundatur.

Myrtitis alia confectio ſecundum Graecos.

Tit. XXXI. Graeci item myrtite ſic praecipiunt temperari: myrti baccas maturas in umbra ſiccatas & poſtea tuſas, uncias octo mittis in linteo, & ſuſpendis in vino, & vas cooperies ac linibis: & cum plurimis diebus ſic fuerit, auferes & uteris. Aliqui myrti baccas ſine pluvia collectas maturas & locis ſiccioribus calcant, vel exprimunt, & vino miſcent VIII cotularum menſuram per amphoram vini. Quod vinum medicinae quoque proderit, ubi ſtypticis eſt utendum. Stomachum ſolidare titubantem ſolet, reje-

ſtiones ſanguinis inhibere, fluorem ventris aſtringere, limum dyſentericae paſſionis medicabiliter aſperare.

Ut propomata ſponte naſcantur.

Tit. XXXII. Conditum vel abſinthiatum, vel roſatum, vel violatum procedere ſponte fertur ex vitibus (ut natura ſuſcipiat, quod procurare ſuevit induſtria) ſi ſarmenta in vàs aliquod ſemiplenum ſupradictis potionibus merſa ſerventur, & vivam terram ſimul reſolvas ad lixivii modum, donec oculi ſarmentorum nitantur exire: tunc eadem ſarmenta gemmantia, in quo volueris loco, vitium caeterarum more deponas.

Ut vitis botryones varios ferat.

Tit. XXXIII. Ut vitis botryones & albos afferre poſſit & nigros, Graeci ſic fieri debere juſſerunt: ſi vicinae ſunt vites nigra & alba, cum putantur, ſarmenta utriuſque inter ſe diviſa ſic junges, ut medios utriuſque generis oculos aequando reddere poſſis unitatis: tunc papyro ligabis ſtricto & molli, atque humida terra curabis adlinire, & interjectis ternis diebus adaquare, donec germen novae frondis erumpat. Hinc exemto tempore, ſi libuerit, genus efficies per plura ſarmenta.

De horis.

Tit. XXXIV. Hic menſis in horarum menſura cum Novembri menſe concordat, quas hac numeri ratione colligimus:

Hora	I	&	XI	pedes	XXVII
Hora	II	&	X	pedes	XVII
Hora	III	&	IX	pedes	XIII
Hora	IV	&	IIX	pedes	X
Hora	V	&	VII	pedes	VIII
Hora	VI			pedes	VII

PALLADII RVT. TAVRI AEMIL.

DE

RE RVSTICA

LIBER QVARTVS

TITVLVS I.

De putandis vineis & inſerendis, & pangendis vitibus.

Martio menſe locis frigidis putatio vinearum celebratur, de qua abunde Februario menſe locuti ſumus, uſque quo incipit gemma eſſe ſuſpecta. Nunc vineas oportet inſerere, cum vites non aquato, ſed ſpiſſo humore lacrymabunt. Servabimus ergo, ut truncus, qui inſeritur, ſolidus ſit, & alimento humoris exuberet, neque ulla vetuſtate aut injuria laceratus areſcat. Tunc deciſae viti ſurculi, qui inſerendi ſunt, ſint ſolidi, rotundi, gemmis ſpiſſis & pluribus oculati. Tres tamen oculi in inſitione ſufficient. Radendum eſt ergo ſarmentum ad menſuram digitorum duorum, ut ab una parte ſit cortex. Aliqui non patiuntur nudare medullam, ſed leviter radunt, ut inciſura ſenſim poſſit in acumen exire, & [ut] corticata pars cor-

tici novae matris aptetur. Infimus oculus ita infigendus eſt, ut trunco junctus adhaereat, qui oculus exteriorem partem debet aſpicere, vinculo ſalicis, infuſo & paleato luto deſuper, alligari: tegumento quoque aliquo a ventis & a ſole defendi, ne hi quatiant, hic adurat. Ubi calor temporis coeperit, ligaturae ipſi pinnicillo circa veſperam tenuis debet frequenter humor affundi, ut hoc alimento contra vim caeli torrentis animetur. Cum ergo germen ruperit, & aliquod ceperit incrementum, calami adjutorio debet annecti, ne motus aliquis fragilem procedentis ſarmenti quaſſet aetatem. Ubi ſolidius quantumcunque proceſſerit, vincula oportet abſcindi, ne adoleſcentia molliſſimi germinis nodo durae conſtrictionis angatur. Aliqui infra terram ſemipedis ſpatio effoſſae viti ſurculos inſerunt, & beneficio congeſtionis accumulant, ut hoc quoque novis ſarmentis praeter nutricis alimenta ſubveniat. Nonnulli circa terras melius aſſerunt inſerendum, quia in altiori difficilius comprehendunt. Uſque ad Idus, vel aequinoctium vites locis frigidis pangendae ſunt, ſeu paſtino, ſeu ſulco, ſeu ſcrobibus more, quo dictum eſt.

De pratis purgandis in locis frigidis, & proſcindendis agris.

Tit. II. Nunc locis frigidis prata purganda atque ſervanda ſunt. Locis gelidis colles pingues, & agros uliginoſos proſcindere, atque exarare conveniet. Vervacta etiam, quae Januario menſe ſunt facta, repetere.

De panico & milio ſerendo, cum diſciplina.

Tit. III. Calidis & ſiccis regionibus panicum ſeremus & milium. Levem & ſolutam terram deſiderant: nec in ſabulone ſolum, ſed in arena quoque proveniunt, dummodo caelo humido & ſolo ſerantur irriguo: quia ſiccum & argilloſum agrum reformidant. Herbis liberentur aſſidue: quinque ſextariis ſpatium jugeri complebitur.

De cicere ſerendo cum ordine ſuo.

Tit. IV. Nunc cicer utrumque ſerere debemus loco laetiſſimo, caelo humido. Macerandum eſt pridie, ut poſſit citius naſci. Jugerum tribus modiis conſeretur. Cicer grande naſci Graeci dicunt, ſi infundatur aqua tepida pridie: amare etiam loca maritima: temperius provenire, ſi feratur autumno.

De cannabo.

Tit. V. Hoc etiam menſe cannabum ſerimus

rimus uſque in aequinoctium vernum, hac ratione, qua in Februario diſputatum eſt.

De cicera.

Tit. VI. Nunc cicera ſeritur, quae diſtat a cicercula ſolo colore, quo ſordet, & nigrior eſt, primo ſulco vel ſecundo, ſolo laeto. Jugerum quatuor vel tribus, vel etiam duobus modiis implebimus.

De novellis vitibus pulverandis & fodiendis, palandis ac ligandis, & veteranis vineis reſtituendis, & aegris & laeſis.

Tit. VII. Hoc menſe novella vinea incipiat pulverari, quod nunc ac deinceps per omnes Calendas, uſque ad Octobres, faciendum eſt, non ſolum propter herbas, ſed ne tenera adhuc ſemina, ſolidata terra conſtringat. Graminum radices, quae plurimum vitibus nocent, extirpandae ſunt. Nunc locis frigidis vinearum foſſio celebranda eſt: & palandae atque ligandae ſunt vites: ſed novellam mollibus vinculis alligemus, quia eam teneram vincula duriora praecidunt. Palus majoribus [vitibus] ſolidus, minoribus ponatur exilis. Propter umbrae moleſtiam ſtatuatur ab Aquilone, & plaga frigida, ſpatio quatuor digitorum vel ſemipedis remotus a vite, ut poſſit ex omni parte circumfodi.

VINEAS veteres nunc aliqui a terra altius truncant, ſtudentes reparationi: ſed vitioſum eſt. Nam plerumque vaſtior plaga ſole putreſcit & roribus. Quare hoc genere reparetur. Prius ablaqueabitur altius, donec ejus nodus appareat: deinde infra terram ſupra nodum recidatur, ut operta de frigore & ſole nihil timeat. Hoc faciendum, ſi optimi generis vitis ſit, & alte poſita, alioquin generoſis melius erit inſerenda ſarmentis. Omnia ſupra dicta locis calidis primo menſe; frigidis vero poſt Idus ipſius exequemur. AEGRAS vites, vel quibus fructus areſcit, circumfodies, & urinam veterem ſuffundes. Item cinerem ſarmenti vel querci aceto mixtum ſubjice, aut inciſas circa terram laetamine refoveto, & quae germinant fortiora dimitte. CVM vitis bidente laeditur aut ferro, plagam, ſi terrae juncta eſt, adline ſtercore ovillo vel caprino: tunc terra miſta circumfoſſa ligare curato. Si in radice laeſa eſt, operiens liquidum laetamen admiſce.

De oleis amurca ſaginandis, & caetera earum cura: item de ſeminariis & roſariis faciendis vel colendis, & ſariendis frumentis.

TIT. VIII. Nunc oleis laborantibus circum radices inſulſa amurca fundetur. Maximis arboribus (quod Columella dicit) ſex congii, mediocribus quatuor, caeteris pro aeſtimatione ſufficiunt. Alii paleas fabae binos per majorem arborem qualos; alii veteris urinae humanae trunco, quantum ſatis videtur, affundunt, & arbori mortarium ſtatim faciunt, maxime locis ſiccis, trunco ante cooperto. Oleam ſterilem terebra Gallica perforabis, tunc duos frugiferae arboris ab auſtrali parte ramos ejuſdem magnitudinis tollis, & ſtricte in foramen utrumque conjicies [vel lapidem, vel pini vel querci palos,] & abſciſſo eo, quod ſuperabit, luto paleato curabis occulere. Sed ſi ſine fruge luxuriant, oleaſtri palum radicibus ejus infige. Nunc etiam, quibus moris eſt, frumenta iterum ſarrire conveniet. Nunc locis frigidis ſeminaria, quae Februario menſe dicta ſunt, baccarum & ſeminum fiant, & roſaria in menſis initio percolantur.

De hortis: in eo de carduis: de ulpico, allio, cepulla, cunela, anetho, ſinapi &c. de aſparagis & ſpongiis eorum, de ruta & coliandro, cucurbita &c.

TIT. IX. Nunc horti optime ſumunt cultionis initia. Menſe Martio carduus ſeritur,

Terram ſtercoratam & ſolutam diligit, quamvis in pingui poſſit melius provenire. & hoc illi contra talpas prodeſt, ſi pangatur in ſolido, ne terra ab inimicis animalibus facilius perforetur. Serendi ſunt cardui luna creſcente, in area jam parata, ſemina ſpatio ſemipedis diſcreta. Cavendum eſt, ne ſemina inverſa ponantur. Nam debiles, incurvos & duros creabunt. Non alte imprimenda ſunt, ſed tribus digitis comprehenſa mergantur, donec ad primos articulos terra perveniat. Tunc leviter operiantur, & herbis liberentur aſſidue, donec plantaria ſolidentur, & rigentur, ſi aeſtus intervenit. Si acumina ſeminum confringas, ſpinis carebunt: item ſi ſemina eorum madefeceris per triduum laurino oleo, vel nardino, vel opobalſamo, vel ſucco roſae, vel maſtichino, & poſtea ſiccata depreſſeris, ejuſdem ſaporis orientur, cujus unguentum ſemina combiberunt. Singulis ſane annis a codice auferendae ſunt plantae, ut nec matres fatigentur, & ſoboles per alia ſpatia digeratur: cum aliqua tamen radicis parte vellendae ſunt. Quos reſervabis ad ſemina colligenda, liberatos omnibus pullis teſta ſupertegere debebis, aut cortice. Nam ſolent ſemina ſole vel imbribus interire. Contra talpas prodeſt

catos frequenter habere in mediis carduetis. Muſtelas habent plerique manſuetas. Aliqui foramina earum rubrica & ſucco agreſtis cucumeris impleverunt. Nonnulli juxta cubilia talparum plures cavernas aperiunt, ut illae territae fugiant ſolis admiſſu. Plerique laqueos in aditu earum ſetis pendentibus ponunt. Hoc etiam menſe ulpicum bene & allium feremus, & cepullas, & cunilam locis frigidis, & anethum. Nunc & ſinapis, & caules optime feruntur vel plantantur: & malva feritur & armoracea, & origani planta transfertur. Lactuca & beta, & porrus, & capparis ſeri poſſunt, & colocaſia, & ſatureia, & naſturcium. Intyba etiam & raphanos nunc aliqui ferunt, quibus utantur aeſtate. Nunc melones ferendi rarius. diſtent inter ſe ſemina pedibus duobus, locis ſubactis vel paſtinatis, maxime arenis. Semina ejus mulſo & lacte per triduum maceranda ſunt, & tunc jam ſiccata ponenda: hinc ſuaves efficientur. Odorati autem [ſiunt,] ſi eorum ſemina multis diebus inter roſae folia ſicca mergantur. Nunc & cucumeres ſeminantur, rare ſulcis factis, altitudine ſeſquipedali, latitudine pedum trium. Inter ſulcos VIII pedum ſpatium crudum relinques, ubi poſſint

vagari. Herbis juvantur, ideo ſarculo & runcatione non indigent. Semina ſi ovilla lacte & mulſa maceres, dulces naſcentur & candidi. Longi & teneri fiunt, ſi aquam in patenti vaſculo ſub eis ponas, duobus palmis inferiorem, ad quam feſtinando tales efficientur. Sine ſemine naſcentur, ſi prius eorum ſemina oleo Sabino perungantur, & herba ea, quae culex dicitur, trita confricentur. Aliqui florem cucumeris cum viticulae ſuae capite cannae inſerunt, cui prius omnes nodos perforaverint: ibi cucumis naſcetur in nimiam longitudinem tenſus. Oleum ſic metuit, ut ſi juxta poſueris, velut hamus plicetur. Quoties tonat, velut timore [perterritus] convertitur. Si ejus florem ſicut in ſua vite eſt, in forma fictili clauſeris ac ligaveris, qualem vultum forma vel hominis vel animalis habuerit, talem cucumis figuram praeſtabit. Haec omnia Gargilius Martialis aſſeruit. Columella dicit, loco aprico & ſtercoroſo ſi rubos habeamus aut ferulas, poſt autumni aequinoctium, his juxta terram reciſis & excavatis ligneo ſtilo, inter medullas laetamen immittamus, & cucumeris ſemen addamus: hinc naſci fructus, qui poſſint & inter frigora non necari. Hoc menſe aſparagos ſeremus

circa Apriles Cal. pingui loco, humido, ſubacto, ita ut minoribus foſſulis ad lineam directis bina aut terna grana ſemipedis ſpatio diſcreta ponantur. Dehinc ſtercore ſolum tegatur, & herbae ſubinde vellantur, vel per hiemem ſupra ſtramina jaciantur primo vere tollenda. Hinc poſt triennium naſcentur aſparagi. Sed expeditior ratio eſt, ſi aſparagorum ſpongias ponas, quae cito fructum miniſtrent. Hae ſic fient: ſemina aſparagi quanta tribus digitis comprehendere poſſis, poſt Idus Febr. pingui & ſtercorato ſolo in ſingulis foſſis pones, & leviter obrues. His coëuntibus, radix connexa naſcetur, quae appellatur ſpongia. Sed & haec moras habet. Nam per biennium in ſeminario ſuo eſt ſtercore & aſſidua runcatione nutrienda. Deinde poſt aequinoctium autumni transferetur, & vere aſparagum dabit. Has erit utilius comparare, quam longa expectatione nutrire. Eas tamen in ſulcis diſponemus, ſi loca ſicca ſunt, inter medios ſulcos; ſi humida, in ſummitate ſulcorum. Humor ſpongias aſparagorum tranſitu ſuo debet tantum rigare, non ſiſtere. Aſparagum, quem primo protulerint, confringere debemus non avellere, ne adhuc invalidam moveamus ſpongiam: caeteris annis avellen-

dus eſt, ut oculos ſuae germinationis aperiat: quia ſi deinceps refringas, loca, quae foecunda eſſe conſueverunt, remanente aſparagi radice claudentur. [Miniſtrabunt autem vere: &] autumno reſervabis eum, de quo ſumturus es ſemina. Poſtea ſcopas ejus incendes, tunc circa hiemem ſpongiis adjicies ſtercus & cinerem. Hoc menſe ruta ſeritur locis apricis, folius cineris inſperſione contenta. Loca deſiderat altiora, unde humor elabitur. Si ponas ſemina ejus adhuc clauſa folliculis, ſingulatim manu debebis affigere. Si jam minuta ſunt, ſparſa jactabis, & raſtro obducta cooperies. Caules ejus, qui incluſis ſeminibus nati fuerint, fortiores erunt, ſed ſero naſcentur. Ramuli ejus cum aliqua corticis parte convulſi verno tempore pro plantis tenebunt: tota vero translata morietur. Nonnulli ramulos ejus pertuſae fabae inſerunt vel bulbo, atque ita obruunt alieno vigore ſervandos. Proſequuntur etiam maledictis, & maxime in terra ſoluti lateris ponunt, quod prodeſſe certiſſimum eſt. Sed (ut afferunt) melius furtiva proveniet. Sub fici arboris umbra libentius acquieſcit. Non effodi herba, ſed optat avelli. Immundae mulieris formidat attactum. Ab hoc menſe uſque in Octo-

brem totum coriandrum ſeritur. Amat terram pinguem, ſed & macro ſolo naſcitur. Semen melius putatur, quod vetuſtius fuerit: delectatur humore. Satum bene cum olere quocunque naſcetur. Hoc menſe cucurbita ſerenda eſt. Amat ſolum pingue, humidum, ſtercoratum, ſolutum. Hoc in cucurbitis inſigne eſt, quod longas pariunt & exiles ſemina, quae in earum cervice naſcuntur: quae in ventre fuerant, cucurbitas faciunt craſſiores: quae in fundo, latas, ſi inverſis cacuminibus obruantur. Ubi adoleſcere coeperint, adminiculis adjuventur. quae ſervantur ad ſemina, uſque ad hiemem in ſua vite dependeant, deinde ſublatae in ſole ponantur, aut fumo: aliter ſemina putrefacta depereunt. Hoc menſe blitus ſeritur ſolo qualicunque, ſed culto. Olus hoc neque runcandum eſt, neque ſarculandum. Cum ſemel natum fuerit, ipſum ſe per multa ſecula ſeminis ſui dejectione reparabit, ut, etiam ſi vellis, vix poſſit aboleri. Nunc etiam ſerpyllum ſeritur plantis & ſemine, ſed vetuſtate meliori. Laetius frondebit, ſi juxta piſcinam vel lacum, vel putei margines conſeratur. Aniſum quoque & cyminum nunc bene ſeritur. Locis laetioribus melius provenit, itemque caeteris, ſi humore juvetur & ſtercore.

De pomis: in eo de malo Punico cum diſciplina; & vini ſui confectione: de citreo: ſimiliter de meſpilo, & de fico, cum diſciplinis ſuis &c.

Tit. X. Locis temperatis menſe Martio vel Aprili mala Punica ſeremus; calidis vero & ſiccis, Novembri: amat haec arbor ſolum cretoſum, macilentum, ſed in pingui etiam provenit. Regio illi eſt apta, quae calida eſt. Seritur plantis de matrum radice devulſis. Sed quamvis multis generibus ſeratur, melius tamen ramus ejus cubitalis inciſus manubrii craſſitudine, & capite utroque acuta falce levigatus, ſcrobi velut obliquus immergitur: prius tamen porcino ſtercore & in capite, & in parte, quae ima eſt, oblinatur, vel in crudo ſolo malleo cogatur ad inferiora defigi. Melius proveniet, ſi ponendus ramus gemmata jam matre ſumatur. Sed qui in ſcrobe deponit, ſi tres lapillos in ipſa radice conſtituat, providebit, ne poma findantur. Curandum, ne virgula inverſa deponas. Creduntur acida fieri, ſi rigentur aſſidue: nam ſiccitas in his & ſuavitatem praeſtat, & copiam. cujus tamen nimietati aliquid debet humoris opponi. Circumfodi autumno debet, & verno. Si acida naſcantur, modicum laſeris cum vino tritum per ſumma arboris cacumina oportet infundi, vel ablaqueatis radicibus tedae clavus infigi. Alii algam marinam obruunt ad radices, cui nonnulli ſtercus miſcent aſininum atque porcinum. Si florem non continet, urinam veterem compari menſura aquae temperabis, & ter per annum in radicibus infundes. Uni arbori amphora ingeſta ſufficiet. Vel amurcam mittes inſulſam, vel algam radicibus junges, & bis rigabis in menſe; vel arboris florentis truncum plumbeo circulo debebis includere, vel corio anguis involvere. Si crepant poma, lapidem in media arboris radice ſupponis, vel ſquillam circa arborem ſeris. Et ſi, dum pendent poma, tenacibus, ſicut in arbore habentur, intorſeris, in totum annum ſine corruptione ſervabis. Si vermibus laborant, tangis radices felle bubulo, & continuo moriuntur: aut clavo aeneo ſi vermes eoſdem purges, difficile naſcentur: vel aſini urina ſtercori admiſta porcino vermibus obviabit. Cinis cum lixivio circa Punici truncum frequenter infuſus, laeta & fructuoſa reddit arbuſta. Afferit Martialis candida in his grana fieri, ſi argillae & cretae quartam partem gypſi miſceas, & toto triennio hoc genus

terrae radicibus ejus adjungas. Idem dicit mirae magnitudinis fieri, ſi olla fictilis obruatur circa arborem Punici, & in ea ramus cum flore claudatur, ne reſiliat ligatus ad palum: tunc cooperta olla contra aquae muniatur incurſus. Autumno patefacta ſuae magnitudinis poma redhibebit. Multa in Punico ipſe affirmat poma procedere, ſi tithymalli & portulacae ſuccus aequaliter mixtus, ante quam germinet, trunco arboris adlinatur. Inſeri poſſe affirmat de ramorum connexione, ut medulla utrinque diviſa ſe jungat. In ſe tantum inſeri poteſt circa Apriles Cal. menſe Martio ultimo. Sed ſecto trunco ſurculus recentiſſimus ſtatim debet inſeri, ne mora exiguum, qui ineſt, ſiccet humorem. Punica mala ſervantur, ſi picatis pediculis ordinata ſuſpendas. Aliter: lecta integra in aqua marina vel muria fervente mergantur, ut combibant. Poſt triduum ſole ſiccentur, ut ſub dio nocte non maneant: poſt in loco frigido ſuſpendantur. Cum volueris uti, aqua dulci pridie macerabis. Feruntur haec pomis recentibus aemulari: item, ſi a tactu invicem ſeparata paleis obruantur. Item foſſa fit longa, & cortex ejusdem magnitudinis paratur, cui mala acutis ſurculis ſuis affiguntur. Tunc

inverſus cortex ſupra foſſam ponitur, ut mala ſine terrae tactu ſubterpendentia ab humore defendat. Item ſi induantur argilla, & ea ſiccata loco frigido pendeant. Item ſi ſeriola ſub dio obruatur, quae habeat arenas uſque ad medium, & mala cum tenacibus lecta imprimantur cannis ſingulis, vel ſambuci virgulis, & ita ſeparata in arenis figantur, ut ipſa quatuor digitis emineant ab arena. Hoc & ſub tecto in ſcrobe [bipedanea] fieri poteſt, & utilius eſt ad ſervandum, ſi cum ramo longiore tollantur. Aliter: in ſeriola, cui ad medium aqua mittatur, ſuſpenduntur mala, ne humorem tangant, & ſeria clauditur, ne ventus irrumpat. Item in dolio intra ordeum ſic ordinantur, ne ſe invicem tangant: [&] dolium deſuper operitur. Vinum de malis granatis conficies hoc modo: grana matura purgata diligenter in palmea fiſcella mittis, [&] in cochlea exprimis, & lente coques uſque ad medietatem: cum refrixerit, picatis & gypſatis vaſculis claudes. Aliqui ſuccum non excoquunt, ſed ſingulis ſextariis libras mellis ſingulas miſcent, & in praedictis vaſculis ponunt & cuſtodiunt.

MENSE Martio citri arbor quatuor modis ſeritur, ſemine, ramo, talea, clava. Amat

terram rarioris naturae, caelum calidum, humoremque continuum. Si granis velis ſerere, ita facies: terram in duos pedes fodies, cinerem miſcebis, breves areas facies, ut utrinque per canales aqua diſcurrat. In his areis palmarem ſcrobem manibus aperies, & tria grana deorſum verſo acumine juncta conſtitues, & obruta quotidie rigabis. Citius procedent, ſi beneficio aquae tepentis utaris. Natis germinibus ſemper proxima herba runcetur. Poteſt hinc trima planta transferri. Si ramum velis ponere, non amplius ſeſquipede debebis immergere, ne putreſcat. Clava feri commodius eſt, quae ſit manubrii craſſitudine, longitudine cubitali, ex utraque parte levigata, nodis & aculeis reciſis, ſed integra ſummitate gemmarum, per quas ſpes futuri germinis intumeſcat. Diligentiores & fimo bubulo adlinunt utrinque, quod ſummum eſt, vel marina alga veſtiunt, vel argilla ſubacta, partis utriuſque extrema cooperiunt; atque ita in paſtinato ſolo deponunt. Talea & gracilior & brevior eſſe poteſt; quae ſimiliter ut clava mergetur. Sed talea palmis duobus ſuperſit: clava omnis obruitur. In ſpatio non deſiderat intervalla majora. aliis arboribus non debet annecti. Calidis locis,

ſed irriguis, & maritimis maxime gaudet, quibus humor exundat. Sed ſi quis hoc genus, ut in regione frigida nutriatur, extorquet, loco vel parietibus munito, vel in meridianam partem verſo diſponat hanc arborem. Sed hibernis menſibus tectum ſtramine velet agreſti: ubi aeſtas refulſerit, aëri arbor nuda & ſecura reddatur. Talea ſive clava ejus calidiſſimis regionibus, & per autumnum ponitur: frigidiſſimis Julio & Auguſto poſitas, & quotidianis rigationibus animatas, ipſe uſque ad poma & magna incrementa perduxi. Citreum juvari creditur, ſi cucurbitae vicinis locis ferantur: quarum vites etiam combuſtae utilem citri arboribus cinerem praebent. Gaudent aſſidua foſſione. Hinc proveniunt poma majora. Niſi, quae arida ſunt, rariſſime debemus abſcidere. Inſeritur menſe Aprili locis calidis, Majo frigidis, non ſub cortice, ſed fiſſo trunco circa ipſas radices. Inſeritur & piro, ut quidam [volunt,] & moro, ſed inſiti ſurculi qualo deſuper omnino muniendi ſunt, vel fictili vaſculo. Aſſerit Martialis, apud Aſſyrios pomis hanc arborem non carere: quod ego in Sardinia [& in] territorio Neapolitano in fundis meis comperi (quibus ſolum & caelum tepidum eſt, [&] humor

exundans) per gradus quoſdam ſibi ſemper poma ſuccedere, cum maturis ſe acerba ſubſtituant, acerborum vero aetatem florentia conſequantur, orbem quendam continuae foecunditatis ſibi miniſtrante natura. Feruntur acres medullas mutare dulcibus, ſi per triduum aqua mulſa ſemina ponenda macerentur, vel ovillo lacte, quod praeſtat. Aliqui menſe Februario truncum obliquo foramine ab imo terebrant, ita ut altera parte non exeat: ex hoc humorem fluere permittunt, donec poma formentur: tunc foramen luto replent: ſic, quod eſt medium, fieri dulce confirmant. Citreum & in arbore poteſt per totum annum propemodum cuſtodiri: melius, ſi vaſculis quibuſcunque claudatur. Si velis legere atque ſervare, nocte luna latente debebis cum ramis foliatis carpere, & ſecreta diſponere. Alii ſingula vaſis ſingulis claudunt, vel gypſo adlinunt, & opaco loco ordinata cuſtodiunt. Plerique in cedri ſcobe, vel [in] ſtraminibus minutis, vel in paleis tecta ſervant. MESPILA locis calidis maxime gaudent, ſed irriguis; tamen frigidis quoque proveniunt: magis ſabulone pingui atque glareoſa terra, cui arena permiſta eſt, vel argilla cum ſaxis. Serenda eſt taleis menſe

menſe Martio vel Novembri, ſed ſolo ſtercorato & ſubacto, ita ut utrumque caput taleae ſtercus obducat. Sunt ejus incrementa tardiſſima. Amat putari atque circumfodi, & parco humore inter ſiccitates ſaepe refoveri. Seritur & ſemine, ſed in longiorem ſperatur aetatem. Si vermibus occupatur, ſtilo aereo purgandi ſunt, & amurca, vel humana vetere urina, vel viva calce perfundendi, ſed parcius propter arboris noxam, vel aqua decocti lupini. Si putatur hinc arbor ſterilis fieri, fimus & cinis vitium ſimul ſi radicibus infundantur, fertilem reddunt. Si formicae moleſtae ſunt, rubrica cum aceto & cinere temperata necabuntur. Si poma labuntur, fruſtum de ejus radice praeciſum in media trunci parte figatur. Inſeritur menſe Februario in ſe & in piro, & in malo. Surculus tamen ejus ex arbore media debet aſſumi: nam de ſummitatibus vitioſus eſt. In trunco fiſſo inſerenda eſt: nam corticis macies jejuna nil nutriet. Meſpila ad ſervandum leguntur necdum mitia, quae & in arbore diu durabunt, vel in urceolis picatis, vel in ordinem ſuſpenſa, vel, ut quidam, poſca [vel ſapa] condita. Die ſerena legantur ac media, & paleis obruantur diſcreta, ne ea viciſſim tactus afficiat.

Vel cum pediculis lecta ſemimatura, & ſalſa aqua per dies quinque macerata. poſtea ſaepe infundantur, ut enatent. Servantur & melle, ſed ſi minus matura collegeris. CALIDIS locis fici planta radicata Novembri menſe, temperatis Februario, frigidis melius Martio vel Aprili ponenda eſt: ſi taleam vel cacumen ponas; ultimo Aprili, cum ei ſe viridior ſuccus infuderit. Plantae in ſcrobe depoſitae lapides ſubſtituendi ſunt, ad radicem fimo terra miſcenda eſt. Si loca frigida ſunt, plantarum cacumina diviſis cannae internodiis defendantur a frigore. Si cacumen velis ponere, triſulcum ramum bimum vel trimum ab auſtrali parte decidas, & ſic obrues, ut diviſa cacumina terra interjacente velut tres ſurculos reddant. Taleam ſic ponemus, ut caetera, cui leviter ab infima parte diviſae lapidem mergemus in fiſſo. Ego menſe Februario ultimo vel Martio in Italia plantas grandes ficorum per paſtinatum ſolum diffudi, & eo anno poma peperere ſupra comprehendendi felicitatem, velut tributa reddentes. Legendae ſunt plantae, in quibus frequens nodus extuberat: ſteriles creduntur, quae nitidae ſunt, & oculos ſuos per longa internodia diſtulerunt. Si plantam

fici prius nutrias in ſeminario, & maturam transferas in ſcrobem, poma generoſiora producet. Aliqui multum prodeſſe confirmant, ſi plantam fici diviſo ſquillae bulbo interſitam ſtrictamque vinculis collocemus. Scrobes amat altas, intervalla majora, terrae genus durum, & gracile, & ſiccum pro utili ſapore pomorum. Provenit & petroſis atque aſperis: tamen poteſt locis prope omnibus ſeri. Quae in montanis & frigidis locis naſcuntur, quia minus lactis habent, ad ſiccitatem durare non poſſunt: uſus illis in viridi eſt, melioris magnitudinis & ſaporis arguti. Quae naſcuntur in campis & locis calidis, & pinguiores ſunt, & in ſiccitate durabiles. Si genera numerare velimus, immenſum eſt: ſufficit, quod omnibus aequa cultura eſt. Illa diſtantia eſt, quod in Caricis melius alba ſervatur: in locis nimie frigidis praecoquas ficus feramus, quae cito veniant, ut ante imbres genus hoc poſſit occurrere; calidis vero & aeſtuoſis eas, quae ſero maturant. Gaudet aſſidua foſſione. per autumnum proderit, ſi ſtercus admoveas, praecipue de aviariis. Recidenda ſunt in ea, quae aut putria aut male nata repereris: & ea ratione putanda eſt, ut inclinata per latera poſſit expandi. In locis

humectis ficus ſaporis obtuſi eſt, cui circumciſis contra hoc radicibus aliquantus cinis debet affundi. Aliqui inter ficarias caprifici arborem ferunt, ut non ſit neceſſe per ſingulas arbores pro remedio eadem poma ſuſpendi. Menſe Junio, circa ſolſtitium caprificandae ſunt arbores fici, id eſt, ſuſpendendi groſſi ex caprifico, lino, velut ſerta pertuſi. Si hoc deſit, abrotani virga ſuſpenditur; aut callum, quod in ulmeis foliis invenitur, aut arietina cornua circa radices arboris obruuntur; vel truncus arboris, quo loco turget, ſcarificandus eſt, ut poſſit humor effluere. Ne vermes patiatur, ramum terebinthi vel lentiſci taleam cum plantis fici cacumine ponemus inverſo. Uncinis aereis tollendi ſunt vermes ex fico. Alii amurcam, alii veterem urinam ablaqueatis radicibus miſcent. Alii bitumen & oleum, aut ſolam calcem vivam latebris vermium liniunt. Si formicae moleſtae ſunt, rubrica, butyro, & pice liquida miſta circa truncum debet induci. Alii coracinum piſcem contra formicas in arbore ſuſpendendum eſſe confirmant. Si fructus ſuos velut aegra projiciet, alii rubrica aut amurca inſulſa miſta aqua arborem liniunt; vel cancrum fluvialem cum ramo rutae ſuſpen-

dunt; vel algam marinam, vel faſcem lupinorum; vel radici terebratae cuneum figunt, vel ſecuri arboris corium ſaepe proſcindunt. Cum folia incipiunt producere fici, ut fructum multum & pinguem ferant, in principio germinis cacumina ſumma decutimus, vel illud tantum cacumen, quod ex arboris medietate procedit. Si maturam ficum vis ſerotinam facere, incipientes groſſos decute, cum illis fabae fuerit magnitudo. Ut ficus cito maturet, ſucco cepae longioris cum oleo & pipere mixto unge poma, quando groſſi incipiunt ſubrubere. Aprili menſe ficum debemus inſerere inter corticem: vel ſi novellae arbores ſunt, fiſſo ligno, quod ſtatim operiendum eſt & ligandum, ne ventus introëat. Melius comprehendunt, ſi circa terram reciſa inſerantur arbuſta. Aliqui & Junio menſe inſerunt. Surculus legendus eſt anniculus: inutilis enim creditur majoris vel minoris aetatis. Inoculari ficus locis ſiccis Aprili, humidis melius Junio mediante poterit, Octobri menſe locis tepidis. Propagari ficus ramis poteſt. Inſeritur autem in caprifico, in moro, in platano, & oculis & ſurculis. Ficus virides ſervari poſſunt vel in melle ordinatae, ne ſe invicem tangant, vel ſingulae

intra viridem cucurbitam clauſae, locis unicuique cavatis, & item teſſera, quae ſecatur, incluſis, ſuſpenſa ea cucurbita, ubi non ſit ignis vel fumus. Alii miſſas ficus recentes, minus maturas, in novo vaſe fictili lectas cum pediculis, & a ſe ſeparatas recludunt, & in dolio vini pleno vas natare permittunt. Martialis dicit, Caricas per genera multa ſervari, cum ratio una ſufficiat. Ergo hoc genere, quo Campania tota cuſtodit, ſervare debemus. In cratibus ficus expanditur uſque ad meridiem, & adhuc mollis in qualum refunditur. Tunc calefacto furno, ad panis coquendi modum, ſuppoſitis tribus lapidibus, ne ardeat qualus, includitur, & clauſo furno ubi diſcocta ficus fuerit, ſicut eſt calida, interpoſitis foliis ſuis in vas fictile conditur bene picatum, denſius preſſa, & operculo diligenter obducitur. Si pluviis abundantibus crates non poſſis expandere, ſub tecto eas ita ponis, ut ſemipede erigantur a terra, & eas ad vicem ſolis, cinis [calidus] ſubjectus vaporet, & ſubinde ficus, ſicut eſt diviſa, vertatur, ut ficorum coria ſiccentur, & pulpae tunc duplicatae in ciſtellis ſerventur, aut loculis. Alii maturas mediocriter ficus & diviſas in cratibus expandunt toto ſole ſiccan-

das, & recipiunt [eas] nocte ſub tecta. Nunc ficulnea cacumina obruuntur utiliter, cum tumeſcunt, ut plantas faciant, ſi earum copia non abundat. Ut etiam varios fructus una ficus exhibeat, ramos duos nigrae & albae arborum, inter ſe ita vinculo ſtringis ac torques, ut germina miſcere cogantur. Sic obruti & ſtercorati, & humoribus juti, ubi prodire coeperint, germinantes oculos aliqua ſibi annexione conglutina. Tunc germen adunatum parturiet duos colores, quos unitate dividat, diviſione conjungat. NVNC & pirus vel malus inſeri ac ſeri poteſt, & cydonia, & prunus inſeritur, & ſorba ponuntur, & morus, nono Calendarum Aprilium die, & inſeruntur piſtacia, & locis frigidis pini ſemen aſpergitur.

De comparandis bubus, tauris, vaccis.

Tit. XI. Hoc menſe comparandi ſunt boves, qui tamen, ſive de noſtris capiantur armentis, ſive emantur, idcirco nunc comparabuntur utilius, quia necdum ſagina temporis pleni aut celare poſſunt fallaciam venditoris & vitia ſua, aut repugnando domiturae contumacem pleni roboris exercere fiduciam. Haec tamen ſigna ſpectanda ſunt in bobus, ſeu de noſtro, ſeu de alieno grege fuerint com-

parandi, ut ſint boves novelli, quadratis & grandibus membris, & ſolidi corporis, muſculis ac toris ubique ſurgentibus, magnis auribus, latae frontis & criſpae, labris oculiſque nigrantibus, cornibus robuſtis, ac ſine curvaturae pravitate lunatis, patulis naribus & reſimis, cervice toroſa atque compacta, palearibus largis & circa genua fluentibus, pectore grandi, armis vaſtis, ventre non parvo, porrectis lateribus, latis lumbis, dorſo recto & plano, cruribus ſolidis, nervoſis & brevibus, ungulis magnis, caudis longis ac ſetoſis, pilo totius corporis denſo ac brevi, rubei maxime coloris aut fuſci. Melius autem boves de vicinis locis comparabimus, qui nulla ſoli aut aëris varietate tententur. Aut ſi hoc deeſt, de locis ſimilibus ad ſimilia tranſferamus. Illud ante univerſa curandum eſt, ut viribus ad trahendum comparentur aequales, ne valentioris robur alteri procuret exitium. In moribus haec conſideranda ſunt. Sint arguti, manſueti, timentes hortamen clamoris ac verberis, cibi appetentes. Sed ſi regionis ratio patitur, nullus melior cibus eſt, quam viride pabulum. Ubi vero deeſt, eo ordine miniſtretur, quo pabuli copia, & laborum coget acceſſio. Nunc tauros quoque

(quibus cordi eſt armenta conſtruere) comparabit, aut his ſignis a tenera aetate ſubmittet: ut ſint alti atque ingentibus membris, aetatis mediae, [&] magis, quae juventute minor eſt, quam quae declinet in ſenium: torva facie, parvis cornibus, toroſa vaſtaque cervice, ventre ſubſtricto. Vaccas etiam nunc maxime parabimus. Sed eligemus forma altiſſima, corporis longi, uteri capacis & magni, alta fronte, oculis nigris & grandibus, pulchris cornibus, & praecipue nigris, aure ſetoſa, palearibus & caudis maximis, ungulis brevibus, & cruribus nigris & parvis, aetatis maxime trimae, quia uſque ad decennium foetura ex his procedet utilior. Nec ante aetatem trimam tauros his oportet admitti. Sed erit ſtudium diligentis, amotis ſenioribus, novellas ſubinde conducere, & ſteriles aratro ac laboribus deputare. Graeci aſſerunt, ſi mares creare velis, ſiniſtrum tauri in coitu ligandum eſſe teſticulum; ſi foeminas, dextrum: tamen tauros diu ante abſtinendos, ut, cum tempus eſt, acrius in cauſas dilati ferveris incumbant. Sed his armentis hieme maritima & aprica loca, aeſtate opaca paremus ac frigida, montana maxime: quia melius frutetis, & his herba internaſ-

cente ſaturantur. quamvis circa fluvios recte propter amoena loca paſcantur: foetura tamen aquis tepidioribus adjuvatur, unde magis utilius habentur, ubi pluvialis aqua tepentes format lacunas. Tolerat tamen frigus hoc armenti genus, & poteſt facile hibernare ſub dio: quibus tamen ſepta fieri, propter injuriam gravidarum, convenit laxiora. Stabula vero utilia ſunt ſtrata ſaxo, aut glareis, aut arenis, devexa aliquatenus, ut humor poſſit elabi, parti meridianae obverſa propter flatus glaciales, quibus aliquis reſiſtere debet objectus.

De domandis bubus.

Tit. XII. Hoc menſe ultimo domandi ſunt trimi boves, quia poſt quinquennium bene domari non poſſunt, aetatis repugnante duritia. Capti ergo ſtatim domentur, qui quidem prius, cum teneri fuerint, frequenti manus attrectatione manſueſcant. Sed ſtabulum novi boves largioribus ſpatiis habere debebunt, ut & ante ſtabulum loca nullis concludantur anguſtiis, & producti non aliqua vitientur offenſa. In ipſo vero ſtabulo aſſeres tranſverſi a terra ſeptem pedibus alti configantur. ad quos boves ligentur indomiti. Tunc eligis abſolutam tempeſtatibus & im-

pedimentis omnibus diem, qua capti perducantur ad ſtabulum. Quorum ſi nimia fuerit aſperitas, uno die ac nocte inter vincula mitigentur atque jejunia: tunc appellationibus blandis, & illecebris oblatorum ciborum, non a latere, neque a tergo, ſed a fronte accedens bubulcus admulceat, nareſque & terga pertractet, mero ſubinde conſpergens: hac tamen cautione, ne aliquem calce contingat, aut cornu: quod vitium, ſi in primordiis effectui ſibi ceſſiſſe ſenſerit, obtinebit. Tunc mitigatis, os & palatum ſalibus frica, & in gulam demitte praeſulſi adipis librales offas, & vini ſextarios ſingulos cornu infundente per fauces: quae res intra triduum totius ſaevitiae iram reſolvet. Aliqui eos inter ſe jungunt, ac docent onera tentare leviora, & quod utile eſt, ſi arationi parantur, ſubacto prius ſolo exercendi ſunt, ut novus labor tenera adhuc colla non quaſſet. Expeditior autem ratio eſt domandi, ut aſperum bovem manſueto & valido bovi conjungas, quo oſtendente facile ad omnia cogetur officia. Si poſt domituram decumbit in ſulco, non afficiatur igne, vel verbere: ſed potius, cum decumbit, pedes ejus ita ligentur vinculis, ut non

poſſit progredi aut ſtare, vel paſci. Quo facto, ſiti ac fame laſſatus carebit hoc vitio.

De equis, equabus, & pullis & aetate eorum.

Tit. XIII. Hoc menſe faginati ac paſti ante admiſſarii generoſi equabus admittendi ſunt, & repletis foeminis, item ad ſtabula colligendi. Neque tamen aequalem numerum omnibus debemus adhibere, ſed aeſtimatis viribus uniuſcujuſque admiſſarii, ſubmittenda ſunt pauca vel numeroſa conjugia, quae res efficiet admiſſarios non parva aetate durare. Juveni tamen equo & viribus fordemaque conſtanti non amplius quam duodecim vel quindecim debemus admittere, caeteris pro qualitate virium ſuarum. Sed in admiſſario quatuor ſpectanda ſunt, forma, color, meritum, pulchritudo. In forma hoc ſequemur, vaſtum corpus & ſolidum, robori conveniens altitudo, latus longiſſimum, maximi & rotundi clunes, pectus late patens, & corpus omne muſculorum denſitate nodoſum, pes ſiccus & ſolidus, & cornu concavo altius calciatus. Pulchritudinis partes hae ſunt: ut ſit exiguum caput, & ſiccum, pelle propemodum ſolis oſſibus adhaerente, aures breves & argutae, oculi magni, nares patulae, coma & cauda profuſior, ungularum ſo-

lida & fixa rotunditas. [Meritum, ut ſit audax animo, pedibus alacris, trementibus membris, quod eſt indicium fortitudinis, quique ex ſumma quiete facile concitetur, vel ex citata feſtinatione non difficile teneatur. Motus autem equi in auribus intelligitur, virtus in membris trementibus.] Colores hi praecipui, badius, aureus, albineus, ruſſeus, murteus, cervinus, gilbus, ſcutulatus, albus, guttatus, candidiſſimus, niger, preſſus. Sequentis meriti, varius cum pulchritudine, nigro vel albineo vel badio miſtus, canus cum quovis colore, ſpumeus, maculoſus, murinus, obſcurior. Sed in admiſſariis praecipue legamus, clari & unius coloris: caeteri vero deſpiciendi, niſi magnitudo meritorum culpam coloris excuſet. Eadem in equabus conſideranda ſunt, maxime ut ſint longi & magni ventris & corporis: ſed hoc in generoſis ſervetur armentis. Caeterae paſſim toto anno inter paſcua, dimiſſis ſecum maribus impleantur. Equarum natura eſt partum ſpatio duodecimi menſis abſolvere. Illud in admiſſariis ſervandum eſt, ut mediis aliquibus ſpatiis ſeparentur, propter noxam furoris alterni: ſed his armentis paſcua legamus pinguiſſima, hieme aprica, frigida & opaca provideamus

aeſtate, nec adeo mollibus locis nata, ut ungularum firmitas de aſperitate nil ſentiat. Si equa marem pati noluerit, trita ſquilla naturalia ejus infecta libidinem contrahunt. Deinde gravidae non urgeantur, nec famem vel frigus tolerent, nec inter ſe loci comprimantur anguſtiis. Generoſas equas, & quae maſculos nutriunt, alternis annis ſubmittere debebimus, ut pullis puri & copioſi lactis robur infundant; caeterae paſſim replendae. Aetas incipientis admiſſarii quinti anni initio eſſe debebit. Foemina recte bima concipiet, quia poſt decennium iners ex ea ſoboles & tarda naſcetur. Pulli equarum nati manu tangendi non ſunt, quia eos tactus laedit aſſiduus: quantum ratio patitur, defendantur a frigore. In pullis pro aetatis merito ea ſunt conſideranda, quae ſignum bonae indolis monſtrant, quae in patribus vel matribus ſpectanda praecepi. Dabit & hilaritas, alacritas, agilitasque documentum. Nunc domandi ſunt pulli, ubi tempus bimae aetatis exceſſerint. Conſideranda ſunt magna, longa, muſculoſa & arguta corpora, teſticuli pares [&] exigui: & caetera, quae in patribus dicta ſunt. Mores, ut vel ex ſumma quiete facile concitentur, vel ex incitata feſtinatione non difficile

teneantur. Aetatis conſideratio talis eſt: bimo, & ſex menſium dentes medii ſuperiores cadunt. Quadrimo canini mutantur. Infra ſextum annum molares ſuperiores cadunt. Sexto anno, quos primo mutavit, exaequat. Septimo anno omnes dentes ejus explentur. Latent ab hinc aetatis notae: ſed provectioribus tempora cavari incipiunt, ſupercilia caneſcere, dentes plerumque prominere. Hoc menſe omnia quadrupedia, maxime equos, caſtrare debemus.

De mulino genere & aſinis.

Tit. XIV. Si quem mulorum genus creare delectat, equam magni corporis, ſolidis oſſibus, & forma egregia debet eligere: in qua non velocitatem, ſed robur exquirat. Aetas quadrima uſque in decennem huic admiſſurae juſta conveniet. Si aſinus equam faſtidit admiſſus, oſtenſam prius aſinam (donec coëundi voluptas ſolicitetur) adhibemus: qua ſubducta, equam libido incitata non ſpernet, & raptus illecebris generis ſui in permiſtionem conſentiet alieni. Si morſu furens laedit objectas, aliquatenus labore miteſcat. Creantur ex equa & aſino, vel onagro & equa. Sed generoſius nullum eſt hujuſmodi animal, quam quod aſino creante naſcetur. Utiles

tamen admiſſarii naſcentur ex onagro & aſina: qui poſt in ſobole ſecutura agilitatem fortitudinemque reſtituant. Admiſſarius tamen aſinus ſit hujuſmodi, corpore amplo, ſolido, muſculoſo, ſtrictis & fortibus membris, nigri vel murini maxime coloris aut rubei: qui tamen, ſi diſcolores pilos in palpebris aut auribus geret, colorem ſobolis plerumque variabit. Minor trimo, major decenni non debet admitti. Annicula mula debet a matre depelli, & per montes aſperos paſci, ut itineris laborem in tenera aetate ſolidata contemnat. Minor vero aſellus maxime agro neceſſarius eſt, qui & laborem tolerat, & negligentiam propemodum non recuſat.

De apibus.

Tit. XV. Hoc menſe maxime apibus ſolet morbus incumbere: nam poſt hiberna jejunia tithymalli & ulmi amaris floribus, qui prius naſcuntur, avidius appetitis ſolutionem ventris incurrunt & pereunt, niſi affueris velocitate remedii. Praebebis ergo mali granati cum vino Amineo grana contrita, vel uvae paſſae cum rore Syriaco & auſtero vino, vel ſimul omnia levigata & incocta vino aſpero. quae deinde in ligneis canalibus refrigerata ponantur. Item roſmarinus aqua mulſa decoctus congelatur, & in imbrice ponitur ſuccus hujuſmodi. Quod ſi horridae videntur atque contractae torpere ſilentio, & mortuarum corpora frequenter efferre, canalibus ex canna factis mel cum gallae pulvere vel ſiccae roſae coctum debebis infundere. Illud ante omnia expediet, ut putres partes favorum, vel vacuas ceras, quas aliquo caſu examen ad paucitatem redactum non valebit implere, ſemper recidas acutiſſimis ferramentis ſubtiliter, ne mota alia pars favorum cogat apes domicilia concuſſa deſerere. Nocet apibus plerumque felicitas ſua. Nam ſi nimiis floribus annus exuberat, dum ſolam curam gerendi mellis exercent, de prole nil cogitant. Cujus omiſſa reparatione populus idem labore confectus extinguitur, totius gentis exitio. Itaque cum mellis nimietatem videris ex florum grandi & continua meſſe defluere, interjectis ternis diebus, clauſo foramine non eas patiaris exire. Ita ad generandam ſobolem conferentur. Nunc circa Calend. Apriles curandi ſunt alvei, ut omnia purgamenta tollantur, & ſordes, quas tempus contraxit hibernum, & vermiculi, & tineae & araneae, quibus corrumpitur uſus favorum, & papiliones, qui vermiculos ſter-

core ſuo faciunt naſci. Tunc fumus incenſi [&] ſicci bubuli ſtercoris adhibeatur, qui aptus eſt apium ſaluti. Quae purgatio frequenter uſque in autumni tempora celebretur. Haec omnia, caeteraque efficies, caſtus & ſobrius, & alienus a balneis, vel a cibis acribus, & odoris immundi, atque omnibus ſalſamentis.

De horis.

TIT. XVI. Hic menſis ad deprehendendas horas conſentit Octobri.

Hora	I	&	XI	pedes	XXV
Hora	II	&	X	pedes	XV
Hora	III	&	IX	pedes	XI
Hora	IV	&	IIX	pedes	VIII
Hora	V	&	VII	pedes	VI
Hora	VI			pedes	V

DE RE RVSTICA LIBER QVINTVS

TITVLVS I.

De Medica ſerenda & diſciplina ejus.

APRILI menſe in areis, quas ante (ſicut diximus) praeparaſti, Medica ſerenda eſt. Quae ſemel ſeritur, decem annis permanet, ita ut quater vel ſexies poſſit per annum recidi. Agrum ſtercorat, macra animalia reficit, curat aegrota. Jugerum ejus toto anno tribus equis abunde ſufficit. Singuli cyathi ſeminis occupant locum latum pedibus quinque, longum pedibus decem. Sed mox ligneis raſtellis obruantur jacta ſemina, quia ſole citius comburuntur. Poſt ſationem ferro locum tangi non licet, ſed raſtris ligneis frequenter herba mundetur, ne teneram Medicam premat. Prima meſſis ejus tardius fiet, ut aliquantum ſemen excutiat. Caeterae vero meſſes, quam volueris cito peragantur, & jumentis praebeantur. Sed primo parcius praebenda eſt novitas pabuli: inflat enim, & mul-

tum ſanguinem creat. Ubi ſecueris, ſaepius riga. Poſt paucos dies, cum fruticare coeperit, omnes alias herbas runcato: ita & ſexies per annum metis & annis decem poterit manere continuis.

De inſerenda olea vel oleaſtro, de vineis & ſeminariis fodiendis, & inſerendis vitibus, & agris humidis & pinguibus proſcindendis.

Tit. II. Nunc locis temperatis oliva inſeratur, quae inſeritur inter corticem more pomorum, ſicut ſupra dictum eſt. Sed ut oleaſtro inſeras, contra illud, quod ex oliveto inſito & caſu incenſo renaſcitur oleaſter infelix, ſic providendum eſt. Poſitis prius oleaſtri brachiis in ſcrobe, in qua diſponemus inſerere, ſcrobes ita replebimus, ut mediae vacuae ſint. Cum comprehenderit oleaſter, inſeremus in infimo, vel inſitum ponemus: & inſitionem prope infra terram nutriemus. Deinde ſicut adoleſcit, terram ſubinde colligimus. Ita commiſſura in profundo latente, quiſquis urit aut caedit, olivae locum non aufert pullulandi: quae & apertam redeundi felicitatem de olea, & occultam valendi feracitatem de oleaſtri connexione retinebit. Aliqui oleas in radicibus inferunt, & ubi

comprehenderint, cum aliqua parte radicis avellunt, & transferunt more plantarum. Graeci oleas ab octavo Calendarum Aprilium die, uſque in tertium Nonarum Julii inſeri debere praecipiunt: ita ut locis frigidis ſerius, calidis maturius inſerantur. Locis frigidiſſimis nunc vinearum foſſio ante Idus peragenda eſt, & ſi qua de Martio menſe reſtabant. Vites quoque inſerimus. Seminaria, quae ſunt ante facta, herbis liberentur, & leniter circumfodiantur. Nunc locis mediocriter ſiccis milium ſerimus, & panicum. Hoc menſe pingues campi & agri, qui diu aquam tenent, proſcindantur poſt Idus, cum & omnes herbas protulerint, & earum ſemina nondum maturitate firmata ſunt.

De hortis: in eo de caulibus, item de apio, de atriplice, de ocimo, cum diſciplinis ſuis: item de melone, cucumere, porro, cappari, ſerpyllo &c.

Tit. III. Hoc etiam menſe ultimo, & prope vere tranſacto braſſicam ſerere poſſumus, quae cauli ſerviet, quia cymae tempus amiſit. Nunc apium bene ſeritur locis calidis & frigidis, terra quali volueris, dummodo ibi ſit humor aſſiduus, quamvis naſci, ſi neceſſe fuerit, & in ſiccitate non deneget, &

prope omnibus menſibus, a primo vere [uſque] ad autumnum ſeratur extremum. Ex ipſius genere eſt hipposelinon, durius tamen & auſterius, & heleoſelinon molli folio & caule tenero, quod naſcitur in lacunis, & petroſelinon maxime locis aſperis. Haec omnia genera poſſunt habere diligentes. Apios majores facies, ſi ſemen quantum tribus digitis comprehendi poteſt, linteolo clauſeris rariore, & brevi foſſa obrueris. Ita omnium ſeminum germen capitis unius ſoliditate nectetur. Criſpi fiunt, ſi ſemina ante tundantur, vel ſi ſuper areas naſcentes aliqua pondera volutentur, aut pedibus proculcentur enata. Apii ſemina vetuſtiora citius naſcuntur; quae novella ſunt, ſerius. Hoc menſe atriplicem ſeremus, ſi rigare poterimus, & Julio, & caeteris uſque ad autumnum, menſibus. Amat aſſiduo humore ſatiari. Semen ſtatim cum ſpargitur, obruendum eſt; herbae ei ſubinde vellantur. Transferri neceſſarium non eſt, cum bene ſeritur, tamen poteſt melius adoleſcere, ſi ſpatio rariore pangatur, & juvetur ſucco laetaminis & humoris. Ferro tamen recidendum ſemper eſt, quia ita pullulare non ceſſat. Nunc ocimum ſeritur: cito naſci dicitur, ſi ſtatim cum ſeveris, aqua calida perfundas. Rem miram de ocimo Martialis affirmat, quod modo purpureos, modo albos flores, modo roſeos pariat, & ſi ex eo ſemine frequenter ſeratur, modo in ſerpyllum, modo in ſiſymbrium mutetur. Hoc etiam menſe melones & cucumeres ſeruntur, & porrus, & in primordio capparis, & ſerpyllum, & colocaſiae plantaria ponemus, & lactucas, & betas, & cepullas, & coriandrum ſeremus; & intyba ſecunda ſatione, quibus utamur aeſtate, & cucurbitas, & mentam radice vel planta.

De pomis: in eo de zizipha cum diſciplina ſua, & de aliis pomis, quorum ſuis menſibus diſciplina deſcripta eſt.

Tit. IV. Locis calidis Aprili menſe ziziphum conſeremus, frigidis vero Majo vel Junio. Amat loca calida, aprica. Seritur oſſibus & ſtipite, & planta. Creſcit tardiſſime. Sed ſi plantam ponis, Martio magis [in] terra molli; ſi oſſibus ſeras, in ſcrobe palmari, ita ut terna grana per ſcrobem cacuminibus ponantur inverſis. Quibus in imo & in ſummo affundatur laetamen, & cinis, & herbis adnaſcentibus manu planta liberetur erumpens. Cum pollicis ſoliditati ſimilis fuerit, transferatur in locum paſtinatum, vel in ſcrobem.

Terram diligit non nimis laetam, ſed proximam tenui atque jejunae. Per hiemem prodeſt illi, ut circa codicem lapidum cumulus aggeretur, qui aeſtate debet auferri. Si arbor haec triſtis eſt, ferrea ſtrigili ſubraſa hilarior fiet, vel ſi fimum bubulum radicibus modice & frequenter affundas. Zizipha collecta matura in longo vaſe fictili ſervantur oblito, & loco ſicciore compoſito: vel recentes lecta poma, ſi guttis vini veteris perfundas, efficitur, ne ea rugarum deformet attractio. Servantur etiam deciſa cum ramis ſuis, aut fronde ſua involuta atque ſuſpenſa.

Tit. V. Hoc etiam menſe locis temperatis mala granata ponuntur, ea ratione, qua dictum eſt, & inſeruntur. Nam circa Calendas Majas Perſicus inoculari poteſt, quo more emplaſtratur ficus, ſicut diximus, cum de inſitione loqueremur. Hoc menſe calidis locis citri arbor inſeritur, ſicut ſupra memoravi. Nunc locis frigidis fici plantaria diſponemus, ſervantes eam, quae ſupra dicta eſt, diſciplinam. Nunc etiam ficum debemus inſerere in ligno, vel ſub cortice, ſicut ante praecepi, & eam locis ſiccis inoculare. Nunc planta palmarum, quam cephalonem vocamus, locis apricis & calidis eſt ponenda. Hoc menſe

ſorbum poterimus inſerere in ſe, in cydonio, in ſpina alba.

De oleo violacio & vino.

Tit. VI. Tot violae uncias [infundas,] quot olei libras miſeris, & diebus XL ſub dio habere debebis. Violae purgatae, ut de rore nihil habeant, libras quinque vini veteris X ſextariis debebis infundere, & poſt XXX dies X mellis ponderibus temperare.

De armentis: in eo de vitulis nutriendis, de tonſuris & ſignaturis.

Tit. VII. Hoc menſe vituli naſci ſolent, quorum matres abundantia pabuli juventur, ut ſufficere poſſint tributo laboris & lactis. Ipſis autem vitulis toſtum molitumque milium cum lacte miſceatur ſalivari more praebendum. Nunc locis calidis tondeantur oves, & ſerotini foetus hoc menſe ſignentur. Nunc etiam prima eſt admiſſura, quae excellit, arietum, ut agnos jam maturos hibernum tempus inveniat.

De apibus: in eo de veſtigandis apibus, & purgandis alveariis.

Tit. VIII. Hoc menſe locis apricis apes quaeremus. Sed loca mellifica indicant apes, ſi circa fontes frequentiſſime paſcantur: nam ſi rariores videbuntur, in his locis mellificari

utiliter non poteſt. Quod ſi frequentes aquantur, ubi ſint examina earum, hoc genere poſſumus invenire. Ac primo quam longe ſint, exploremus, aut proxime. Rubricam liquidam brevi vaſculo infuſam geramus, & obſervemus fontes aut aquas vicinas: tunc dorſa apum bibentium tangamus illo liquore tincta feſtucula, atque ibidem moremur. Si cito reverſae fuerint, quas tinximus, hoſpitia earum proxima eſſe noſcemus: ſi tarde, ſpatio longiore ſubmota, quod pro mora temporis aeſtimamus. Ad proxima facile venies; ad longinqua hoc genere perduceris. Cannae unum internodium cum ſuis recidas articulis, & in latere aperies. Ibi mel exiguum vel defrutum mittes, & juxta fontem pones. Cum ad eum convenerint apes, atque ingreſſae fuerint poſt odorem, foramen pollice claudes appoſito, & unam tantum patieris exire, cujus fugam perſequere. Ea tibi partem demonſtrat hoſpitii. Cum ipſam coeperis non videre, alteram continuo dimittes & ſequeris. Ita ſingulae ſubinde dimiſſae, te facient uſque ad locum examinis pervenire. Aliqui mellis breviſſimum circa aquam vaſculum ponunt, de quo cum apis aquando guſtaverit, ad commune pabu-

lum pergens, alias exhibebit: quarum frequentiam ſubinde creſcentem, notata revolantium parte, uſque ad examina perſequeris. Quod ſi eſt examen in ſpelunca reconditum, fumo ejicietur, & cum exierit, aeris ſonitu territum in frutice, vel in aliqua ſilvae ſe parte ſuſpendet, & ita admoto vaſculo recipietur. Si vero in cavae arboris ramo fuerit, acutiſſima ſerra idem ramus ſupra infraque deciſus, & munda veſte coopertus poterit afferri, & inter alvearia collocari. Veſtigantur autem mane, ut tota dies ſufficiat ad ſequendum. Nam veſpere peracto opere ad aquam plerumque non redeunt. Vaſa autem, quibus recipiuntur, perfricanda ſunt citreagine, vel herbis ſuavibus, & conſpergenda imbre mellis exigui: quod ſi verno fiat, & circa fontes alvearia ſic tincta ponantur, locis, quibus apum frequentia eſt, multitudinem ibi ſponte conducent, ſi tamen ſervari a furibus poſſunt. Hoc etiam menſe, ſicut ſupra, purganda ſunt alvearia ſordibus, & necandi papiliones, qui maxime abundant florentibus malvis, quos hoc genere intercipiemus. Vas aeneum miliario ſimile, id eſt, altum & anguſtum; veſpere inter alvearia collocemus, & in fundo ejus ponamus lumen

accenſum. Illuc papiliones convenient, & circa lumen volitabunt, & anguſtia vaſculi ab igne proximo interire cogentur.

De horis.

Tit. IX. Hujus menſis horae, horis menſis Septembris aequantur hoc genere.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIV
Hora	II	&	X	pedes	XIIII
Hora	III	&	IX	pedes	X
Hora	IV	&	IIX	pedes	VII
Hora	V	&	VII	pedes	V
Hora	VI			pedes	IIII

PALLADII RVT. TAVRI AEMIL.

DE

R E R V S T I C A

LIBER SEXTVS

Titvlvs I.

De panicio & milio, de florentibus ſatis, & recidendo foeno.

Maio menſe locis frigidis & humectis panicum ſeremus & milium, more, quo dixi. Nunc omnia prope, quae ſata ſunt, florent, neque tangi a cultore debebunt. Florent autem ſic: frumenta & ordeum, & quae ſunt ſeminis ſingularis, octo diebus florebunt, & deinde per dies XL, grandeſcent flore depoſito uſque ad maturitatis eventum. Quae vero duplicis ſeminis ſunt, ſicut faba, piſum, caeteraque legumina, XL diebus florent, ſimulque grandeſcunt. Hoc menſe in locis ſiccis, calidis, ſive maritimis foena recidantur, prius tamen quam exareſcant. Quod ſi pluviis infuſa fuerint, converti ante non debent, quam pars eorum ſumma ſiccata ſit.

De novellae ſarmentis relinquendis, & pampinandis vitibus.

Tit. II. Nunc conſideremus novellae vitis ſarmenta, quae protulit, & ei pauca & ſolida relinquamus, & adminiculis firmemus, donec brachia prolata dureſcant. Non autem amplius reſectae & pullulanti viticulae, quam duae vel tres materiae relinquantur, & alligentur propter injuriam venti. Ideo autem tres materias dixi debere dimitti, ne diſſipantibus ventis nulla remaneat, ſi in primordio reliqueris pauciores. Hoc menſe pampinari conveniet. Sed tunc eſt opportuna pampinatio, cum teneri rami digitis ſtringentibus crepabunt ſine difficultate carpentis. Haec res uvas efficit pinguiores, & maturitati conſulit ſolis admiſſu.

De proſcindendis & aperiendis novis agris.

Tit. III. Nunc quoque pingues agri & herboſi proſcindantur. Sed ſi agros incultos volueris aperire, conſiderabis, ſiccus an humidus ſit ager, ſilvis aut gramine, frutetis veſtitus aut filice. Si humidus erit, foſſarum ductibus ex omni parte ſiccetur. Sed apertae foſſae notae ſunt, caecae vero hoc genere fiunt. Imprimuntur ſulci per agrum tranſverſi altitudine pedum ternum: poſtea uſque

ad medietatem lapidibus minutis replentur, aut glarea, & ſuper terra, quam egeſſeramus, aequatur. Sed foſſarum capita unam patentem foſſam petant, ad quam declives decurrant: ita & humor deducetur, & agri ſpatia non peribunt. Si defuerint lapides, ſarmentis vel ſtramine ſubjecto cooperiantur, vel quibuſcunque virgultis. Sed ſi nemoroſus eſt, extirpatis aut raro relictis arboribus excolatur. Si lapidoſus, per macerias ſaxorum a turba collectas & purgari poterit, & inde muniri. Juncus, & gramen, & filices frequenti aratione vincentur. Sed filicem, ſi ſaepe fabam conſeras, vel lupinos, & ſi ſubinde naſcentem mucrone falcis incidas, intra exiguum tempus abſumes.

De occandis vitibus arboribuſque, & rude caedenda, fodiendis ſeminariis, putandis oleis, ac lupino vertendo.

Tit. IV. Hoc menſe arbores & vites, quae ablaqueatae fuerant, occare, hoc eſt, operire jam convenit. Nunc ad rudem faciendam ſilva caedatur, quando omni fronde veſtita eſt. Caedendi autem hic modus eſt, ut optimus operarius in alta ſilva modii ſpatium, mediocris vero tertia minus poſſit ab-

ſcidere. Nunc & ſeminaria fodiuntur aſſidue, & locis praegelidis & pluvioſis oleae putantur, & eis muſcus abraditur. At ſi quis lupinum ſtercorandi agri cauſa ſeminabit, aratro illum nunc debebit evertere.

De hortis: in eo de ſpatiis, de apio, coriandro, melone, cucurbita, carduo, radice, ruta.

Tit. V. Hortorum ſpatia, quae per autumnum ſeminibus implenda deſtinantur, aut plantis, nunc conveniet paſtinare. Hoc menſe apium bene ſeritur, ſicut jam ante dictum eſt, vel coriandrum & melones, & cucurbitae, carduus & radices, & ruta pangentur. Porri quoque planta transfertur, ut rigationibus animetur.

De pomis: de flore mali Punici, perſico implaſtrando, citro inſerendo, & ficu plantanda vel inſerenda. de zizipha & palma plantanda.

Tit. VI. Locis calidis nunc mala Punica florere incipiunt. Ramus ergo cum flore (ſicut Martialis dicit) ſi obruto circa arborem fictili vaſe claudatur, & ne reſiliat, ligetur ad paſum, pro vaſculi magnitudine pomum reddit autumno. Hoc etiam menſe locis calidis emplaſtrari Perſicus poteſt. Locis frigidis nunc citri arbor inſeritur, & ea, quae

quae dicta eſt, diſciplina ſervetur. Nunc frigidis locis ziziphum conſeremus, & ficum inſerimus. Hoc etiam menſe palmae planta diſponitur.

De armentis: in eo de caſtrandis bubus.

Tit. VII. Nunc caſtrandi ſunt vituli, ſicut Mago dicit, tenera aetate, ut fiſſa ferula teſticuli comprimantur, & paulatim confracti reſolvantur. Sed hoc luna decreſcente verno vel autumno fieri debere praecipit. Alii ligato ad machinam vitulo, duabus anguſtis regulis ſtagneis, ſicut forcipibus, ipſos nervos apprehendunt, qui Graece κρεμαστῆρες dicuntur. His comprehenſis tentos teſticulos ferro reſecant, & ita recidunt, ut aliquid de his capitibus nervorum ſuorum dimittatur haerere, quae res & ſanguinis nimietatem prohibet, & non omnino juvencos ſubducto robore virilitatis effoeminat. Nec admittendum eſt, quod plerique faciunt, ut ſtatim caſtratos coire compellant. Nam certum eſt ab eis generari, ſed ipſos fluxu ſanguinis interire. Vulnera vero caſtraturae cinere ſarmentorum & ſpuma linentur argenti. Caſtratus abſtineatur a potu, & cibis paſcatur exiguis, & ſequenti triduo praebeantur ei tenerae arborum ſummitates, & frutecta mol-

lia, & herbae viridis coma dulciore ſagina roris aut fluminis. Pice etiam liquida miſto cinere & modico oleo poſt triduum vulnera diligenter unguenda ſunt. Sed melius genus caſtrationis ſequens uſus invenit. Alligato enim juvenco atque dejecto, teſticuli ſtricta pelle clauduntur, atque ibi lignea regula premente, deciduntur ignitis ſecuribus, vel dolabris, vel, quod eſt melius, formato ad hoc ferramento, ut gladii ſimilitudinem teneat. Ita enim circa ipſam regulam ferri acies ardentis imprimitur, unoque ictu & moram doloris beneficio celeritatis abſumit, & uſtis venis ac pellibus a fluxu ſanguinis ſtrictis, plagam cicatrix quodammodo cum ipſo vulnere nata defendit.

De tonſuris ovium.

Tit. VIII. Locis temperatis nunc ovium celebranda tonſura eſt. Sed tonſas oves hoc unguine medicemus. Succum decocti lupini, feces vini veteris, & amurcam pari menſura miſcebis, & in unum corpus omnia redacta curabis adlinire. Poſt triduum deinde, ſi mare vicinum eſt, litori mergantur extremo: ſi in mediis terris paſcimus, aqua caeleſtis cum ſale paululum decocta ſub dio debebit pecorum tonſa & uncta membra diluere.

Hoc enim modo curatum pecus toto anno, nec ſcabrum fieri dicitur, & prolixas lanas creare fertur ac molles.

De caſeo faciendo.

Tit. IX. Hoc menſe caſeum coagulabimus ſincero lacte coagulis vel agni vel haedi, vel pellicula, quae ſolet pullorum ventribus adhaerere, vel agreſtis cardui floribus, vel lacte ficulneo, cui ſerum debet omne deduci, ut & ponderibus urgeatur. Ubi ſolidari coeperit, loco opaco ponatur, aut frigido, & preſſus ſubinde adjectis pro acquirenda ſoliditate ponderibus, trito ac torrefacto ſale debet aſpergi, & jam durior vehementius premi. Poſt aliquot dies ſolidatae jam formulae per crates ita ſtatuantur, ne invicem ſe unaquaeque contingat. Sit autem loco clauſo & a ventis remoto, ut teneritudinem ſervet atque pinguedinem. Vitia caſei ſunt, ſi aut ſiccus ſit aut fiſtuloſus: quod eveniet, aut ſi parum prematur; aut ſales nimios accipiat, aut calore ſolis uratur. In recenti caſeo conficiendo aliqui nucleos virides pineos terunt, atque ita miſto lacte gelant. Aliqui thymum tritum & frequenter colatum congelant. Qualemcunque etiam ſaporem velis, efficere poteris, adjecto, quod elegeris,

condimento, ſeu piperis, ſeu cujuſcunque pigmenti.

De apibus.

Tit. X. Hoc menſe incipiunt augeri examina, & in extremis favorum partibus majores creantur apiculae, quas aliqui reges putant; ſed Graeci eos οἴστρους appellant, & necari jubent, quia requiem concutiunt quieſcentis examinis. Nunc papiliones abundant, quos necemus, more, quo dixi.

De pavimentis & ſolariis.

Tit. XI. Nunc circa extremum menſem pavimenta in ſolariis fiunt: quae in frigidis regionibus, & ubi pruinae ſunt, glacie ſuſpenduntur & pereunt. Sed ſi hoc placuerit, ſternemus duplices ordines tabularum tranſverſos atque directos, & paleam vel filicem ſupra conſtituemus & aequaliter aequabimus ſaxo, quod manum poſſit implere. Pedaneum ſuper rudus inducimus, & aſſiduo vecte denſamus: tunc antequam rudus ſiccetur, bipedas, quae per omnia latera canaliculos habeant digitales, jungemus, ita ut calce viva ex oleo temperata, bipedarum canales, qui inter ſe connectendi ſunt, impleantur, & earum conjunctione rudus omne cooperiatur. Nam ſiccata omnis materia unum corpus ef-

ficiet, & nullum tranſmittet humorem. Poſtea ſex digitorum teſtaceum ſuperfundemus, & frequenter virgis verberabimus, ne rimis poſſit aperiri. Tunc teſſellas latiores, vel tabellas qualeſcunque marmoreas, aut paginas imprimemus, & hanc conſtructionem res nulla vitiabit.

De lateribus faciendis.

Tit. XII. Hoc menſe lateres faciendi ſunt ex terra alba vel creta, vel rubrica. Nam qui aeſtate fiunt, celeritate fervoris in ſumma cute ſiccantur, interius humore ſervato: quae res ſciſſuris eos faciet aperiri. Fiunt autem ſic. Terra creta diligenter, & omni aſperitate purgata, miſta cum paleis diu macerabitur, & intra formam lateri ſimilem deprimetur. Tunc ad ſiccandum relicta, ſubinde verſabitur ad ſolis aſpectum. Sint vero lateres longitudine pedum duorum, latitudine unius, altitudine quatuor unciarum.

De roſato.

Tit. XIII. Quinque libras roſae pridie purgatae, in vini veteris x ſextarios merges, & poſt xxx dies x deſpumati mellis libras adjicies, & uteris.

De oleo Liliaceo.

Tit. XIV. Per olei libras ſingulas dena

lilia curabis infundere, & vas vitreum XL diebus locare ſub dio.

De oleo roſeo.

Tit. XV. In olei libras ſingulas, roſae purgatae ſingulas uncias mellis mittes, & VII diebus in ſole ſuſpendes & luna.

De rhodomeli.

Tit. XVI. In ſucci roſae ſextariis ſingulis libras ſingulas mellis admiſces, & diebus XL ſub ſole ſuſpendis.

De roſis viridibus ſervandis.

Tit. XVII. Roſas nondum patefactas ſervabis, ſi in canna viridi ſtante, fiſſa, recludas ita, ut fiſſuram coire patiaris: & eo tempore cannam recidas, quo roſas virides habere volueris. Aliqui olla rudi conditas ac bene munitas ſub dio obruunt, ac reſervant.

De horis.

Tit. XVIII. In horarum menſuris Majus reſpondet Auguſto.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIII
Hora	II	&	X	pedes	XIII
Hora	III	&	IX	pedes	IX
Hora	IV	&	VIII	pedes	VI
Hora	V	&	VII	pedes	IV
Hora	VI			pedes	III

PALLADII RVT. TAVRI AEMIL.

DE RE RVSTICA

LIBER SEPTIMVS

Titvlvs I.

De area paranda.

Ivnio menſe area paranda eſt ad trituram; cujus primo terra radatur: deinde effoſſa leviter miſtis paleis & amurca aequatur inſulſa: quae res a muribus & formicis frumenta defendit. Tunc premenda eſt rotundo lapide, vel columnae quocunque fragmento, cujus volutatio poſſit ejus ſpatia ſolidare. Dehinc ſole ſiccetur. Aliqui mundatis areis aquam ſpargunt, & minuta ibi pecora diu ſpatiari ac proculcare compellunt. Et cum terra ungulis ſtricta fuerit, ſpectant ſolidam ſiccitatem.

De meſſibus.

Tit. II. Nunc primo ordei meſſis incipitur, quae conſummanda eſt antequam grana arefactis ſpicis lapſa decurrant, quia nullis, ſicut triticum, folliculis veſtiuntur. Quinque modios recidere poteſt pleni agri opera

una meſſoris experti, mediocris vero tres, ultimi etiam minus. Sed ordei culmos jacere in agris aliquantulum ſinamus, quia fertur hoc more grandeſcere. Nunc etiam menſe poſtremo locis maritimis & calidioribus ac ſiccis tritici meſſis abſciditur. Quam paratam eſſe cognoſces, ſi aequaliter ſpicarum populus maturato rubore flaveſcat. Pars Galliarum planior hoc compendio utitur ad metendum, & praeter hominum labores, unius bovis opera ſpatium totius meſſis abſumit. Fit itaque vehiculum, quod duabus rotis brevibus fertur. Hujus quadrata ſuperficies tabulis munitur, quae forinſecus reclines in ſummo reddant ſpatia largiora. Ab ejus fronte carpenti brevior eſt altitudo tabularum. Ibi denticuli plurimi ac rari ad ſpicarum menſuram conſtituuntur in ordinem, ad ſuperiorem partem recurvi. A tergo vero ejuſdem vehiculi duo breviſſimi temones figurantur, velut amites baſternarum. Ibi bos capite in vehiculum verſo, jugo aptatur & vinculis, manſuetus ſane, qui non modum compulſoris excedat. Hic ubi vehiculum per meſſes coepit impellere, omnis ſpica in carpentum denticulis comprehenſa cumulatur, abruptis ac relictis paleis; altitudinem vel humilita-

tem plerumque bubulco moderante, qui ſequitur. Et ita per paucos itus ac reditus brevi horarum ſpatio tota meſſis impletur. Hoc campeſtribus locis vel aequalibus utile eſt, & iis, quibus neceſſaria palea non habetur.

De agris proſcindendis, de vineis occandis, fodiendis, vicia, foeno Graeco, lenticula, faba, lupino colligendis.

Tit. III. Nunc frigidiſſimis locis, quae Majo ſunt praetermiſſa, faciemus. Agros aeque proſcindemus herboſis & gelidis partibus. Vineta occabimus. Colligemus viciam. Foenum Graecum reſecabimus ad pabulum. Hoc menſe locis frigidis peragenda eſt leguminum meſſis: itaque lenticulam collectam, cineri miſtam, bene ſervabimus, vel vaſis oleariis aut ſalſamentariis repletis, ſtatimque gypſatis. Nunc & faba luna minuente velletur, ante lucem ſane; & antequam luna procedat, excuſſa & refrigerata ponatur. Ita gurguliones non patietur infeſtos. Hoc menſe lupinus colligitur, & ſi placuerit, ſtatim feretur ex area: ſed longe ab humore eſt ponendus in horreis. Sic enim diutiſſime cuſtoditur, maxime ſi granaria ejus afflaverit fumus aſſiduus.

De hortis: in eo de braſſica, apio, betis, radicibus, lactucis, coriandro.

Tit. IV. Hoc menſe circa ſolſtitium braſſicam ſeremus, quam inchoante transferemus Auguſto vel irriguo loco, vel pluvia initiante madefacto. Apium quoque bene ſerere poterimus, betas & radices, & lactucas, & coriandrum, ſi rigemus.

De pomis: in eo de flore Punici, de piro, de melo zizipho, fico: de emplaſtratione.

Tit. V. Hoc etiam menſe ramus Punici (ſicut ſupra diximus) poterit intra fictile vaſculum claudi, ut ad ejus magnitudinem poma reſtituat. Nunc pira vel mala, ubi ramos multa poma denſabunt, interlegenda ſunt quaecunque vitioſa, ut ſuccus, qui ingrate his poſſet impendi, ad meliora vertatur. Hoc etiam menſe, locis frigidis, ziziphum ſerere poterimus. Nunc caprificandae ſunt arbores fici, ſicut in ejus narravimus diſciplina. Aliqui eas & hoc menſe inſerunt. Locis frigidis Perſicus inoculatur: palmae planta circumfoditur. Hoc menſe vel Julio celebratur inſitio in pomis, quae emplaſtratio dicitur. Solis arboribus convenit, quibus pinguis ſuccus in cortice eſt, ut ficis & oleis, ac ſimilibus, ut Martialis dicit, & Perſico.

Fit autem ſic: ex novellis ramis & nitidis ac feracibus gemmam, quae bene apparebit ſine dubio proceſſura, duobus digitis quadratis circumſignabis, ut ipſa ſtatuatur in medio, & ita ſubtiliter corticem levabis acutiſſimo ſcalpro, ne gemma laedatur. Item ex ea arbore, cui velimus inſerere, ſimiliter cum gemma tolletur emplaſtrum, nitido tamen atque uberi loco. Tunc ibi convenienter aſtringitur, & preſſum circa gemmam vinculis cogitur ſine germinis laeſione cohaerere, ut ea, quae appoſitae redditur, locum gemmae prioris includat. Tunc luto ſuperlinis, & liberam gemmam relinques. Ramos ſuperiores ejus arboris ſecabis ac ſtirpes: & ab uno & viginti diebus exactis, reſoluto vimine vinculorum, reperies externi ſeminis gemmam mire in arboris alienae membra tranſiſſe.

De armentis: in eo de caſtratura, de caſeo, tonſuris.

Tit. VI. Hoc etiam menſe vituli recte (ut dictum eſt ante) caſtrantur. Nunc etiam caſeum jure conficimus, & oves in frigida regione tondemus.

De apibus: in eo de legendo & conficiendo melle vel cera, de ſervandis examinibus & ſignis eorum ac regibus, de inopia examinum, de ſupplendis alveariis.

Tit. VII. Hoc menſe alvearia caſtrabuntur, quae matura eſſe ad mellis reditum ſignis quam pluribus inſtruemur. Primum, ſi plena ſunt, apum ſubtile murmur audimus. Nam vacuae ſedes favorum, velut concava aedificia, voces, quas acceperint, in majus extollunt. Quare cum murmuris ſonus magnus & raucus eſt, agnoſcimus non eſſe idoneas ad metendum crates favorum. Item cum fucos a ſedibus ſuis, qui ſunt apes majores, grandi intentione deturbant, matura mella teſtantur. Caſtrabuntur autem alvearia matutinis horis, cum torpent apes, nec caloribus aſperantur. Fumus admovetur ex galbano & arido fimo bubulo, quem in pultario factis carbonibus convenit excitare: quod vas ita figuratum ſit, ut velut inverſi infundibuli anguſto ore fumum poſſit emittere. Atque ita cedentibus apibus, mella reciden-tur. Ad examinis pabulum hoc tempore pars favorum debet quinta dimitti. Sane putres ac vitioſi favi de alveariis auferantur. Nunc mella conficimus congeſtis in mundiſſimum

ſabanum favis, ac diligenter expreſſis. Sed antequam premamus, partes favorum corruptas, vel pullos habentes recidemus: nam malo ſapore mella corrumpunt. Mel recens paucis diebus apertis vaſculis habendum eſt, atque in ſummitate purgandum, donec refrigerato calore muſti more deferveat. Nobilius mel erit, quod ante expreſſionem ſecundam, velut ſponte profluxerit. Hoc etiam menſe ceram conficimus, quae in vaſe aeneo, ferventi aqua pleno, minute conciſis favorum reliquiis, mollietur, & deinde in aliis vaſculis ſine aqua reſoluta digeretur in formas. Nunc ſi menſe ultimo, nova egrediuntur examina, cuſtos eſſe debebit attentus, quia novellae apes vagantibus animis juventute, niſi ſerventur, effugiunt. Exeuntia in aditu ſuo morantur uno aut duobus diebus, quae ſtatim novis alveariis excipienda ſunt. Obſervabit autem cuſtos aſſiduus uſque in octavam vel nonam horam, quia poſt haec tempora non facile fugere aut emigrare conſueverunt, quamvis aliquae ſtatim & procedere & abire non dubitent. Signa futurae fugae haec ſunt. ante biduum vel triduum acrius tumultuantur & murmurant. Quod ubi appoſita frequenter aure explorator agnoverit, ſolicitior

adverſum haec eſſe debebit. Solent haec ſigna & cum pugnaturae ſunt, facere: quarum pugnam compeſcit pulvis, aut mulſae aquae imber aſperſus. Ineſt illi ad originis ſuae reparandam concordiam, dulcis auctoritas. Sed cum ſe agmina ſic pacata, in ramo aut loco quocunque ſuſpenderint, ſi unius uberis eductione pendebunt, noris aut unum regem eſſe univerſis, aut reconciliatis omnibus manere concordiam. Si vero duo vel plura ubera ſuſpendens ſe populus imitatur, & diſcordes ſunt, & tot reges eſſe, quot velut ubera videris, confitentur. Ubi globos apium frequentiores videris, uncta manu ſucco meliſſophylli vel apii, reges requiras. Sunt autem paulo majores, & oblongi magis, quam caeterae apes, rectioribus cruribus, neque grandibus pennis, pulchri coloris & nitidi, leves ſine pilo, niſi forte pleniores quaſi capillum gerunt in ventre, quo tamen non utuntur ad vulnus. Sunt alii fuſci atque hirſuti, quos oportet extingui, & pulchriorem relinqui. Qui ſi frequenter vagatur cum examinibus, exectis alis reſervetur: hoc enim manente nulla diſcedet. Sed ſi nulla naſcantur examina, duorum vel trium vaſculorum multitudinem in unum conferre poſſumus: dulci tamen liquore conſperſas apes atque incluſas, per triduum tenebimus, appoſito cibo mellis, & exigua tantum ſpiracula relinquemus in cella. Quod ſi velis alvearium, cui per aliquam peſtem, multitudo ſubducta eſt, populi adjectione reparare, conſiderabis in aliis abundantibus, ceras favorum & extremitates, quae pullos habent, & ubi ſignum naſcituri regis inveneris, cum ſobole ſua recides, & in id alvearium pones. Eſt autem hoc futuri regis ſignum: inter caetera foramina, quae pullos continent, unum majus ac longius velut uber apparet. Sed tunc transferendi ſunt, quando eroſis cooperculis ad naſcendum maturi capita nituntur exerere: nam ſi immaturos tranſtuleris, interibunt. Si autem ſe ſubitum levabit examen, ſtrepitu aeris terreatur, aut teſtulae: tunc ad alvearium redibit, aut in proxima fronde pendebit, & inde in novum vas herbis conſuetis & melle conſperſum manu attrahatur, aut trulla, & cum in eo loco requieverit, veſpere inter alia collocetur.

De pavimento & latere.

Tit. VIII. Hoc etiam menſe pavimenta faciemus ſub divo & lateres, more, quo dixi.

Qualiter fructuum venturorum experimenta ſumantur.

Tit. IX. Graeci afferunt Aegyptios hoc more proventum futuri cujuſque ſeminis experiri: aream brevem loco ſubacto & humido nunc excolunt, & in ea diviſis ſpatiis omnia frumenti vel leguminum ſemina ſpargunt. Deinde in ortu caniculae, qui apud Romanos quartodecimo Calendarum Auguſtarum die tenetur, explorant, quae ſemina omnium ſidus exurat, quae illaeſa cuſtodiat. His abſtinent, illa procurant; quia indicium noxae aut beneficii, per annum futurum generi unicuique, ſidus aridum praeſenti exitio vel ſalute praemiſit.

De oleo chamaemelo.

Tit. X. Per olei libras ſingulas chamaemeli herbae florentis auream medietatem, projectis albis foliis, quibus flos ambitur, unciarum ſingularum pondus infundis, & quadraginta diebus in ſole conſtitues.

De oenanthe.

Tit. XI. Silveſtres uvas, cum florent, ſine rore colligimus & expandimus in ſole, ne quid reſtet humoris, & flos ad excutiendum ſiccior apparetur. Tunc cribello ſpiſſo cernimus, ut grana non tranſeant, ſed flos ſolus

ſolus decidat. Hunc in melle ſervamus infuſo: & cum diebus triginta fuerit conditum, temperamus eo genere & more, quo roſatum moris eſt temperare.

De Alica.

Tit. XII. Ordeum ſemimaturum, cui adhuc ſupereſt aliquid de virore, per manipulos ligabis & torrebis in furno, ut facile mola poſſit infringi, & in modio uno ſalis aliquantum, dum molitur, miſcere curabis ac ſervabis.

De horis.

Tit. XIII. Junius ac Julius horarum ſibi aequa ſpatia contulerunt.

Hora	I	&	XI	pedes	XXII
Hora	II	&	X	pedes	XII
Hora	III	&	IX	pedes	IIX
Hora	IV	&	IIX	pedes	V
Hora	V	&	VII	pedes	III
Hora	VI			pedes	II

De pomis: in eo de implaſtratione, de piro, malo citreo, ficu, palma.

Tit. III. Hoc etiam menſe emplaſtratio celebrari poteſt, ſicut ante demonſtravi, & pirus vel malus locis humidis nunc inſita, me explorante, proceſſit. Hoc etiam menſe in pomis ſerotinis, quae ubertate nimia ramos oneraverunt (ſicut praedixi) interlegenda ſunt, ſi qua vitioſa repereris, ut arboris ſuccum vertamus ad meliorum nutrimenta pomorum. Nunc citri taleam loco irriguo, frigidis regionibus me plantaſſe memini, & quotidianis animaſſe liquoribus, quae & naſcendo & afferendo votum felicitatis aequavit. Hoc tempore, locis humidis inoculari ficus, & inſeri citrius poteſt: menſe jam medio, palmae planta circumfodi. Nunc locis temperatis, amygdala matura ſunt ad legendum.

De armentis & gregibus: in eo de admittendis tauris & arietibus.

Tit. IV. Hoc tempore maxime tauris ſubmittendae ſunt vaccae quia decem menſium partus ſic poterit maturo vere concludi; & certum eſt eas poſt vernam pinguedinem geſtientes veneris amare laſciviam. Uni tauro quindecim vaccas Columella aſſerit poſſe

ſufficere, curandumque ne concipere nequeant nimietate pinguedinis. Si abundantia pabuli eſt in regione, qua paſcimus, poteſt annis omnibus in foeturam vacca ſubmitti: ſi vero indigetur hoc genere, alternis temporibus onerandae ſunt, maximeque, ſi eaedem vaccae alicui operi ſervire conſueverunt. Hoc menſe arietes candidiſſimi eligendi & admittendi ſunt mollibus lanis, in quibus non ſolum corporis candor conſiderandus eſt, ſed etiam lingua: quae ſi maculis fuſcabitur, varietatem reddit in ſobole. De albo plerumque naſcitur coloris alterius: de fuſcis nunquam (ſicut Columella dicit) poteſt albus creari. Eligemus arietem altum, procerum, ventre promiſſo, & lanis candidis tecto, cauda longiſſima, velleris denſi, fronte lata, magnis teſtibus, aetatis trimae, qui tamen uſque in octo annos poteſt utiliter inire. Foemina debet bima ſubmitti, quae uſque in quinquennium foeturae neceſſaria eſt, anno ſeptimo deficit. Eligenda eſt vaſti corporis, & prolixi velleris, ac molliſſimi, lanoſi & magni uteri. Sed providendum eſt in hoc genere, ut pabuli ubertate ſaturetur, & longe paſcatur a ſentibus, qui & lanam minuunt, & corpus incidunt. Ad-

mittendi ſunt menſe Julio, ut nati ante hiemem convaleſcant. Ariſtoteles aſſerit, ſi maſculos plures creari velis, admiſſurae tempore ſiccos dies, & halitum Septentrionis eligendum, & contra eum ventum greges eſſe paſcendos: ſi foeminas generari velis, Auſtri captandos flatus, & in eum paſcua dirigenda, ac ſic ineundas matres. [ut] mortuarum vel vitioſarum numerus novella ſobole reparetur. Autumno debiles quaeque pretio mutentur, ne eas imbecillas hibernum frigus abſumat. Aliqui duobus ante menſibus arietes a coitu revocant, ut facem libidinis augeat dilatio voluptatis. Quidam coire ſine diſcretione permittunt, ut hoc eis genere per annum totum foetura non deſit.

De exſtirpando gramine.

Tit. V. Hoc menſe, cum ſol Cancri tenebit hoſpitium, luna ſexta in Capricorni ſigno poſita, gramen ablatum Graeci aſſerunt nihil de radicibus rediturum. Item ſi bidentes cyprei ſiant, & ſanguine tingantur hircino, & poſt fornacis ardores non aqua, ſed eodem ſanguine temperentur, per eos erutum gramen extingui.

De vino ſcillite.

Tit. VI. Hoc menſe vinum ſcillite ſic

facimus: ſcillam de montanis aut maritimis locis ſub ortu Canicularum [lectam] procul a ſole ſiccamus. Ex hac in vini amphoram unius librae menſuram mittimus, inciſis ante tamen ſuperfluis & abjectis foliis, quibus pars extrema velatur. Quidam velamina ipſa filo inſerta ſuſpendunt, ut vino infuſa mergantur, & non admiſta fecibus poſt XL dierum ſpatium ſerta, quae appenſa ſunt, auferantur. Hoc vini genus tuſſi reſiſtet, ventrem purgabit, flegma diſſolvet, ſpleneticis proderit, acumen praeſtabit oculorum, concitabit digeſtionis auxilia.

De hydromelli.

Tit. VII. Inchoantibus Canicularibus diebus aquam puram pridie ſumis ex fonte. In tribus aquae ſextariis, unum ſextarium non diſpumati mellis admiſces, ac diligenter per carenarias diviſum quinque horarum ſpatio continuo per inveſtes pueros curabis agitare vaſa ipſa concutiens. Tunc XL diebus ac noctibus patieris eſſe ſub caelo.

De aceto ſcillitico.

Tit. VIII. Squillae albae crudae projectis duris, atque extrinſecus poſitis omnibus, teneram medietatem ad libram & ſex uncias per minutas partes recides, & in aceti acer-

locis vero ferventibus ac ſiccis obumbratur potius uva, ne vi ſolis areſcat, ſi aut vineae brevitas, aut facultas operarum permittit. Hoc etiam menſe extirpare poſſumus carecta atque ſilecta.

De urendis paſcuis.

Tit IV. Nunc urenda ſunt paſcua, ut & altorum fruticum feſtinatio reprimatur ad ſtirpes, & incenſis aridis nova laetius ſuccedant.

De hortis: in eo de rapa & napo, de radice cum diſciplina ſua, de paſtinaca.

Tit. V. Hoc etiam menſe ultimo ſiccis locis rapa & napus ſerenda ſunt, hac ratione, qua [ante] dictum eſt. Hoc menſe ultimo locis ſiccioribus radices ſeruntur, quae hieme ſui uſum miniſtrent. Amant terram pinguem, ſolutam & diu ſubactam, qualem rapa. Tofum & glaream reformidant. Gaudent caeli ſtatu nebuloſo. Serendae ſunt ſpatiis grandibus & alte foſſis. Meliores proveniunt in arenis. Serantur poſt novam pluviam, niſi poſſint forte rigari. quod ſatum eſt, ſtatim debet operiri levi ſarculo. Jugerum duo ſextarii, vel, ut quidam, quatuor, cum feruntur, implent. Laetamen non eſt ingerendum, ſed potius paleae: quia inde fungoſae ſunt. Suaviores fiunt, ſi eas aqua ſalſa frequenter

aſpergas. Radices foeminini generis putantur, quae minus acres ſunt, & habent folia latiora [&] levia, & cum jucunditate virentia. Ex his ergo ſemina colligemus. Majores fieri creduntur, ſi ſublatis omnibus foliis, & ſolo tenui caule dimiſſo, ſaepe terris operiantur. Si ex nimis acra dulcem fieri velis, ſemina die & nocte melle macerabis, aut paſſo. Raphanum tamen, ſicut braſſicam, conſtat eſſe vitibus inimicam. Nam ſi circa ſe ſerantur, natura diſcordante refugiunt. Hoc etiam menſe paſtinacas ſeremus.

De pomis.

Tit. VI. Etiam nunc emplaſtrantur arbuſta. Pirum nunc plerique inſerunt, & locis irriguis arborem citri.

De apibus.

Tit. VII. Hoc menſe crabrones moleſti ſunt alveariis apum, quos perſequi ac necare debemus. Nunc etiam, quae Julio non occurrimus, exequamur.

De aqua invenienda.

Tit. VIII. Nunc ſi deerit aqua, eam quaerere ac veſtigare debebis, quam taliter poteris invenire. Ante ortum ſolis iis locis, quibus aqua quaerenda eſt, aequaliter pronus mento ad ſolum depreſſo jacens in terra

ſpectabis orientem, & in quo loco criſpum ſubtili nebula aërem ſurgere videbis, & velut rorem ſpargere, ſigno aliquo vicinae ſtirpis aut arboris praenotabis. Nam conſtat ſiccis locis, ubi hoc fiet, aquam latere. Sed terrarum genus conſiderabis, ut poſſis vel de tenuitate, vel de abundantia judicare. Creta tenues nec optimi ſaporis venas creabit; ſabulo ſolutus exiles, inſuaves, limoſas, & ſpatio altiore ſubmerſas; nigra terra humores & ſtillicidia non magna ex hibernis imbribus & liquore collecta, ſed ſaporis egregii; glarea mediocres & incertas venas, ſed ſuavitate praecipuas; ſabulo maſculus, & arena, & carbunculus certas & ubertate copioſas: in ſaxo rubro bonae & abundantes ſunt. Sed providendum eſt, ne inventae inter rimas refugiant, & per intervenia dilabantur. Sub radicibus montium & in ſaxis ſilicibus uberes, frigidae, ſalubres: locis campeſtribus ſalſae, graves, tepidae, inſuaves: quarum ſapor ſi optimus fuerit, noveris eas ſub terris exordium de monte ſumſiſſe. Sed in mediis campis montanorum fontium ſuavitatem conſequentur, ſi umbrantibus tegantur arbuſtis. Sunt & haec ſigna veſtigandae aquae, quibus tunc credimus, ſi neque lacuna eſt, neque

aliquis ibi ex conſuetudine humor inſidet aut praeterit. Juncus tenuis, ſalix ſilvatica, alnus, vitex, arundo, edera caeteraque, ſi qua humore gignuntur. Locus ergo, ubi ſupradicta ſigna repereris, fodiatur latitudine pedibus tribus, altitudine pedibus quinque, & proxime ſolis occaſum, mundum vas ibi aereum vel plumbeum interius unctum inverſum ponatur in ſolo ipſius foſſionis. Tunc ſupra foſſa labra crate facta de virgis ac frondibus, additaque terra, ſpatium omne cooperiatur. Sequenti die aperto loco, ſi in eodem vaſe ſudores intrinſecus invenientur, aut ſtillae, aquas ibi eſſe non dubites. Item ſi vas figuli ſiccum, neque coctum, eadem ratione ponatur, ac ſimiliter operiatur; altero [vero] die, ſi aquarum vena eſt, in praeſenti vas concepto humore ſolvetur. Item vellus lanae aeque poſitum, vel coopertum, ſi tantum colligit humoris, ut alia die fundat expreſſum, copias ineſſe teſtabitur. Item lucerna oleo plena & accenſa, ſi ibi ſimiliter tecta ponatur, & ſecuto die inveniatur extincta ſuperantibus alimentis, aquas idem locus habebit. Item ſi in eo loco focum feceris, & terra vaporata humidum fumum nebuloſumque ructaverit, aquas ineſſe cognoſces. His itaque repertis, certa ſignorum

firmante notitia, puteum fodies, & aquae caput requires: vel ſi plura ſunt, in unum colliges. Tamen maxime ſub radicibus montium in ſeptentrionali parte quaerendae ſunt aquae, quia in his locis magis abundant, utilioreſque naſcuntur.

De puteis.

Tit. IX. Sed in fodiendis puteis cavendum eſt foſſorum periculum, quoniam plerumque terra ſulfur, alumen, bitumen educit, quorum ſpiritus miſti anhelitum peſtis exhalant, & occupatis ſtatim naribus extorquent animas, niſi quis fugae ſibi velocitate ſuccurrat. Prius ergo quam deſcendatur ad intima, in eis locis lucernam ponis accenſam, quae ſi extincta non fuerit, periculum non timebis; ſi vero extinguetur, cavendus eſt locus, quem ſpiritus mortifer occupabit. Quod ſi alio loco aqua non poteſt inveniri, dextera laevaque puteos fodiemus, uſque ad aquae ipſius libramentum, & ab his foramina hinc inde patefacta, velut nares, intus agemus, qua nocens ſpiritus evaporet: quo facto, latera puteorum ſtructura ſuſcipiat. Fodiendus eſt autem puteus, latitudine octo pedum quoquoverſum, ut binos pedes ſtructura concludat: quae ſtructura vectibus ligneis ſubinde denſetur, & ſtructa ſit lapide tofacio, vel ſilice. Si aqua limoſa fuerit, ſalis admiſtione corrigatur. Sed dum foditur puteus, ſi terra non ſtabit vitio generis diſſoluti, aut humore laxabitur, tabulas objicies directas undique, & eas tranſverſis vectibus ſuſtinebis, ne fodientes ruina concludat.

De aqua probanda.

Tit. X. Aquam vero novam ſic probabis: in vaſe aeneo nitido ſpargis, & ſi maculam non fecerit, probabilis judicetur. Item decocta aeneo vaſculo, ſi arenam vel limum non relinquit in fundo, utilis erit. Item ſi legumina cito valebit excoquere, vel ſi colore perlucido carens muſco, & omni labe pollutionis aliena. Sed qui in alto ſunt putei, perforatis uſque ad infimam partem terris ad loca inferiora, poſſunt vice fontis exire, ſi vallis ſubjectae natura permittat.

De aquaeductibus.

Tit. XI. Cum vero ducenda eſt aqua, ducitur aut forma ſtructili, aut plumbeis fiſtulis, aut canalibus ligneis, aut fictilibus tubis. Si per formam ducetur, ſolidandus eſt canalis, ne per rimas aqua poſſit elabi: cujus magnitudo pro aquae menſura facienda eſt. Si per planum veniet, inter ſexagenos

vel centenos pedes ſenſim reclinetur ſtructura in ſeſquipedem, ut vim poſſit habere currendi. Si quis mons interjectus occurrerit, aut per latera ejus aquam ducemus obliquam, aut ad aquae caput ſpeluncas librabimus, per quarum ſtructuram perveniat. Sed ſi ſe vallis interſerat, erectas pilas vel arcus uſque ad aquae juſta veſtigia conſtruemus, aut plumbeis fiſtulis clauſam dejici patiemur, & explicata valle conſurgere. Sed, quod eſt ſalubrius & utilius, fictilibus tubis cum ducitur, duobus digitis craſſi, & ex una parte reddantur anguſti, ut palmi ſpatio unus in alterum poſſit intrare. quas juncturas viva calce oleo ſubacta debemus illinire. Sed antequam in iis aquae curſus admittatur, favilla per eos mixta exiguo liquore decurrat, ut glutinare poſſit, ſi qua ſunt vitia tuborum. Ultima ratio eſt, plumbeis fiſtulis ducere: quae aquas noxias reddunt. Nam ceruſa plumbo creatur attrito, quae corporibus nocet humanis. Diligentis erit aquarum receptacula fabricari, ut copiam vel inops vena procuret.

De menſuris & ponderibus.

Tit. XII. Menſura vero fiſtularum plumbo ſervetur hujuſmodi. Centenaria x pedum mille ducentas libras habeat. Octogenaria noningentas LX. Quinquagenaria ſimiliter x pedum pondo ſexcenta. Quadragenaria pondo quadringenta LXXX. Tricenaria pondo trecentaſexaginta. Vicenaria pondo ducenta XL. Octonaria pondo nonaginta ſex.

De omphacomelli.

Tit. XIII. In uvae ſemiacerbae ſucci ſextariis ſex, mellis triti fortiter duos ſextarios debebis infundere, & ſub ſolis radiis diebus XL decoquere.

De horis.

Tit. XIV. Auguſtum Majo par ſolis curſus aequavit.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIII
Hora	II	&	X	pedes	XIII
Hora	III	&	IX	pedes	IX
Hora	IV	&	IIX	pedes	VI
Hora	V	&	VII	pedes	IV
Hora	VI			pedes	III

PALLADII RVT. TAVRI AEMIL.

DE

RE RVSTICA

LIBER DECIMVS

TITVLVS I.

De agris pinguibus tertiandis vel implendis exilibus, & de ſtercorando.

SEPTEMBRI menſe, ager pinguis, & qui diu tenere conſuevit humorem, tertia vice arabitur, quamvis humido anno poſſit & antea tertiari. Nunc ager humidus, planus, exilis, quem primo Auguſto arari diximus, iteratur & ſeritur. Graciles clivi nunc primum arandi ſunt, & ſerendi ſtatim circa aequinoctium. Agri nunc ſtercorandi ſunt, ſed in colle ſpiſſius, in campo rarius laetamina diſponentur, cum luna minuitur: quae res ſi ſervetur, herbis officiet. Uni jugero aſſerit Columella XXIV ſtercoris carpenta ſufficere; in plano vero XVIII. Sed iidem cumuli tot diſſipandi ſunt, quot ea die poterunt erarari, ne ſtercora exiccata nihil proſint. Ejiciuntur quidem laetamina, & qualibet hiemis parte. Sed ſi tempore ſuo ejici aliqua

ratione non poterunt, ante quam ſeras, more ſeminis per agros pulverem ſtercoris ſparge, vel caprinum manu projice, & terram ſarculis miſce. Nec prodeſt nimium ſtercorare uno tempore, ſed frequenter & modice. Ager aquoſus plus ſtercoris, ſiccus vero minus requirit. Sed ſi laetaminis copia non abundat, hoc pro ſtercore optime cedit, ut ſabuloſis locis cretam [vel] argillam ſpargas, cretoſis ac nimium ſpiſſis ſabulonem. Hoc etiam ſegetibus proficit, & vineas pulcherrimas reddit. Nam laetamen in vineis ſaporem vini vitiare conſuevit.

De ſerendo tritico & adoreo in locis frigidis & opacis.

TIT. II. Hoc menſe uliginoſis locis, aut exilibus, aut frigidis, aut opacis, circa aequinoctium triticum & adoreum ſeretur; dum ſerenitas conſtat, ut radices frumenti ante hiemem convaleſcant.

De remedio ſalſi humoris, de ſeminum menſuris, diverſis remediis ad ſationem pertinentibus.

TIT. III. Solet terra humorem ſalſum vomere, qui ſegetes necat. Ubi hoc fit, columbinum ſtercus aut cupreſſi folia oportet inſpargere, & ita, ut eadem miſceantur, inarare. Melius tamen omnibus remediis erit,

ſi aquarius ſulcus noxium deducat humorem. In mediocris agri jugero v tritici modios, & adorei totidem conſeremus. Nam quatuor [ager] pinguis accipiet. Si modium, quo feretur, hyaenae pelle veſtieris, & ibi aliquamdiu, quod ſerendum eſt, eſſe patieris, ſata bene provenire firmantur. Item, quoniam quaedam animalia ſubterranea ſectis radicibus necant plerumque frumenta, contra haec proderit, ſi herbae, quae ſedum dicitur, ſuccus aquae miſtus una nocte madefaciat, quae ſpargenda ſunt ſemina: vel agreſtis cucumeris humor expreſſus, & ejus radix trita, ſi aqua diluatur, & eodem, quae ſerenda ſunt, macerentur humore. Aliqui ubi haec ſegetes ſuas perferre ſenſerint, inter initia vitiorum inſulſa amurca, vel praedicta aqua ſulcos & aratra perfundunt.

De ſerendo hordeo canterino.

Tit. IV. Nunc gracili ſolo ordeum feritur cantherinum, modiis v per jugerum. Poſt hoc genus agros ceſſare patieris, niſi forte laetamen aſpergas.

De lupino ſerendo.

Tit. V. Nunc, vel maturius aliquanto, lupinus feritur in qualicunque terra, vel crudo ſolo: cui hoc proderit, ut feratur ante

quam frigus incipiat. Limoſo agro non naſcitur: cretam reformidat: amat exilem terram atque rubricam: x modiis jugeri menſura completur.

De piſo ſerendo.

Tit. VI. Hoc menſe poſtremo piſum ſeremus, terra facili & ſoluta, loco tepido, caelo delectatur humecto. Jugero quatuor modios vel tres ſparſiſſe ſufficiet.

De ſiſamo ſerendo, & proſcindendis agris ad Medicam.

Tit. VII. Nunc ſiſamum ſeritur putri ſolo, vel pinguibus arenis, vel terra congeſticia. Jugero quatuor vel ſex ſextarios ſeviſſe, conveniet. Hoc menſe poſtremo, prima vice agros proſcindemus, qui habituri ſunt medicam.

De vicia & Graeco foeno & farragine ſerendis.

Tit. VIII. Nunc viciae prima ſatio eſt & foeni Graeci, cum pabuli cauſa ſeruntur. Viciae vii modii jugerum, aeque & foeni Graeci ſemen implebit. Farrago etiam loco reſtibili ſtercorato feritur: ordei cantherini jugero x modios ſpargimus circa aequinoctium, ut ante hiemem convaleſcat. Si depaſci ſaepius velis, uſque in Majum menſem paſci ſaepius velis, uſque in Majum menſem

etiam redigere, uſque ad Martias Calendas, & dehinc pecora prohibebis.

De lupino ſerendo, qui natus evertatur & loca foecundet exilia.

TIT. IX. Hoc menſe, ut loca foecundentur exilia, lupinus circa Idus ſeritur, & ubi creverit, vertitur vomere, ut putrefiat exciſus.

De pratis novellis formandis, vel veteribus excolendis.

TIT. X. Nunc prata, ſi libuerit, poſſumus novella formare. Si eligendi facultas eſt, locum pinguem, roſidum, planum, leniter inclinatum, vel hujuſmodi vallem deputabimus, ubi humor nec ſtatim praecipitari cogitur, nec diu debet inhaerere. Poteſt quidem & ſoluto & gracili ſolo prati forma, ſi rigetur, imponi. Extirpandus eſt itaque locus hoc tempore, & liberandus impedimentis omnibus, vel herbis latioribus & ſolidis, atque virgultis. Deinde cum frequenter exercitatus fuerit, ac multa aratione reſolutus, ſubmotis lapidibus, & glebis ubique confractis, ſtercoretur luna creſcente recenti laetamine. Ab ungulis jumentorum ſumma intentione ſervetur intactus, praecipue quoties humeſcit, ne inaequale ſolum reddant

multis locis impreſſa veſtigia. Sed ſi prata vetera muſcus obduxerit, abradendus eſt, & ſcalptis eiſdem locis foeni ſpargenda ſunt ſemina, & quod ad necandum muſcum prodeſt, cinis ſaepius ingerendus. Quod ſi ſterilis factus eſt locus carie, incuria, vetuſtate, exaretur, ac de novo rurſus aequetur. Nam prata ſterilia plerumque arare conveniet. Sed in novo prato rapa conſerere poſſumus, quorum meſſe finita, caetera, quae dicta ſunt, exequemur. Viciam tamen foeni ſeminibus mixtam poſt haec ſpargemus. Rigari vero antequam durum ſolum fecerit, non debebit, ne ejus cratem minus ſolidam vis interflui corrumpat humoris.

De vindemia celebranda.

TIT. XI. Hoc menſe locis tepidis maritimiſque celebranda vindemia eſt, frigidis apparanda. In doliis picandis hic modus erit, ut dolium ducentorum congiorum XII libris picetur, deinde pro minoris aeſtimatione ſubducas. Sed maturitatem vindemiae cognoſcimus hoc genere: ſi expreſſa uva, vinacia, quae in acinis celantur, hoc eſt grana, ſint fuſca & nonnulla propemodum nigra: quam rem naturalis maturitas facit. Diligentiores optimae cerae in decem picis libras, unam

libram miſcent, quae & odori proficit, & ſapori, & picem lenitate permulcens, frigoribus eam non patitur diſſilire. Picis tamen guſtu exploranda dulcedo eſt, quia ſaepe vina ejus amaritudine vitiantur.

De panicio & milio metendis, & faſelo ad eſcam ſerendo, & apparandis aucupiis.

Tit. XII. Nunc quibuſdam locis panicum metetur & milium. Tempore hoc faſelus ad eſcam feratur. Nunc in amitibus apparetur aucupium noctuae, caeteraque inſtrumenta capturae, ut circa Calendas exerceatur Octobris.

De hortis: in eo papavere, braſſica, thymo, origano, cappari, cum diſciplinis: item naſturcio, anetho, radicibus, paſtinaci, caerefolio, lactuca, betis, coriandro, rapis & napis.

Tit. XIII. Nunc papaver ſeritur locis ſiccis & calidis: poteſt & cum aliis oleribus ſeminari. Fertur utilius provenire, ubi virgae & ſarmenta combuſta ſunt. Tempore hoc braſſicam feres utilius, ut plantas ejus Novembri inchoante tranſponas: de quibus & hieme olus, & vere poſſit cyma produci. Hoc menſe ſpatia hortorum, quae per vernum ſeminibus impleturus es, alte tribus pedibus paſtinare debebis, & luna decreſcente his ſtercus inferre. Hoc menſe ultimo thymum feremus, ſed melius plantis naſcitur, quamvis poſſit & ſemine. Agrum diligit apricum, macrum, maritimum. Nunc circa aequinoctium feres origanum: ſtercorari ac rigari, donec convaleſcat, appetit. Amat loca aſpera atque ſaxoſa. Hiſdem diebus feritur capparis: late ſerpit: ſucco ſuo terris nocet. Serendum eſt ergo, ne procedat ulterius, circumveniente foſſato, vel luto ſtructis parietibus, ſolo ſicco & gracili: herbas ſponte perſequitur: floret aeſtate. Sub occaſu Vergiliarum capparis areſcit. Gith hoc menſe ultimo bene feritur. Hoc menſe naſturcium feremus & anethum locis temperatis & calidis, & radices locis ſiccis, & paſtinacas, & caerefolium circa Octobres Calendas, & lactucas, & betas, & coriandrum, & primis diebus rapa & napos.

De pomis: in eo de tubere.

Tit. XIV. Menſe Septembri circa Calendas Octobres, vel Februario tuberes feremus ſobole, vel nucleis, cujus tenera diligenter nutriri debet infantia. Sumatur cum radicibus planta divulſa: bubulo fimo linatur ac

luto: ſtatuatur pingui terra & ſubacta, ſubditis conchis, & marina alga: terris magna ſui parte condatur. Alii pomis ſtatim grana decuſſa & ſole ſiccata, pingui & prope cribrata terra, autumno tria ſimul ponunt, quae feruntur in unum coire virgultum: quod aſſidua rigatione juvandum eſt, atque foſſura, quae ſolum leviter ſcalpens teneritudini robur inducat. Poſt annum deinde, vel aliquanto tardius, quae fuerit de ſemine planta, transfertur: & hoc genere fructus efficit dulciores. Menſe Januario ultimo vel Februario tuberum ſurculus mirabiliter proficit cydonio inſitus. Inſeritur autem malis omnibus, & piris, & prunis, & Calabrici melius trunco fiſſo quam cortice. Deſuper qualo vel fictili vaſe munitur, repletis uſque prope ſummitatem ſurculis terra ſubacta cum ſtercore. Proſunt tuberibus, quae malis prodeſſe memoravi. Tuberes ſervabuntur, ſi obruantur in milio, vel urceolis picatis & oblitis.

De pavimentis ſolariorum & lateribus.

Tit. XV. Hoc etiam menſe pavimenta in ſolariis & lateres faciemus eo more, quo Majo menſe deſcripſi.

De diamoro.

Tit. XVI. Succum mori agreſtis paululum facies defervere. Tunc ſucci [ipſius] duas partes, & unam mellis admiſces, & miſta curabis ad pinguedinem mellis excoquere.

De ſervandis uvis.

Tit. XVII. Uvas, quas ſervare volumus, legamus illaeſas, neque acerbitate rigidas, neque maturitate defluentes, ſed quibus eſt & granum luce penetrabili ſplendidum, & tactus cum molli jucunditate calloſus. Si qua ſunt corrupta vel vitioſa, reſecemus: nec patiamur intereſſe, quibus inexpugnabilis acerbitas contra blandimenta aeſtivi caloris induruit. Tunc inciſos botryonum tenaces calida pice oportet amburi, atque ita in loco ſicco, frigido & obſcuro ſine luminis irruptione ſuſpendi.

De vite, cujus fructus humore putreſcit.

Tit. XVIII. Vitis, cujus fructus humore putreſcit, per latera pampinanda eſt ante trigeſimum vindemiae diem, & ſola frons illa ſervanda eſt, quae in ſummitate poſita ſolem nimium defendit a vertice.

De lini ſemine ſerendo.

Tit. II. Hoc menſe lini ſemen ſeremus, ſi placet, quod pro malitia ſui ſerendum non eſt; nam terrae uber exhaurit. Sed ſi velis loco pinguiſſimo & modice humido, feretur in jugero VIII modiis. Aliqui macro ſolo ſpiſſum ſerunt: ita aſſequuntur, ut linum ſubtile naſcatur.

De notanda vitium fertilitate, qua providebimus punctioni.

Tit. III. Nunc opportuna vindemia eſt, cujus tempore notanda eſt foecunditas vitium, & notis quibuſcunque ſignanda, ut ex his ad ponendum ſarmenta poſſimus eligere. Afferit autem Columella, explorari foecunditatem uno anno non poſſe, ſed quatuor: quo numero cognoſcitur vera generoſitas ſurculorum.

De ponendis vineis vel propagandis, reparandis, putandis & arbuſtis.

Tit. IV. Hoc menſe poſtremo, ubi calidi ac ſicci aëris qualitas eſt, ubi exilis & aridus [eſt] campus, ubi collis praeruptus aut macer, vites utiliſſime ponuntur, de quibus ſatis menſe Februario diſputavi. Nunc locis ſiccis, calidis, exilibus, macris, arenoſis, aridis, quaecunque de paſtinis, de vitibus

ponendis, putandis, propagandis, reparandis, vel arbuſto faciendo, ante dicta ſunt, rectius fiunt, ut contra exilitatem glebae hibernis imbribus adjuventur. Sic & humorem ſitientibus conferunt, & reciſa vel meria glacie non adurunt, quia talibus locis pruinarum vis & natura neſcitur.

De ablaqueanda novella.

Tit. V. Poſt Idus Octobris ablaqueanda eſt omnis novella vinea ſeu in paſtino, ſeu in ſcrobibus aut ſulcis, ut amputentur radices ſupervacuae, quas produxit aeſtate: quae ſi convaluerint, inferiores radices faciunt interire, & ita remanebit vitis in ſummitate ſuſpenſa: quae res eam frigori obnoxiam faciet, & calori. Sed hae radiculae non ad ſiccum debent recidi, ne aut plures inde naſcantur, aut nova plaga corpori vitis impreſſa, vi ſecuturi algoris uratur. Recidemus autem relicto digiti ſpatio: & ſi placida ibi hiems eſt, apertas relinquemus vites: ſi violenta, ante Decembres Idus operiemus: ſi praefrigida, aliquantum columbini ſtercoris ſub ipſa hieme circa viticularum veſtigia largiemur, quod contra frigus nimium Columella dicit toto faciendum eſſe quinquennio.

De utilitate propagandae nunc vineae.

Tit. VI. Hoc tempore idcirco, locis, quibus dixi, propagatio melior eſt, quia firmandis radicibus vitis incumbit, cum proferendi palmites, eam cura non permovet.

De inſerendis arboribus vel vitibus.

Tit. VII. Hoc menſe aliqui vites & arbores locis calidiſſimis inſerere conſueverunt.

De oliveti inſtituendis & colendis, laetandis, & fimandis eorum: de olivis condiendis: foſſis rivisque purgandis.

Tit. VIII. Nunc etiam locis calidis & apricis oliveta inſtituemus, more vel ordine, quem Februarius menſis oſtendit. Seminaria quoque olearum locis talibus faciemus hoc tempore, & omnia, quae ad oleam pertinebunt. Olivas quoque albas condiemus, ſicut poſtea referetur. Hoc tempore ablaqueandae ſunt arbores oleae provinciis ſiccioribus ac tepidis, ita ut eis a ſuperiori parte humor poſſit induci. Omnem ſobolem convelli Columella praecepit. mihi autem videtur paucas dimitti ſemper ac ſolidas, ex quibus vel in vetuſtate, matris loco delecta ſuccedat, vel melius nutrita, & aggeſtae terrae beneficio, & jam ſuas habens radices, ad olivetum faciendum ſine cura ſeminarii tranſferatur

feratur

feratur arbuſcula. Nunc, ſi ſuppetit, intermiſſo triennio ſtercoranda ſunt oliveta locis maxime frigidis. Caprini ſtercoris ſex librae uni arbori, vel cineris modii ſinguli ſufficient. Muſcus tamen ſemper radatur arboribus: & putentur (ſicut Columella dicit) octo annorum aetate tranſacta. Videtur mihi unoquoque anno ſicca & infructuoſa cum aliqua debilitate naſcentia debere recidi. Quod ſi fructus arbor laeta non afferet, terebretur Gallica terebra uſque ad medullam foramine impreſſo, cui oleaſtri informis talea vehementer arctetur, & ablaqueatae arbori amurca inſulſa, vel vetus urina fundatur. Hoc enim velut coitu ſteriles arbores uberantur, quas tamen durante malitia oportebit inſerere. Hoc menſe foſſas rivoſque purgabimus.

De remedio, ſi uva compluta eſt.

Tit. IX. Graeci jubent, ſi uvam nimius imber infuderit, poſteaquam muſtum ejus primo ardore fervebit, ut ad alia vaſcula transferatur. Ita propter naturae gravitatem remanens aqua ſubſidet, & translatum vinum pure ſervabitur, relicto, quicquid ſe illi ex imbre miſcuerit.

De oleo viridi faciendo & laurino.

Tit. X. Nunc oleum viride faciemus hoc genere. Olivam quam recentiſſimam, cum varia eſt, colligis, & ſi diebus aliquot collegeris, expandis, ne calefiat. Si qua ibi putris aut ſicca eſt, removes. Ubi vero compleveris modum factorii, ſales tritos, vel non tritos, quod eſt melius, in olivam eandem mittis per decem modios, tres ſalis & molis primo; & ſic ſalitam in novis caniſtris eſſe patieris, ut pernoctet cum ſalibus, & ducat in ſe eoſdem ſapores: ac mane premi incipiat olei meliorem fluxum redditura, ſalis ſapore concepto. Canales ſane & omnia receptacula olei, calida aqua prius lavabis, ut nihil de anni praeteriti rancore cuſtodiant. Focos etiam non propius admovebis, ne olei ſaporem fumus inficiat. Nunc menſe poſtremo locis ſiccis & calidis ad oleum faciendum lauri baccas legemus.

De hortis: in eo de intybis, de carduis, de ſinapi, Medica, cum diſciplinis: item de anetho, cepulla, menta, paſtinaca, thymo &c.

Tit. XI. Menſe Octobri ferenda ſunt intyba, quae hiemi ſerviant. Amant humores & terram ſolutam. Arenoſis & ſalſis locis atque maritimis ſumma proveniunt. Area his

planior apparetur, ne radices eorum terra fugiente nudentur. Quatuor foliorum transferantur ad locum ſtercoratum. Nunc plantae cardui ponuntur: quas cum ponemus, radices earum ſummas ferro reſecamus, ac fimo tingimus: ternum pedum ſpatio ſeparamus incrementi cauſa, pedali ſcrobe depoſitas binas aut ternas. Cinerem ſaepe ſub hieme diebus ſiccis, fimumque miſcebimus. Hoc menſe ſinapim ſeremus. Terram diligit aratam, & ſi fieri poteſt, congeſticiam; quamvis ubicunque naſcatur. Sarculari debet aſſidue, ut reſpergatur pulvere, quo fovetur. Non minus gaudet humore. De quo ſemen legere diſponis, ſuo loco eſſe patieris; quod ad eſcam parabis, robuſtius facies transferendo. In ſinapi vetus ſemen inutile eſt, vel ſationi, vel uſui: quod dentibus fractum, ſi intus viride videbitur, novum eſt: ſi album fuerit, vetuſtatem fatetur. Hoc menſe malva ferenda eſt, quae occurſu hiemis ab incrementi longitudine reprimetur. Loco pingui delectatur, & humido; gaudet laetamine. Transferuntur plantae ejus, cum coeperint folia quatuor habere, vel quinque. Melius comprehendit ejus planta, quae tenera eſt: major enim translata languebit. Sapor illis

melior eſt, ſi non transferantur. Sed ne cito erigantur in caulem, in medio earum glebulas conſtitues, aut lapillos. Rara ponenda eſt, ſarculo delectatur aſſiduo. Sic liberandae ſunt herbis, ne motum ſentiant in radice. Si transferendis plantis nodum facias in radice, ſeſſiles fient. Nunc etiam locis temperatis & calidis anethum ſeremus. Cepullae ſeruntur etiam hoc menſe, vel menta, & paſtinaca, thymum & origanum, & cappar menſis initio. Item betam locis ſiccioribus, nec non armoraceam ſeremus, vel transferemus ad culta, ut melior fiat: nam haec agreſtis eſt raphanus. Nunc porrum verno ſatum transferre debemus, ut creſcat in caput. Sane ſarculis circumfodiatur aſſidue, & comprehenſa porri planta velut tenacibus allevetur, ut inanitas ſpatii, quae radicibus ſuberit, incremento capitis ſuppleatur. Ocimum quoque etiam nunc ſeremus, quod citius naſci fertur hoc tempore, ſi aceti imbre leviter ſpargatur infuſum.

De pomis: in eo de palma, piſtaciis, ceraſis, & aliis pomis: quorum per menſes ſuos diſciplina digeſta eſt: item de condiendis pomis.

Tit. XII. Cui placet curas agere ſaeculorum, de palmis cogitet conſerendis. Hoc ſitur menſe dactylorum non veterum, ſed novorum ac pinguium recentia oſſa debebit obruere, terrae cinerem miſcere. Si plantam velit, ponenda eſt Aprili menſe vel Majo. Locis delectatur apricis & calidis. Fovenda eſt, ut creſcat, humore. Terram ſolutam, vel ſabulonem requirit, ita tamen, ut quando planta deponitur, circa eam, vel ſub ea pinguis terra fundatur. Annicula transferatur aut bima, Junio menſe vel Julio incipiente. Circumfodiatur aſſidue, ut rigatione continua aeſtatis vincat ardores. Aquis palmae aliquatenus ſalſis juvantur, quae infici debent ſalibus, etiam ſi tales eas natura non praebuit. Si aegra eſt arbor, feces vini veteris ablaqueatae oportet infundi, vel radicum ſupervacua capillamenta decidi, vel cuneum ſalicis interfoſſis radicibus premi. Conſtat autem locum prope nullis utilem fructibus, in quo palmae ſponte naſcuntur. Piſtacia ſeruntur autumno, menſe Octobri, & ſobole & nucibus ſuis: ſed melius ipſa piſtacia juncta ponuntur, mas ac foemina. Marem dicunt, cui ſub corio velut oſſei longi videntur latere teſticuli. Qui diligentius facere voluerit, pertuſos caliculos, & ſtercorata terra repletos parabit, & in his piſtacia terna conſtituet, ut

ex omnibus germen quodcunque procedat: quod, ubi convaluerit planta, hinc facilius transferatur menſe Februario. Amat locum calidum, ſed humectum, & rigatione gaudet & ſole. Inſeritur terebintho menſe Februario vel Martio: at alii amygdalo inſeri poſſe firmarunt. Ceraſus amat caeli ſtatum frigidum, ſolum vero poſitionis humectae. In tepidis regionibus parva provenit. Calidum non poteſt ſuſtinere. Montana vel in collibus conſtituta regione laetatur. Ceraſi plantam ſilveſtrem transferre debemus menſe Octobri vel Novembri, & eam primo Januario, cum comprehendit, inſerere. Plantaria vero creari poſſunt, ſi praedictis menſibus ſpargantur poma, quae ſumma facilitate naſcentur. Ego ſic hujus arboris facilitatem probavi, ut virgulta ex ceraſo pro adminiculis per vineam poſita in arborem proſiluiſſe confirmem. Et Januario menſe ſeri poteſt. Inſeritur menſe Novembri melius, vel, ſi neceſſe ſit, extremo Januario. Alii & Octobri inſerenda eſſe dixerunt. Martialis in trunco inſeri jubet. Mihi inter corticem & lignum feliciter ſemper evenit. Qui in trunco inſerunt, ſicut Martialis dicit, omnem lanuginem, quae circa eſt, auferre debebunt; quam, ſi remanſerit, inſitis

nocere manifeſtat. In ceraſis hoc ſervandum eſt & in omnibus gummatis, ut tunc inſerantur, quando his vel non eſt, vel deſinit gumma effluere. Ceraſus inſeritur in ſe, in pruno, in platano; ut alii, in populo. Amat ſcrobes altas, ſpatia largiora, aſſiduas foſſiones. Putari in ea putria & ſicca debebunt, vel quae denſius arctata protulerit, ut rareſcat. Fimum non amat, atque inde degenerat. Ceraſa ut ſine oſſe naſcantur, fieri Martialis hoc dicit. arborem teneram ad duos pedes recides, & eam uſque ad radicem findes, medullam partis utriuſque ferro curabis abradere, & ſtatim utraſque partes in ſe vinculo ſtringis & oblinis fimo, & ſummam partem; & laterum diviſuras. Poſt annum cicatrix ducta ſolidatur. Hanc arborem ſurculis, qui adhuc fructum non attulerunt, inſeres, &, ut aſſerit, ex his ſine oſſibus poma naſcentur. Si ceraſus concepto humore putreſcit, in trunco foramen accipiat, quo poſſit educi. Si formicas patitur, ſuccum portulacae debebis infundere, cum aceti media parte permiſtum, vel vini fecibus truncum arboris florentis adlinire. Si aeſtu Canicularum fatigatur, trium fontium ſingulos ſextarios ſumtos poſt ſolis occaſum radicibus arboris ju-

vent, & vina diuretica ſic fieri poſſe perſuadent. Muſtum vero, quod per pluvias frequentes leve eſt, ſic curari debere juſſerunt, quod probari guſtu ipſius poterit. Omne muſtum decoqui jubent, donec pars ejus vigeſiſima poſſit abſumi: melius quoque fieri, ſi centeſimam partem gypſi adjicias. Lacedaemonii vero, eo uſque decoquere, donec vini quinta pars pereat, & quarto anno uſibus miniſtrare. Suave vinum de duro fieri docent, ſi ordeacei pollinis cyathos duos ſimul cum vino ſubactos mittas in vini vaſculo, & hora una ibi eſſe patiaris. Aliqui feces vini dulcis admiſcent. Aliqui addunt glycyrhizae ſiccae aliquantulum, & utuntur, cum diu vaſorum commotione miſcuerint. Vinum quoque intra paucos dies optimi odoris effici, ſi baccas myrti agreſtis montanas, ſiccas & tunſas mittas in cadum, & decem diebus requieſcere patiaris: tunc coles & utaris. Vitis etiam flores arbuſtivae collectos in umbra ſiccare curabis. Tunc diligenter tunſos & cretos habebis in vaſculo novo, & cum volueris, tribus cadis unam floris menſuram, quam Syri choenicam vocant, adjicies & ſuperlines dolium, & ſexta vel ſeptima die aperies & uteris. Vinum fieri ad potandam ſuave ita di-

cunt: foeniculi vel ſatureiae ſingulorum congruum modum vino immergi atque turbari, vel fructum, quem duae nuces pineae produxerint, torrefactum & linteo ligatum mitti in vaſculo ac ſuperliniri, & uſui eſſe quinque diebus exactis. Vinum autem velut vetus effici de novello, ſi amygdala amara, abſinthium, pini frugiferi gumen, foenum Graecum ſimul frangas, quantum ſufficere aeſtimaris, & pariter tundas, & ex his unum cyathum per amphoram mittas, & magna vina conficies. Si vero ſenſeris peccatura, huic confectioni aloën, myrrham, crocomagma, ſingula modis aequalibus tunſa & in pulverem redacta cum melle miſcebis, & uno cyatho unam amphoram condire curabis. Anniculum quoque vinum, ut longam ſimulare videatur aetatem, meliloti unciam unam, glycyrhizae uncias tres, nardi celtici tantundem, aloës epatices uncias duas tundis & cernis, & in ſextariis quinquaginta cochlearia ſex reconde, & vas ponis in fumo. In album colorem vina fuſca mutari [aſſerunt,] ſi ex faba lomentum factum vino quis adjiciat, vel ovorum trium lagoenae infundat alborem, diuque commoveat, ſequenti die candidum reperiri: quod ſi ex Afra piſa lomen-

tum adjiciatur, eadem die poſſe mutari. Vitibus quoque hanc eſſe naturam, ut alba vel nigra ſi redigantur in cinerem, vinoque adjiciantur, ei unamquamque formam ſui coloris imponere, ut ex nigra fuſcum, candidum vero reddatur ex alba; ea ratione ſcilicet, ut combuſti ſarmenti cineris modii unius menſura mittatur in dolio, quod habebit amphoras x, & triduo ſic relictum poſt operiatur ac lutetur: album vel (ſi ita viſum fuerit) nigrum reperiri quadraginta diebus exactis. Vinum quoque afferunt ex molli forte ſic fieri: altheae, hoc eſt, ibiſci, folia vel radices, aut ejus caulem tenerum decoctum mitti, aut gypſum, aut ciceris cotulas duas, aut cupreſſi pilulas tres, aut buxi folia, quantum manus ceperit, aut apii ſemen, aut cinerem ſarmentorum, cui vis flammae corpus reliquit exile, omni ſoliditate detracta. Vinum vero eadem die ex auſtero lympidum atque optimum fieri, ſi grana piperis decem, piſtacia viginti, adjecto modico vino, ſimul conteras, & in ſex vini ſextarios mittas, diu omnibus ante commotis, tunc requieſcere patiaris, & coles uſui mox futurum. Item feculentum ſtatim lympidum reddi, ſi VII pini nucleos in unum vini ſextarium mittas, diuque commoveas, & pau-

lulum ceſſare patiaris: mox ſumere puritatem, colarique debere, & in uſum referri. Item (quod Cretenſibus oraculum Pythii Apollinis monſtraſſe memoratur) fieri ſic candidum, & ſumere vetuſtatis ſaporem, ſi ſquinuanthos uncias quatuor, aloës epaticae uncias quatuor, maſtici optimi unciam unam, caſſiae fiſtulae unciam unam, piperis unciam unam, ſpicae Indicae ſemunciam, myrrhae optimae unciam unam: thuris maſculi non rancidi unciam unam: tundis univerſa, & in tenuiſſimum pulverem cribro excutiente deducis. Cum vero muſtum ferbuerit, deſpumabis, & omnia uvarum grana, quae fervor in ſummum rejecit, expelles. Tunc gypſi triti atque cribrati tres Italicos ſextarios mittis in vini amphoras decem, prius tamen partem quartam vini condiendi in alia vaſa tranſfundes, & ita gypſum adjicies, & dolium viridi ac radicata canna per biduum fortiter agitabis. Tertia vero die, ex ſupraſcriptis pulveribus quaterna cochlearia completa modeſtius in denas vini amphoras mittes, & vini, ſicut ſupradictum eſt, quartam partem, quam alibi diffuderas, ſuperadjicies, & dolium replebis, & item diu agitare curabis, ut ſpecierum vis omne muſti corpus inficiat.

Tunc operies atque oblinies, relicto brevi foramine, quo aeſtuantia vina ſuſpirent. Sed exemtis quadraginta diebus, & hoc ſpiraculum claudis, & deinde, ut libuerit, guſtas. Illud memento ſervare prae caeteris, ut, quoties vinum movetur, inveſtis puer hoc, aut aliquis ſatis purus efficiat. Linimentum quoque dolii non gypſo, ſed ſarmentorum cinere debebis inducere. Item vinum, quod ſalutare contra peſtilentiam ſit, & ſtomacho proſit, fieri hoc genere fertur: in optimi muſti metreta una ante quam ferveat, tunſi abſinthii octo uncias linteo involutas demittes, & exactis XL diebus curabis auferre. Id vinum refundis lagoenis minoribus, & uteris. Nunc condiunt, primo amne muſti ſpumantis egeſto, quibus moris eſt gypſo vina medicari. Sed ſi natura lenius vinum eſt, & ſaporis humecti, in congiis centum, duos gypſi ſextarios miſiſſe ſufficiet. Quod ſi vinum naſcitur virtute ſolidius, medietas abunde praedictis poterit ſatis eſſe menſuris.

De roſato, ſine roſa fieri.

Tit. XV. Nunc roſatum ſine roſa facies ſic. Folia citri viridia ſporta palmea miſſa in muſti nondum ferventis vaſe depones & claudes, & exemtis quadraginta diebus melle

addito, ad modum roſati, cum placebit, uteris.

De vinis pomorum.

Tit. XVI. Hoc menſe omnia, quae locis ſuis leguntur, ex pomis vina conficies.

De oenomelli.

Tit. XVII. Muſtum de majoribus & egregiis vitibus poſt XX dies, quam levatum fuerit ex lacu, quantum volueris ſumis, & ei mellis non diſpumati optimi quintam partem prius tritam fortiter, donec albeſcat, admiſces, & agitabis ex canna radicata vehementer. Movebis autem ſic per dies XL continuos, vel quod eſt melius, quinquaginta, ita ut cum moveris, mundo linteo tegas, per quod facile confectio aeſtuabunda ſuſpiret. Poſt dies autem quinquaginta, munda manu purgas quodcunque ſupernatabit, & in vaſculo gypſo diligenter includis, & ad vetuſtatem reſervas. Melius tamen ſi in minora & picata vaſcula proximo vere transfundas, & gypſata diligenter operias, & in terrena & frigida cella recondas, vel arenis fluvialibus, vel eodem ſolo, vaſcula ex aliqua parte ſubmergas. Hoc nulla vitiatur aetate, ſi tam diligenter effeceri

Tit. XVIII. Nunc defrutum, caroenum, ſapam conficies. Cum omnia uno genere conficiantur ex muſto, modus his & virtutem mutabit, & nomina. Nam defrutum a defervendo dictum, ubi ad ſpiſſitudinem fortiter deſpumaverit, effectum eſt. Caroenum, cum tertia perdita, duae partes remanſerint. Sapa, ubi ad tertias redacta deſcenderit; quam tamen meliorem facient cydonia ſimul cocta, & igni ſuppoſita ligna ficulnea.

De paſſo.

Tit. XIX. Paſſum nunc fiet ante vindemiam, quod Africa ſuevit univerſa conficere pingue atque jucundum, & quo ad conditum ſi utaris mellis vice, ab inflatione te vindices. Leguntur ergo uvae paſſae quam plurimae, & in fiſcellis clauſae junco factis aliquatenus rariore contextu, virgis primo fortiter verberantur. Deinde ubi uvarum corpus vis contuſionis exſolveret, cochleae ſuppoſita ſporta comprimitur. Hinc paſſum eſt, quicquid effluxerit, & conditum vaſculo, mellis more, ſervatur.

De cydonite.

Tit. XX. Abjecto corio mala cydonia matura in breviſſimas ac tenuiſſimas particulas recides, projicies durum, quod habetur

interius. Dehinc in melle decoques, donec ad menſuram mediam revertatur, & coquendo piper ſubtile conſperges. Aliter: ſucci cydoniorum ſextarios duos, aceti ſextarium unum ſemis & mellis duos ſextarios miſcebis, & decoques donec tota permiſtio pinguedinem puri mellis imitetur. Tunc triti piperis atque zinziberis binas uncias miſcere curabis.

De fermento muſteorum ſervando.

Tit. XXI. Ex novo tritico purgato farriculum facies, & ex muſto [de] ſub pedibus rapto curabis infundere, ita ut modio farris lagoenam muſti adjicias: deinde ſole ſiccabis, & item ſimiliter infundis ac ſiccas. Hoc cum tertio feceris, panes ex eo breviſſimos admodum facies muſteorum, & in ſole ſiccatos vaſculis novis fictilibus recondis & gypſas. Pro fermento, quo tempore anni muſteos facere volueris, hoc uteris.

Tit. XXII. Uvam paſſam Graecam ſic facies. Melioris acini & dulcis & lucidi botryones in ipſa vite torquebis, & patieris ſponte inareſcere, deinde ſublatos in umbra ſuſpendis, & uvam conſtrictam cum ponis in vaſculis, ſubſternis pampinos ſicco algore ſirgentes, & manu comprimis, & ubi vas

impleveris, item pampinos addis nihilo minus non calentes, & operculabis, ac ſtatues in loco frigido ſicco, quem nullus fumus infeſtet.

De horis.

TIT. XXIII. Oſtober Martium ſimilibus umbris ſibi fecit aequari.

Hora	I	&	XI	pedes	XXV
Hora	II	&	X	pedes	XV
Hora	III	&	IX	pedes	XI
Hora	IV	&	IIX	pedes	IIX
Hora	V	&	VII	pedes	VI
Hora	VI			pedes	V

DE RE RVSTICA LIBER DVODECIMVS

TITVLVS I.

De ſatione tritici, farris, hordei, fabae, cum diſciplina: de lenticula mature ſtrenda, de lini ſemine.

NOVEMBRI menſe triticum ſeremus & far, ſatione legitima, ac ſemente ſolenni. Jugerum utriuſque ſeminis modiis quinque tenebitur. Nunc & ordeum maturum adhuc feremus. In hujus principio fabam ſpargimus, quae pinguiſſimum vel ſtercoratum deſiderat locum, vel vallem, quam ſuccus veniens a ſummitate, foecundet. Primo feritur, deinde proſcinditur, & tunc ſulcatur. Occanda eſt large, ut tegi plurimum poſſit. Aliqui locis frigidis dicunt in fabae ſatione glebas non eſſe frangendas, ut per eas gelicidiorum tempore poſſint germina obumbrata defendi. Satione ejus generis, ſicut opinio habet, non foecundatur terra, ſed minus laeditur. Nam Columella dicit agrum frumen-

tis utiliorem probari, qui anno ſuperiore vacuus fuerit, quam qui calamos fabaceae meſſis eduxit. Pingue jugerum ſex modii occupant; mediocre, amplius. Spiſſo bene provenit: macrum ſolum nebuloſumque non patitur. Curandum eſt praecipue, ut luna xv feratur, ſi adhuc ictum ſolis repercuſſa non ſenſit. Aliqui dicunt quartamdecimam potius eligendam. Sanguine caponis Graeci afferunt fabae ſemina macerata herbis adverſantibus non noceri. Aqua pridie infuſa citius naſci, nitrata aqua reſperſa cocturam non habere difficilem. Nunc ſeritur prima lenticula, ſicut Februario menſe narratum eſt. Hoc etiam toto menſe poterit lini ſemen aſpergi.

De pratis novis inſtituendis, ponendis vitibus & propagandis, & circumfodiendis novellis ac recidendis mergis.

Tit. II. In hujus maxime [menſis] principio, poſſumus inſtituere nova prata, more, quo dictum eſt. Hoc etiam toto menſe locis calidis & ſiccis, vel apricis, erit vitium celebranda poſitio. Nunc & propago jure ducetur, & locis frigidis novellas vites, & arborum plantas circumfodere atque operire conveniet, & ante Idus. Nunc mergus hoc

eſt propaginis curvatura, poſt triennium, quam preſſa fuerat, recidetur a vite.

De vinea veteri in jugo vel pergula reparanda.

Tit. III. Nunc ac deinceps vinea vetus, quae in jugo eſt vel pergula, ſi robuſto & integro trunco ſit, ablaqueata fimo ſatietur, & anguſtius putata inter quartum & tertium pedem a terra viridiſſima parte corticis, acuto ferramenti mucrone feriatur, ac foſſa frequentius incitetur. Nam (ſicut aſſerit Columella) ex eo loco germen plerumque producit, & veniente vere fundit materiam, qua vitis reparetur antiqua.

De putandis vitibus & arboribus, locis tepidis & olivetis, & faciendo oleo.

Tit. IV. Nunc putatio autumnalis celebratur in vitibus & arboribus, maxime ubi invitamur tepore provinciae: & putantur oliveta: & oliva, cum varia coeperit eſſe, colligitur, & qua primum fiet oleum. Nam cum tota nigreſcet, quod ſpeciei merito poſteravit, fundendi ubertate compenſat. Eſt utilis olearum putatio, caeterarumque arborum, ſi loci patitur diſciplina, ut decisis cacuminibus, rami fluentes per latera prona fundantur. Quod ſi regio inſolens & incuſtodita contigerit, agendum, prius toto arboris corpore ab

inferiore parte purgato, ut altitudine animalium ſupergreſſa, modus tranſcendatur injuriae, & arbor jam ſpatio ſuo tuta curetur.

De olivetis ponendis, & curandis aegris arboribus; corbibus, palis, ridicis faciendis; oleo laurino faciendo.

Tit. V. Nunc etiam locis calidis ac ſiccis regionibus oliveta ponuntur, ſicut Februario diſputatum eſt. Amat haec arbor arduo locorum ſitu mediocriter ab humore ſuſpendi, ſcalpi aſſidue, laetaminis ubertate pingueſcere, feracibus ventis clementer agitari. Hoc etiam menſe oleis ſterilibus, quae ſupradicta ſunt, remedia faciemus. Nunc & corbes, & pali & ridicae bene fieri poſſunt. Etiam nunc locis temperatis, eſt laurini olei juſta confectio.

De hortis: in eo de allio, ulpico, cum diſciplinis: de cepullis & plantis carduorum: de armoracea & cunela.

Tit. VI. Hoc menſe allium bene ſeritur, & ulpicum terra maxime alba, foſſa & ſubacta ſine ſtercore. Sulcos in areis facies, & ſemina in locis altioribus pones IV digitis ſeparata, neque altius preſſa. Sarculabis frequenter, inde plus creſcent. Si capitatum facere volueris, ubi coeperit caulis prodire,

proculca; ſuccus revertetur ad ſpicas. Fertur, ſi luna ſub terris poſita feratur, & item ſub terris luna latente vellatur, odoris foeditate cariturum. Vel paleis condita allia, vel fumo ſuſpenſa durabunt. Nunc & cepulla ſeri poteſt, & carduorum planta diſponi, & armoracea ſeritur, & cunela.

De pomis: in eo de perſico, de pinu, de prunis, de caſtaneis, cum omni diſciplina, & pomis aliorum menſium.

Tit. VII. Hoc menſe locis calidis, caeteris vero Januario perſici oſſa in paſtinatis areis ſunt ponenda, binis a ſe pedibus ſeparata, ut, cum ibi plantae excreverint, transferantur. Sed oſſa ponantur acumine deorſum verſo, & non amplius quam duobus aut tribus digitis obruantur. Oſſa vero, quae ponenda ſunt, aliqui ſiccata prius paucis diebus cineris miſtione terra ſoluta in qualis reſervant. Ego vero uſque ad ſerendi tempus ſine ulla cura ſaepe ſervavi. Locis quidem qualibuſcunque proveniunt. ſed & pomis & frondibus, & durabilitate praecipua ſunt, ſi caelum calidum, ſolum arenoſum & humidum ſortiantur: frigidis vero, & maxime ventoſis, niſi objectu aliquo defendantur, intereunt. Dum tenera ſunt germina, ſaepe herbis circum-

foſſa liberentur. Bimam plantam recte tranſferemus ſcrobe brevi. Nec a ſe longe ſtatuendae ſunt, ut invicem ſe a calore ſolis excuſent. Ablaqueandae ſunt per autumnum, & ſuis ſtercorandae foliis. Putanda perſicus in autumno eſt, ut arida & putrida tantum virgulta tollantur: nam ſi quid viride reſecemus, areſcit. Languenti arbori veteris vini feces aquae miſtas oportet infundi. Affirmantibus Graecis Perſicus ſcripta naſcetur, ſi oſſa ejus obruas, & poſt dies VII, ubi patefieri coeperint, apertis his nucleos tollas, & his cinnabari, quod libebit, inſcribas. Mox ligatos ſimul cum ſuis oſſibus obruas diligentius adhaerentes. [Genera eorum ſunt haec, duracina, praecoqua Perſica, Armenia.] Si haec arbor ardore ſolis inareſcit, frequenti aggeſtione cumuletur, veſpertino juvetur humore, objectis defendatur umbraculis. Juvat in ea & ſpolium ſerpentis appendi. Nunc jam contra pruinas ſtercus ingeratur Perſico, vel feces vini cum aqua permiſtae, vel quod magis prodeſt, aqua, in qua faba decocta eſt. Si vermes Perſicus patitur, cinis eos amurcae miſtus extinguit, vel bovis urina cum aceti tertia parte confuſa. Si poma caduca ſunt, nudatae radici ejus, vel trunco, lentiſci aut terebinthi cuneus affigitur, vel terebratae in medio, palus ſalicis imprimetur.

Si poma rugoſa creabit, aut putrida, circa imum truncum cortex recidatur, & cum inde modicus humor effluxerit, argilla vel paleato luto plaga retegatur. Magna poma Perſicus affert, ſi florenti per triduum ternos ſextarios caprini lactis ingeſſeris. Contra vitia Perſici proficit ſpartum ligatum, vel ſpartea ſuſpenſa de ramis. Menſe Januario vel Februario locis frigidis, Novembri calidis Perſicus inſeratur, maxime circa terram ſurculis plenioribus, & prope arborem natis. Nam cacumina vel non tenebunt, vel diu durare non poterunt. Inſeritur in ſe, in amygdalo, in pruno: ſed Armenia vel praecoqua prunis, duracina amygdalis melius adhaereſcunt, & tempus aetatis acquirunt. Menſe Aprili vel Majo locis calidis, in Italia vero utroque exeunte, vel Junio Perſicus inoculari poteſt, quod emplaſtrari dicitur praeciſo ſuper trunco, & emplaſtratis pluribus gemmis, more, quo dictum eſt. Perſicus rubeſcit, ſi platano inſerta figatur. Duracina ſervantur, condita muria & oxymelle, vel detractis oſſibus ficorum more in ſole ſiccantur ac pendent. Item ſaepe vidi, detractis oſſibus duracina melle

condiri, & ſaporis eſſe jucundi. Item bene ſervantur, ſi umbilicum pomi gutta picis calentis oppleveris, ut ſic ſapae innatare cogantur vaſe concluſo. PINVS creditur prodeſſe omnibus, quae ſub ea ſeruntur. Pinum ſeremus nucleis ſuis, calidis & ſiccis regionibus menſe Octobri vel Novembri; frigidis & humectis Februario vel Martio. Amat locum gracilem, ſaepe maritimum: inter montes & ſaxa vaſtior & procerior invenitur: ventoſis & humidis, arborum fiunt incrementa laetiora. Sed ſive montes velis conſerere, ſeu ſpatia quaecunque, haec huic generi deputabis, quae alteri utilia eſſe non poſſunt. Exarabis ergo ea loca diligenter, atque purgabis, & frumenti more ſemen aſperges, ac levi ſarculo curabis operire: nec enim plus quam palmo debet abſcondi. Defendenda eſt tenera arbor a pecore, ne calcetur invalida. Proficiet, ſi nucleos aqua ante triduum macerabis. Aliqui dicunt fructum pineum translatione miteſcere: ſed plantas hoc modo procurant, ut prius multa ſemina in caliculis terra & fimo repletis obruant, quae ubi proceſſerint, relicto eo, quod ſolidius eſt, auferunt alia: ubi juſtum coeperit incrementum, trimam plantam cum ipſis caliculis

transferunt, quibus fractis in ſcrobe indulgent radicibus largitatem. Terrae tamen equae ſtercus admiſcent, facientes ſtraturam alterno ordine ſubinde creſcentem. Servandum eſt tamen, ut radix ejus, quae una & directa eſt, uſque ad ſummitatem ſuam poſſit integra & illaeſa transferri. Putatio novellas pini arbores tantum promovet (quod expertus ſum) ut quae ſperaveras incrementa, duplicentur. Nuces pineae & uſque in hoc tempus in arbore eſſe poſſunt, & maturiores legentur. Prius tamen legendae ſunt quam pateſcant. Nuclei niſi purgati durare non poſſunt. Tamen aliqui in vaſis fictilibus novis & terra repletis, cum teſtis ſuis miſſos aſſerunt cuſtodiri. PRVNA ſi oſſibus ſerantur autumno, menſe Novembri ſolo putri & ſubacto duobus palmis obruantur. Oſſa eadem ponantur & menſe Februario. Sed tunc prius lixivio ſunt maceranda per triduum, ut cito germinare cogantur. Ponuntur & plantis, quas ſumemus ex codice menſe Januario exeunte vel Februario circa Idus, radicibus fimo oblitis. Gaudent loco laeto & humido: caelo tepido melius proferuntur, tamen queunt & frigidum ſuſtinere. Locis lapidoſis & glareoſis ſi juvantur laetamine, ex-

cuſant, ne poma caduca & vermiculoſa naſcantur. Extirpandae ſunt ſoboles a radice, exceptis rectioribus, quae ſervabuntur ad plantas. Si languida pruni arbor eſt, amurca cum aqua aequaliter temperata radicibus debet infundi, vel bubulum lotium ſolum, vel humanum vetus cum duabus aquae partibus mixtum, vel cineres ex furno, maxime ſarmentorum. Si poma decurrant, oleaſtri epiurum terebratae infige radici. Vermes ejus atque formicas, rubrica cum pice liquida ſi adlinatur, extinguet: ſed modeſtius propter arboris noxam, ne idem faciat remedium quod venenum. Juvatur frequenti humore, & aſſidua foſſione. Menſe Martio extremo prunus inſeritur melius trunco fiſſo quam cortice, vel menſe Januario, antequam incipiat gumen lacrymare. Inſeritur in ſe, & Perſicum recipit, vel amygdalum vel malum, ſed eam degenerem reddit & parvam. Pruna ſiccantur in ſole per crates loco ſicciore diſpoſita. Haec ſunt, quae Damaſcena dicuntur. Alii in aqua marina, vel [in] muria fervente recens lecta pruna demergunt, & inde ſublata, aut in furno tepido faciunt, aut in ſole ſiccari. CASTANEA ſeritur & plantis, quae ſponte naſcuntur, & ſemine. Sed quae

plantis ſeritur, ita aegra eſt, ut biennio de ejus vita ſaepe dubitetur. Serenda eſt ergo ipſis caſtaneis, hoc eſt ſeminibus ſuis, menſe Novembri & Decembri, item Februario. Eligendae ſunt caſtaneae ad ponendum recentes, grandes, maturae: quas ſi Novembri menſe feramus, facilem ſe praeſentia fructus ipſius praeſtat. Si vero Februario ponamus, ut uſque tunc durent, ita faciendum eſt: In umbra caſtaneae ſiccentur expanſae: tunc in anguſtum & ſiccum locum translatae cumulum faciunt, & eas omnes fluviatis arena diligenter operiat. Poſt dies xxx eas remota arena in aquam frigidam mittis. Quae ſanae ſunt, merguntur: ſupernatat quaecunque vexata eſt. Item quas probaſti, ſimiliter obrues, & poſt xxx dies aeque probas. Hoc cum tertio feceris, uſque ad veris initium, ſerere debebis, quae manſerint illibatae. Aliqui in vaſculis ſervant, arena pariter miſſa. Amant ſolum molle & ſolutum, non tamen arenoſum. In ſabulone proveniunt, ſed humecto: nigra terra illis apta eſt, & carbunculus, & tofus diligenter infractus: in ſpiſſo agro & rubrica vix provenit: in argilla & glarea, non poteſt naſci: diligit caeli ſtatum frigidum, ſed & tepidum non recuſat, ſi humor aſſen-

ſerit: delectatur clivis & opacis regionibus, ac maxime in Septemtrionem verſis. Paſtinari ergo locus debebit, qui huic deſtinatur arbuſto, altitudine pedis unius ſemis, vel duorum, vel totus; aut ſulcis in ordinem deſtinatis, aut certe aratris reſolvi hinc inde findentibus: qui fimo ſatiatus, ac redactus in pulverem, caſtanearum ſemen accipiat non amplius pedis dodrante demerſum. Unicuique ſemini propter notam ſurculus debet affigi. Ipſa ſemina ſingulis locis ſimul terna vel quina ponantur, & inter ſe quatuor pedum ſpatio ſeparentur. Quibus transferre placuerit, bimas plantas transferre debebunt. Locus tamen deductoria liquoris accipiat, ne humor inſidens limo germen extinguat. Cui placet, poteſt caſtaneae in propaginem ducere ima virgulta, quae in radice naſcuntur. Novum caſtanetum circumfodi debet aſſidue. Menſe Martio & Septembri incrementum majus acquirit, ſi putationibus adjuvetur. Caſtanea inſeritur (ſicut probavi ipſe) ſub cortice menſe Martio vel Aprili, tamen genere utroque reſpondet. Poteſt & inoculari. Inſeritur in ſe, & in ſalice, ſed ex ſalice tardius maturat, & fit aſperior in ſapore. Caſtaneae ſervantur vel in cratibus diſpoſitae,

vel intra ſabulonem, ne invicem tangantur immerſae; vel in vaſculis fictilibus novis conditae, & loco ſicciore defoſſae; vel incluſae virgeis ex fago receptaculis, & lutatae, ut ſpiracula non relinquas; vel ordei paleis minutiſſimis obrutae, vel paluſtri ulva ſiguratis denſioribus ſportis recluſae. HOC menſe locis calidis ac ſiccis regionibus agreſtium pirorum plantas ponimus, quas poſtea poſſimus inſerere, & malorum, vel mali Punici, & cydonii, & citri, & meſpili, fici, ſorbi, ſiliquae, & plantas agreſtis ceraſi, poſt inſerendas, & mori taleas, & amygdali ſemina, & nuces juglandes, ſi in ſeminariis (quo dictum eſt more) pangantur.

De apibus: in eo de mundandis ac muniendis caſtris earum.

TIT. VIII. Hujus menſis initio apes ex tamariſci floribus, reliquiſque ſilveſtribus mella conficiunt: quae auferenda non ſunt, quia ſervantur hiberno. Eodem menſe ſordibus liberandi ſunt alvei, quia tota hieme eos movere aut aperire non decet. Sed haec die aprico tepidoque facienda ſunt, & pennis maxime avium majorum, quae habent rigorem, vel aliquo ſimili omnia interiora mundentur, quo manus non valebit attingere.

Tum rimas omnes, quae ſunt extrinſecus, luto & fimo bubulo miſtis linamus: & inſuper geneſtis vel aliis tegumentis ſimilitudinem porticus imitemur, ut poſſint a frigore & tempeſtate defendi.

Remedium vitibus, quae ſine fruge luxuriant.

Tit. IX. Locis calidis & apricis vites, quae fructu carent, fronde luxuriant, & pauperiem foetuum compenſant ubertate foliorum, nunc putare preſſius conveniet: frigidis vero menſe Februario. Si permanebit hoc vitium, circumfoſſas arena fluviali, vel cinere debebimus aggerare. Quidam lapides inſerunt inter flexuoſa radicum.

Remedium ſterili viti.

Tit. X. Hiſdem temporibus & locis vitem, quae ſterilis fuerit, Graeci ita praecipiunt eſſe curandam. Trunco ejus fiſſo lapidem afferunt includendum, & ibi urinae veteris humanae quatuor cotulas circa truncum debere ſuffundi, ut ad radices inſtillatio ipſa deſcendat. Tunc adjiciendum terra laetamen admiſta, & circa radices ſolum omne vertendum.

De roſario ex paucis virgulis inſtituendo.

Tit. XI. Quamvis menſe Februario ſint conſerenda roſaria, tamen locis calidis, apricis, atque maritimis hoc etiam menſe poterimus inſtituere roſeta. Quae ſi indigus plantarum volueris ex paucis virgulis habere copioſa, quaternorum digitorum ſurculos gemmantes cum geniculis ſuis debebis excidere, [&] in modum propaginis ſternere [&] ſtercore ac rigationibus adjuvare: ubi anni aetatem compleverint, pedis ſpatio inter ſe transferre disjunctos, atque ita ſolum, quod huic generi deputabis, implere.

De uva, ut uſque ad ver reſervetur in vite.

Tit. XII. Graecis afferentibus, ut uvam ſerves in vite uſque ad veris initia, circa ipſam vitem, quae fructu plena eſt, loco umbroſo ſcrobem fodies, altitudine trium pedum, latitudine duorum, & mittis ſabulonem, & ibi calamos figis; in quibus retorquebis aſſidue ſarmenta fructibus plena, & illaeſis botryonibus alligabis, ut ſolum non contingant, & cooperies, ut imber eo penetrare non poſſit. Item Graecis docentibus uvas in vite, aut poma in arbore ſi diu ſervare volueris, vaſculis clauſa fictilibus ab ima parte pertuſis diligenter a ſummo tecta ſuſpende, quamvis poma & gypſo cooperta in longam ſerventur aetatem.

De gregibus ovilli generis & caprini, & paſcendi ordine.

Tit. XIII. Hoc menſe agnorum prima generatio eſt. Sed agnus ſtatim natus uberibus maternis admovendus eſt. Manu prius tamen exiguum lactis, in quo ſpiſſior eſt natura, mulgendum eſt, quod paſtores coloſtram vocant: namque hoc agnis, niſi auferatur, nocebit. Ac primo per biduum natus cum matre claudatur. Tunc ſeptis obſcuris ſervetur & calidis: ita ſecluſo parvulorum grege matrices mittantur in paſcua. Sufficiet autem, priuſquam procedant matrices mane, & cum faturae revertuntur ad veſperam, agnis ubera haurienda permittere. Qui donec firmentur, intra ſtabulum furfuribus vel Medica herba, vel (ſi eſt copia) farina ordei paſcantur ingeſta, donec conceptum pauliſper robur aetatis, paſcuum matribus poſſint habere commune. Pascua ovillo generi utilia ſunt, quae vel in novalibus, vel in pratis ſicciori-bus excitantur: paluſtria vero noxia ſunt, ſilveſtria damnoſa lanatis. Salis tamen crebra conſperſio, vel paſcuis miſta, vel canalibus frequenter oblata, debet pecoris levare faſtidium. Nam per hiemem, ſi penuria eſt foeni, vel palea, vel vicia, vel facilior victus ulmi

ſervatis frondibus praebeatur, aut fraxini. Aeſtivis menſibus paſcantur ſub lucis initio, cum graminis teneri ſuavitatem roris miſtura commendat. Quarta hora caleſcente potus puri fluminis aut putei praebeatur, aut fontis. Medios ſolis calores vallis aut arbor umbroſa declinet. Deinde ubi flexo jam die ardor infringitur, & ſolum primo imbre veſpertini roris humeſcit, gregem revocemus ad paſcua. Sed Canicularibus & aeſtivis diebus ita paſcendae ſunt oves, ut capita gregis ſemper avertantur a ſolis objectu. Hieme autem vel vere niſi reſolutis gelicidiis ad paſcua prodire non debent: nam pruinoſa herba huic generi morbos creabit. Ac tunc ſemel adaquare ſufficiet. Graecas oves, ſicut Aſianas vel Tarentinas, moris eſt potius ſtabulo nutrire, quam campo, & pertuſis tabulis ſolum, in quo claudentur, inſternere: ut ſic tuta cubilia, propter injuriam pretioſi velleris, humor reddat elabens. Sed tribus, per annum totum, diebus aprico die lotas oves ungere oleo oportebit, & vino. Propter ſerpentes, qui plerumque ſub praeſepibus latent, cedrum, vel galbanum, vel mulieris capillos, aut cervina cornua frequenter uramus. Nunc hirci admittendi ſunt, ut foetum primi veris

fovere poſſit exortus. Sed caper eligendus [eſt,] cui ſub maxillis duae videntur pendere verruculae, magni corporis, craſſis cruribus, brevi plenaque cervice, auribus flexis & gravibus, parvo capite, nitido, ſpiſſo & longo capillo. Ad ineundas foeminas & ante anniculum congruus, non autem durat ultra ſexennium. Capella ſimilis corporis, ſed magnis uberibus eſt eligenda. Non tamen ita multae caprae, ut oves una ſtatione claudantur, quam luto & ſtercore carere conveniet. Haedis ſupra lactis abundantiam, edera & arbuti & lentiſci cacumina ſunt ſaepe praebenda. Trimae educare optime poſſunt; quod teneriores matres generant, tranſigendum eſt. Sed ultra octo annos ſervandae non ſunt matrices, quia genus hoc longiore ſterileſcit aetate.

De glandibus legendis.

Tit. XIV. Hoc tempore glandis legendae ac ſervandae cura nos excitet; quod opus foemineis ac puerilibus operis celebrabitur facile more baccarum.

De materie caedenda.

Tit. XV. Nunc materies ad fabricam caedenda eſt, cum luna decreſcit. Sed arbores, quae caedentur uſque ad medullam

ſecuribus reciſas aliquandiu ſtare patieris, ut per eas partes humor, ſi quis in venis continetur, excurrat. Utiles autem ſunt hae maxime: abies, quam Gallicam vocant, niſi perluatur, levis, rigida, & in operibus ſiccis perenne durabilis. Larix utiliſſima, ex qua ſi tabulas ſuffigas tegulis in fronte, atque extremitate tectorum, praeſidium contra incendia contuliſti. Neque enim flammam recipiunt, aut carbones creare poſſunt. Quercus durabilis ſi terrenis operibus obruatur, & aliquatenus palis. Aeſculus aedificiis & ridicis apta materies. Caſtanea mira ſoliditate perdurat in agris & tectis, & operibus caeteris inteſtinis, cujus ſolum pondus in vitio eſt. Fagus in ſicco utilis, humore corrumpitur. Populus utraque & ſalix & tilia, in ſcalpturis neceſſariae. Alnus fabricae inutilis, ſed neceſſaria, ſi humidus locus ad accipienda fundamenta palandus eſt. Ulmus & fraxinus ſi ſiccentur, rigeſcunt; ante curvabiles, catenis utiles habentur. Carpinus utiliſſima. Cupreſſus egregia. Pinus niſi in ſiccitate non durans, cui contra celerem putredinem comperi in Sardinia hoc genere provideri, ut exciſae trabes ejus, aut in piſcina qualibet anno toto merſae laterent, poſt operi futurae: aut

arenis obruerentur in litore, ut aggeſtionem, qua tectae eſſent, alternis aeſtibus reciprocans fluctus allueret. Cedrus durabilis, niſi humore tangatur. Quaecunque autem ex parte meridiana caeduntur, utiliores ſunt: quae vero ex ſeptentrionali, proceriores, ſed facile vitiantur.

De transferendis arboribus majoris aetatis.

Tit. XVI. Hoc menſe locis ſiccis, calidis & apricis majores arbores transferemus truncatis ramis, illaeſis radicibus, multo ſtercore & rigationibus adjuvandas.

De oleo faciendo ſecundum Graecos & emendando.

Tit. XVII. Graeci in conficiendi olei praeceptis iſta juſſerunt. Tantum legendum eſſe olivae, quantum nocte veniente poſſimus exprimere. Molam primo oleo debere leviter eſſe ſuſpenſam. Oſſa enim confracta ſordeſcunt: quare de ſolis carnibus ſit prima confectio. [& de] ſalignis caniſtros fieri debere virgultis, quia genus hoc oleum dicitur adjuvare. Nobilius erit, quod ſponte defluxerit. Sales deinde ac nitrum jubent novo oleo miſceri, ut haec res ſpiſſitudinem ejus abſolvat: deinde cum amurca ſubſederit, oleum purum xxx diebus exactis, in vitrea vaſa transferri.

Secundum, ſimili diſciplina fieri, ſed mola fortiore quaſſari.

De oleo, ut Liburnico ſimile fieri poſſit.

Tit. XVIII. Oleum primum Liburnico ſimile fieri afferunt Graeci, ſi in optimo viridi [oleo] inulam ſiccam & lauri folia & cyperum, omnia ſimul tuſa, & ſubtiliter creta permiſceas cum ſalibus torrefactis ac tritis, & diu oleo injecta perturbes, deinde tribus aut aliquanto amplius [decurſis] diebus, cum quieverit, utaris.

Ut oleum ſordidum purges.

Tit. XIX. Si ſordet oleum, frictos & adhuc calentes ſales injici jubent, & diligenter aperiri. Ita mundum reddi poſt tempus exiguum.

De oleo odoris horrendi.

Tit. XX. Si fuerit odoris horrendi, virides olivas ſine oſſibus tundi, & in olei metreta choenicas duas mitti. Si baccae defuerint, caules tenerrimos oleae ſimiliter eſſe tundendos. Nonnulli utraque permiſcent, adjecto etiam ſale. Sed omnia intra linteum clauſa ſuſpendunt, atque ita in vas olei demittunt. Poſtea tribus diebus exemtis auferunt, & oleum in alia vaſa transfundunt. Quidam mittunt vetuſtum laterem torrefa-

ctum. Plerique ordeaceos panes breviter figuratos, & raro linteo involutos mergunt, & novos ſubinde permutant: ubi hoc bis aut tertio fecerint, ſales mittunt, & in alia vaſa translatum per paucos dies ſubſidere patiuntur. Quod ſi aliquod animal forte deciderit, & oleum putredine ac nidore vitiaverit, jubent Graeci coriandri manipulum in olei metreta ſuſpendi, atque ita paucis diebus manere. ſi nihil de nidore decuſſerit, mutandum eſt coriandrum, donec ſuperetur hoc vitium. Sed maxime proderit, poſt ſenos dies in vaſa munda transferre; melius, ſi acetum ante vexerunt. Quidam foeni Graeci ſemen ſiccum tritumque permiſcent, vel incenſos oleaginos carbones in ipſo oleo frequenter extinguunt. Si acerbus odor fuerit, uvae excrementa, quae Graeci γίγαρτα vocant, praecipiunt, tuſa & in maſſam redacta merſari.

De oleo rancido curando.

Tit. XXI. Oleum rancidum Graeci aſſerunt ſic poſſe curari. Albam ceram mundo & optimo oleo reſolutam, & adhuc liquentem mitti in oleo jubent. Tunc ſales frictos calentes addi, operiri atque gypſari. Sic fieri, ut oleum purgetur ſapore & odore mutato.

Oleum tamen omne in terrenis locis eſſe ſervandum, & eam ejus eſſe naturam, ut ſole vel igne purgetur, vel aqua ferventi, ſi ſimul miſceantur in vaſculo.

De condiendis olivis.

Tit. XXII. Hoc etiam menſe olivas condiemus. Harum genera ſunt diverſa. Colymbades olivae fiunt ſic: alternis cratibus olivarum puleium ſpargis, & mel, & acetum, & ſales modice, ſtratura intercedente, ſuffundes. Item ſternes olivas ſupra ſurculos foeniculi vel anethi, ſive lentiſci, & ramulis olivae ſubditis, aceti heminam & muriam ſuperfundis, & has conſtructiones uſque ad vaſculi plenitudinem patieris inſurgere. Aliter. Electas olivas muria maturabis, poſt xl dies muriam fundis univerſam: tunc duas defruti partes, aceti unam, mentam minute inciſam vaſculo adjicies & olivis replebis, ut juſta infuſione liquor ſupernatet. Aliter. Olivas manu lectas, una nocte integra, in balnei vapore eſſe patieris, tabulae vel crati ſuperpoſitas: mane balneis exemtas ſalibus tritis conſperges & uteris: quae non amplius quam viii dies poterunt cuſtodiri. Aliter. Olivas illaeſas primo mittis in muria: poſt dies xl levabis atque intercides acuto cala-

mo: &, ſi dulciores habere volueris, duas ſapae partes, & aceti unam; ſi acriores, aceti duas, & ſapae unam debebis infundere. Aliter. Paſſi ſextarium unum, cineris bene creti quantum manus utraque geſtabit, vini veteris unum ſuniculum, & aliquantum cupreſſi foliorum: miſtis omnibus olivas infundis, inculcas, & ſubinde cruſtam faciendo ſaturabis, donec ad vaſculorum ſumma ora pervenias. Aliter. Olivas, quas jacentes repereris, rugis contrahentibus criſpas colligis, & ſalibus tritis reſperſas expandis, donec ſole inareſcant. Tunc ſubſtrato lauro alternas crates baccarum ſaepius ordinabis: tunc defrutum cum ſatureiae faſciculo duabus aut tribus undis fervere patieris: & poſtquam tepuerit, ſupra compoſitas baccas refundes admiſto ſale paululo, & origani faſce conjecto, ſupra jus omne perfundes. Aliter. Lectas baccas ex arbore ſtatim condies, rutam & petroſelinum ſternes inter ſpatia ſtructionis, & ſubinde cyminati ſalis aſperſione cumulabis. Poſtremum mel & acetum ſuperfundes. noviſſime optimi olei quantumcunque miſcebis. Aliter. Legis olivas ex arbore nigras, & compoſitas muria diluis: tunc ollae adjicis mellis partes duas, vini unam, defruti dimidiam, & ubi

ſimul deferbuerint, deponis ac permoves, & acetum miſces: cum refrixerit ſuper olivas origani ſurculos ſternis, & ſupra jus omne diffundes. Aliter. Olivas manu lectas cum pediculis aqua ſpargis tribus diebus: deinde mittis in muria, & poſt VII dies exemtas in vaſe adjicis cum muſti & aceti aequis ponderibus. & impletum vas ita operies, ut aliqua ſpiramenta dimittas.

De horis.

TIT. XXIII. Novembrem & Februarium ratio temporis per horas dierum fecit aequales.

Hora	I	&	XI	pedes	XXVII
Hora	II	&	X	pedes	XVII
Hora	III	&	IX	pedes	XIII
Hora	IV	&	IIX	pedes	X
Hora	V	&	VII	pedes	IIX
Hora	VI			pedes	VII

DE RE RVSTICA

LIBER DECIMVS TERTIVS

Titvlvs I.

De ſerendis frumentis & faba & lini ſemine.

Decembri menſe ſeruntur frumenta, triticum, far, ordeum: quamvis ordei ſatio jam ſera ſit. Et faba circa ſeptimontium ſeri poteſt. Nam poſt exactam brumam male ſeminantur. Hoc etiam menſe adhuc lini ſemen ſpargi poterit, uſque [ad] vii Idus Decembris.

De fodiendis paſtinis & caedenda materie, palis & ridicis, de oleo laurino, myrtino, lentiſco & vino myrtite.

Tit. II. Nunc ad inſtituendas vites, ſed poſt Idus paſtina inchoëmus effodere, ſicut ante tractatum eſt. Et materiem bene hoc menſe caedemus: palos quoque & corbes faciemus, & ridicas. Et locis frigidis oleum faciemus ex lauro, & myrti baccas atque lentiſci in olei ſui confectione quaſſabimus, & vinum myrtite, ſicut dictum eſt ante, retingemus.

De hortis: in eo de lactuca, allio, ulpico, cepulla, ſinapi & cunela.

Tit. III. Hoc tempore ſerenda eſt lactuca, ut planta ejus Februario transferatur. Et jam nunc allium & ulpicum, & cepullae, & ſinapi, & cunela ſeri poterunt, diſciplina & more, quo ante narratum eſt.

De pomis: in eo de hypomelidibus & aliorum menſium pomis.

Tit. IV. Hypomelides poma ſunt (ut Martialis aſſerit) ſorbo ſimilia. Mediocri arbore naſcuntur, & flore candidulo. Dulcedo huic fructui cum acuto ſapore commiſta eſt. Seritur menſe Decembri nucleis in vaſculis poſitis. Menſe autem Februario hypomelidis planta, ſed pollicis magnitudine robuſta transfertur breviſſimo ſcrobe, ſoluta terra, plurimo ſtercore. Sed munienda eſt, quia cito areſcit, ſi radices ejus ventus afflaverit. Terram qualemcunque non reſpuit. Amat loca tepida, aprica, maritima, & ſaepe ſaxoſa. ſtatum rigidum reformidat. Inſeri non poteſt, exigua durat aetate. Poma ejus aut in picatis & minutis urceolis, aut ſcobe populi, aut in ollis inter uvas vinaceis obruta ſervabuntur.

De rapis condiendis.

Tit. V. Nunc rapa in partes minutas reciſa, & leviter cocta, & tota die diligentius exſiccata, nequid reſervent humoris, & ſinapi ex aceto (ſicut moris eſt) temperato, mergere & condire curabimus, & repleta vaſa claudemus, ac poſt aliquantos dies guſtibus explorata, proferemus uſuri. Quam rem Januario quoque & Novembri menſe poterimus efficere.

De echinis & pernis & lardo ſaliendis, & aditum laqueis diſponendis.

Tit. VI. Nunc etiam, quibus litus in fructu eſt, ubi lunae juvabit augmentum, quae omnium clauſorum maris animalium, atque concharum jubet incremento ſuo membra turgere, echini carnes ſalibus condire curabunt. Quod ſolito more conficitur. Hanc quoque rem per omnes menſes bene faciemus hibernos. Pernas etiam & lardum conficimus non ſolum menſe hoc, ſed omnibus, quos hiemalis algor aſtringit. Tempore hoc per humiles ſilvas & baccis foecunda virgulta ad turdos & caeteras aves capiendas laqueos expedire conveniet. Hoc uſque in Martium menſem tendetur aucupium.

De horis.

Tit. VII. Decembrem Januario in horis cauſa diſpar adjunxit, cum linea ſimili ille augeatur, iſte decreſcat.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIX
Hora	II	&	X	pedes	XIX
Hora	III	&	IX	pedes	XV
Hora	IV	&	IIX	pedes	XII
Hora	V	&	VII	pedes	X
Hora	VI			pedes	IX

DE INSITIONE LIBER, AD PASIPHILVM VIRVM DOCTISSIMVM

HABES aliud indultae fidei teſtimonium. Pro uſura temporis hoc opus de arte inſitionis adjeci. Sed quod volumina haec ruris colendi ſerius, quam juſſeras, ſcripta ſunt, librarii manus ſegnior fecit, cujus ego tarditatem nunquam maligne aeſtimo. Scio enim, quo frequenter inclinet argutia famulorum. Malo operam ejus expectare potius, quam timere. Neſcio, utrum commune ſit dominis: mihi difficile contigit, in ſervilibus ingeniis invenire temperiem. Ita ſaepiſſime natura haec vitiat commodum, ſi quod eſt, & miſcet optanda contrariis. Velocitas procurrit in facinus; ſegnities figuram benignitatis imitatur, & tantum recedit ab agilitate, quantum receſſit a ſcelere. Diu tamen apud te pudorem meum diſtuli, ſed hoc quaſi bonus famulus feci. Verum neſcio, ſi tuum ad has modo minutias inclinetur ingenium. Grande

erit, & par deſiderio ſuo, quod ſtudii tui quaeret affectio. Et licet de his nugis favorabiliter ſentias, ego meas opes aeſtimare non differo. Non eſt magni loci aſſibus intuendis oculos duxiſſe per pulverem, quia neſcio, quomodo notae ſunt quaedam maximarum perſonarum minuta compendia.

DE INSITIONIBVS LIBER XIV.

PASIPHILE ornatus fidei, cui jure fatemur,
Si quid in arcano pectoris umbra tegit,
Bis ſeptem parvos, opus agricolare, libellos,
Quos manus haec ſcripſit, parte ſilente pedum,
Nec ſtrictos numeris, nec Apollinis amne fluentes,
Sed pura tantum ruſticitate rudes,
Commendas, dignaris, amas, & ruſtica dicta
Affectu ſocii ſollicitante colis.
Nunc ideo modicum creſcens fiducia carmen
Obtulit, arbitrio laetificanda tuo.
Eſt noſtrae ſtudium non condemnabile muſae,
Urbanum fari ruſticitatis opus:
Sub thalami ſpecie felices jungere ſilvas.

Ut ſoboli miſtus creſcat utrinque decor:
Connexumque nemus veſtire affinibus umbris,
Et gemina partum nobilitare coma:
Foederibus blandis dulces confundere ſuccos,
Et laetum duplici fruge ſaporis ali:
Quae quibus hoſpitium praeſtent virgulta docebo,
Quae ſit adoptivis arbor onuſta comis.
Ipſe poli rector, quo lucida ſidera currunt,
Quo fixa eſt tellus, quo fluit unda maris,
Cum poſſet miſtos ramis inducere flores,
Et varia gravidum pingere fronde nemus,
Dignatus noſtros hoc inſignire labores,
Naturam fieri ſanxit ab arte novam.
Non ſegne officium noſtrae reor eſſe camoenae,
Aut operis parvi gratia fiet inops.
Si velocis equae pigro miſcetur aſello
Ardor, ut in ſterilem res cadat acta gradum,
Foecundumque genus productus deleat haeres,
Et ſibi defectum copia prolis agat:
Cur non arbor inops pingueſcat ab hoſpite gemma,
Et decus externi floris adepta micet?
Incipiam, quidquid veteres ſcripſere coloni,
Sacraque priſcorum verba labore ſequar.
PRINCIPIO multas ſpecies induſtria ſolers
Protulit, & doctam juſſit inire manum.

Nam quaecunque virens alienis frondibus arbos
Comitur, his diſcit credita ferre modis.
Aut nova diſcreto figuntur germina libro,
Aut aliud ſummo robore fiſſa capit,
Aut virideis oculos externi gemma tumoris
Accipit, & lento ſtringitur uda ſinu.

De vite.

Primus echionii palmes ſe jungere BACCHI
Novit, & externo tenditur uva mero.
Nexilibus gemmis foecundos implicat artus
Vitis, & amplexum paſcit adulta genus,
Degeneriſque comae veſtigia mitis inumbrat
Pampinus, & pingui curvat onuſta Deo.

De oliva.

Robora PALLADII decorat ſilveſtria rami,
Nobilitat partus bacca ſuperba feros.
Foecundat ſterilis pingues oleaſter olivas,
Et quae non novit munera ferre docet.

De piro.

Germine cana PIRVS, niveos haud invida flores
Commodat, & varium nectit amore nemus.
Nunc rapit hirſutis horrenda ſororibus arma,
Et docet indomitas ponere tela piros.
Nunc teretem pingui producit acumine malum,
Fraxineaſque novo flectit honore manus.

Phyllida quin etiam grandi miteſcere fructu
Inſtituens, durae dat ſua membra cuti.
Et ſteriles ſpinos, & inertem foetibus ornum
Dotat, & ignotum cogit amare decus.
Hujus & immiſſi vertere cydonia rami,
Pomaque confuſus blanda creavit odor.
Caſtaneae ſeptos aſpro velamine foetus
Exuit, & placido pondere mutat onus.
Meſpilaque exarmat pugnacibus horrida membris,
Et mala tranquillo cortice vota premit.
Creditur in Libycis ſua germina nectere ramis,
Laetaque puniceo poſſe decore frui.

De malo Punico.

PVNICA non alios unquam dignata ſapores
Mala, nec externis aſſociata comis,
Ipſa ſuas augent mutato ſemine gemmas,
Et ſibi cognato picta rubore placent.

De pomo.

Inſita proceris pergit concreſcere ramis,
Et ſociam mutat MALVS amica pirum.
Seque feros ſilvis hortatur linquere mores,
Et partu gaudet nobiliore frui.
Spiniferas prunos, armataque robora ſentes
Levigat, & pulchris veſtit adulta comis.
Exiguam ſorbum dulci diſtendere ſucco
Novit, & ad cupidas flectere poma manus.

Stipitibus gaudet nomen mutare ſalignis,
Et gratum Nymphis ſpargere flore nemus.
Robora thyrſigero platani concordia Baccho
Foetibus inſtituit plena rubere novis.
Illius inſolitas miratur Perſicus umbras,
Populeaeque ferunt candida dona comae.
Meſpilus huic paret, lapidoſaque viſcera mutans
Tenditur, & niveo plena liquore rubet.
Pro ſudibus foetis, & pro praegnantibus armis
Caſtaneae fulvum dant nova mala decus.

De Perſico.

Ipſa ſuos onerat meliori germine ramos
PERSICVS, & pruno ſcit ſociare genus.
Imponitque leves in ſtipite Phyllidis umbras,
Et tali diſcit fortior eſſe gradu.

De malo Cydonio.

Cum praeſtet cunctis ſe fulva CYDONIA pomis,
Alterius nullo creditur hoſpitio.
Roboris externi librum aſpernata ſuperbit,
Scit tantum nullo creſcere poſſe decus.
Sed propriis pandens cognata cubilia ramis,
Stat, contenta ſuum nobilitare bonum.

De meſpilo.

Aemula dura piri deſpecti mala ſaporis
MESPILVS admiſſo germine tuta ſubit.
Et geminis ſeſe violentior inſerit armis,
Atque avidas terrent robora ſaeva manus.

De malo citrino.

Nec non & CITREI patiuntur mutua rami
Pignora, quae gravido cortice morus alit.
Pomaque paſturi blando redolentia ſucco
Armatis mutant ſpicula nota piris.

De prunis.

PRVNA ſuis addunt felicia germina membris,
Donaque cognato corpore laeta ferunt.
Exarmat foetus, ſed brachia roboris armat
Caſtaneae prunus juſſa tenere larem.

De ſiliqua.

Aſſueſcunt SILIQVAE viridi molleſcere ſucco
Et gremio paſcunt caetera poma ſuo.

De ficibus.

Perſuadet moris tetrum mutare colorem
FICVS, & invaſis dat ſua jura comis.
Se quoque miratur pingui grandeſcere ſucco,
Et ſolitum gaudet vincere poma modum.
Inſignes foliis platanos, felicia menſis
Brachia, gaudentes vitis honore comas,
Ingrediens pingui ſe cortice maxima ficus
Servat, & optatos implet adepta ſinus.

De moro.

Mutua quin etiam MORIS commercia ficus
Praeſtat, & oblatum robore germen alit.
Fraxinus huic avidae confert ſua membra ſorori,

Et metuit foetus ſparſa cruore novos.
Proceras fagos, & poma hirſuta virentis
Caſtaneae, duris aſpera mala comis
Inficiens, monſtrat piceo nigreſcere partu,
Et ſucco paſcit turgida poma novo.
Obſequitur moris blando terebinthus odore,
Et geminis veniunt munera miſta bonis.

De ſorbis.

SORBA ſuos partus merito majoris honeſtant
Seminis, & pulchro curva labore nitent.
Haec arbos ſpinae duros mucronibus artus
Exuit, ac libris mitibus arma tegit.
Aureaque annexo miſcere Cydonia foetu
Gaudet, & externi dona coloris amat.

De ceraſo.

Inſeritur lauro CERASVS, partuque coacto
Tinguit adoptivus virginis ora pudor.
Umbrantes platanos, & iniquam robore prunum
Compellit gemmis pingere membra ſuis.
Populeaſque novo diſtinguit munere frondes,
Sic blandus ſpargit brachia cana rubor.

De amygdalo.

PHYLLIS odoratos primaevis floribus artus
Diſciſſi pruni cortice fixa tegit.
Pomaque permutat velamine perſica miſto,
Duritiemque docet tegminis eſſe loco.

In modicam tornat ſiliqua tendente figuram,
Et frondes pulchro ditat odore feras.
Caſtaneamque trucem depulſis cogit echinis
Mirari fructus levia poma ſui.

De piſtaciis.

Quin & amygdaleos ſubeunt PISTACIA ramos
Et debitum majus de brevitate petunt.
Haec & cognato cingens terebinthus amictu
Nutrit adoptivis nobilitanda comis.

De caſtanea.

Flumineam ſalicem foecundant ardua membra
Caſtaneae, & multo paſta liquore vigent.

De nuce.

Arbuteas frondes vaſtae nucis occupat umbra,
Pomaque ſub duplici cortice tuta refert.

Caetera, quae ſolers proceſſu temporis uſus
Exprimet, exemplis inſtituere novis.
Haec ſat erit tenui verſu memoraſſe poëtam,
Quem juvat effoſſi terga movere ſoli.
Carmina tu duros inter formata bidentes
Aſpera, ſed miti ruſticitate leges.